

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATINDA BİR HİKÂYE: ÇENİKİŞ*

A Story in Modern Uyghur Literature: Chenikish

*Alimcan İNAYET***

Özet

Şiir merkezli gelişen Uyghur edebiyatında hikâye türü ancak 1930'lu yıllarda ortaya çıkmış, 1940'lı yıllarda gelişmeye devam etmiş, 1950'li yıllarda oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Yazar Zunun Kadiri'nin 1955 yılında kaleme aldığı "Çenikish" hikayesi Uyghur hikayeciliğinin 1950'li yıllarda ulaştığı seviyeyi temsil edebilecek niteliktedir. 1950'li yıllar Çin'de ve Doğu Türkistan'da komünist partinin iktidarda olduğu, komünist rejimin yerleştiği, komünizm ideolojisinin hakim olduğu, sosyalist düzenin kurulduğu dönemdir. Daha önce Milliyetçi Çin yönetiminin ağır baskı ve zulmü altında ezilen, sömürülen Uyghur halkı, tüm umudunu ezilen milletlere özgürlük, eşitlik vaadiyle iktidara gelen komünistlere bağlamıştı. Yazar böyle bir atmosferde "Çenikish" hikâyesini yazarak toplumda yaşanan sosyal değişiklikleri yansıtmaya çalışmıştır. Hikayedeki son derece tembelle, uyuşuk, vurdumduymaz, bilinçsiz karakter özelliğine sahip Metniyaz'ın yeni rejim ve yeni sosyal koşullar altında nasıl değişerek aktif, topluma yararlı, toplumsal bilince sahip bir kişiye dönüştüğü anlatılmaktadır. Yazar bu tavrıyla topluma hakim olan sosyalist düzene destek vermiştir.

Anahtar Sözcükler: Kanola, Metniyaz, Hemra, İşbirliği Grubu, Kooperatif.

Abstract

In the poetry-dominated Uyghur literature, story as a genre emerged as late as 1930s, continued to develop through 1940s, and reached its height in 1950s. Sununi Kadri's 1955 story "Chenikish" has the quality to indicate the level that Uyghur literature reached at the day. 1950s is the decade in which the communist party was in power in China and East Turkestan. In this period the communist regime gained a foothold and the communist ideology prevailed in the area, and the decade witnessed the foundation of the socialist order. Formerly suffered under the repression and the tyranny of the nationalist Chinese administration, the Uyghur people put their faith on the communists, who came to power with the promise of freedom and equality to the repressed nationalities. In this kind of atmosphere, by composing the "Chenikish" story, the writer intends to reflect the changes in the society. Throughout the story, it is narrated how an extremely lazy, numb, impervious, senseless Metniyaz character changes into someone who is active, someone who is beneficial to the public, and someone who has the social consciousness under the new regime and the new social conditions. With this attitude the writer identifies the socialist order that dominated the society.

Keywords: Kanola, Metniyaz, Hemra, Group Collaboration, Cooperative.

* Bu hikâye, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencilerine verdiğim Modern Uyghur Edebiyatı adlı derste birçok kez örnek olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Bu yazımın oluşmasında öğrencilerimin de önemli katkıları olmuştur. Burada hepsine teşekkür ederim.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir-TÜRKİYE.

1. Çağdaş Uygur Edebiyatında Hikâye

Şiir merkezli gelişen Uygur edebiyatında hikâye türü ancak 1930'lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Seyfettin Azizi'nin "Yetim Tohti" adlı hikâyesi, Uygur edebiyatındaki ilk hikâye örneği sayılır. Bu hikâye, 1938 yılında Çöçek'te çıkmakta olan "Yeni Hayat" dergisinde yayımlanmıştır. Yazarın "Zamankul", "Menzire", "Aççık Hatire" (Acı Hatıra), "Yadikar", "Şanlı Kurban" (Şanlı Kurban) adlı diğer hikâyeleri de 1930'lu yılların sonu ile 1940'lı yılların başlarında yazılmıştır.¹ Yazarın 1935-1937 yıllarında Sovyetler Birliği dahilindeki Taşkent'te eğitim görmüş² ve bu sırada Rus, Özbek ve Kazak yazarlarının eserlerini okumuş olması,³ onun hikâye türünde Rus, Özbek ve Kazak edebiyatlarından esin ve ilham aldığını göstermektedir.

Polat Kadir'in 28 Ocak 1940'ta "Şincang Gazetesi"nde yayımlanan "Partızanlar" (Gerillalar); Ayup Mensur'un "Barat Celligür" adlı hikâyesi; Lütfullah Mutelip'in "Ecel Hudukuşida" (Ecel Telaşında), "Padişah Samurayları Eğir Halsıraydu" (Padişah Samurayları Yorgun Düştü) adlı denemeleri, Uygur hikâyeciliğinin ilk ürünlerindedir.⁴ Bu hikâyelerden "Yetim Tohti"da sel felaketini önlemek için nehre bent çekilirken "Tohti" adındaki kişilerin kurban edilmesi geleneği konu edilmiş ve Tohti adında bir yetimin faciası anlatılmıştır. "Yadikar", "Şanlı Kurban", "Partızanlar", "Padişah Samurayları Eğir Halsıraydu" (Padişah Samurayları Yorgun Düştü), "Ecel Hudukuşida" (Ecel Telaşında) adlı hikâyelerde ise Çin-Japon savaşı, İtalya'nın faşist lideri Mussolin'in ibretli akıbeti yansıtılmış olup Uygur yaşayışıyla doğrudan ilişkili değildir. Ehmed Ziyai'nin 1948 yılında yayımladığı "Ladah Yolunda Kervan" adlı uzun hikâyesi⁵, Abliz Naziri'nin o yıllarda yayımladığı "Mungluk Alçuk" (Hüzünlü Alaçık), "Muculğan Yürekler" (Sıkılan Yürekler) adlı hikâyeleri⁶ de kayda değerdir. Zunun Kadiri'nin 1940'lı yılların sonlarında yazdığı "Muellimning Heti" (Öğretmenin Mektubu), "Küçükke Hucum" (Köpek Yavrusuna Hucum), "İkki Barmıkım Bilen" (İki Parmagım İle), "Mağdur Ketkende" (Kuvvetten Düşerken) adlı hikâyeleri ise Uygur hikâyeciliğinin 1940'lı yıllardaki seviyesini temsil edebilecek niteliktedir.

1950'lı yıllardan itibaren Uygur edebiyatında hikâye türü daha da gelişmiştir. Şükür Yalkın'ın "Çın Dostluk" adlı hikâyesi, Ablimit Medudi'nin 1952 yılında yazdığı "Sarang Sakaydı" (Deli İyileşti), 1953 yılında yazdığı "U Öz Yolını Taptı" (O Kendi Yolunu Buldu), 1954 yılında yazdığı "Metbaki" ve "Azat Yezining Kızı" (Azad Köyün Kızı) adlı hikâyeleri Uygur hikâyeciliğinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu hikâyelerde ezilen Uygur çiftçilerinin acıklı hayatı işlenmiş olup, Çin komünist iktidarı döneminde ortaya çıkan yeni sosyal ilişkiler de yansıtılmaya çalışılmıştır.⁷ Bilindiği gibi, Çin komünistleri 1949 yılında Doğu Türkistan'ı işgal etmiş ve bölgede komünist rejimi uygulamaya koymuşlardı. Bu durum, Uygur toplumunda büyük sosyal değişikliklere neden olmuş, Uygur halkının maddî ve manevî yaşamını derinden etkilemiştir. Toplumda insanların giyim kuşamları, gündelik yaşamları, davranışları, değer yargıları, dünya görüşleri ve ruh halleri tamamen değişmiş, bunlar doğal olarak edebiyata da yansıtılmıştır. Zunun Kadiri'nin "Çenkiş"; Ablimit Mes'udi'nin "Metbaki", "Azad Yezining Kızı"; "Erşidin Tatlık"ın "Sadık Bapka", "Puşayman"; Turdi Samsak'ın "Tiyanşan Bağrıda", "Beş Tal Ok", "Hoşallık" adlı hikâyeleri 1950'lı yıllardaki Uygur hikâyeciliğini temsil etmektedir.⁸

1960'lı yıllara gelindiğinde, Uygur hikâyeciliğinde tek tiplilik ve kalıplaşma eğilimi ortaya çıkmış, üslup ve özgünlük bir kenara itilmiştir. Uygur hikâyeciliği komünist propagandasının bir aracı haline getirilmiş, belirli tema ve üslubun dışına çıkılmamıştır. Bu dönemde edebi eserlerde yansıtılması

¹ Uygur Edebiyatı Tarihi 3, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 366; Ablimit İsmail, Mahmutcan İslam, **Hazirki Zaman Uygur Edibliri** (Famous Contemporary Uyghur Authors), Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1993, s. 52-53.

² Abdurahman Abdulla, **Taşkentçiler** (1), Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 2002, s. 1-47.

³ Ablimit İsmail, Mahmutcan İslam, **Hazirki Zaman Uygur Edibliri**, s. 52.

⁴ Uygur Edebiyatı Tarihi 3, s. 368

⁵ **Bügünki Zaman Uygur Edebiyatı Luğiti** (Dictionary of Modern Uyghur Literature), Keşker Uygur Neşriyatı, Kaşgar, 1999, s. 80. "Uzun hikâye" Uygur edebiyatında Rusça "Povest" terimiyle karşılanmaktadır. Hikâyeden uzun, ama romandan kısa hikâyelere "povest" denmektedir.

⁶ Ablimit İsmail, Mahmutcan İslam, **age**, s. 140

⁷ Azad Sultan, **Bügünki Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida**, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1997, s. 70-71

⁸ Azad Sultan, **age**, s. 71

gereken konular genel olarak zorbalara karşı mücadele, toprak reformu, kooperatifleşme, sağcılığa ve yerli milliyetçiliğe karşı mücadele, sığırayarak ilerleme, demir işleme, komünleşme, sosyalizm terbiyesi, Dacey⁹den öğrenme, sınıf mücadelesi olmuştur.¹⁰ Bir eserin veya eserde yaratılan bir karakterin tahlilinde bunlar temel kriter kılınmış, eserin sanatsal değeri ikinci plana atılmıştır. Yazarların konu seçme özgürlüğü kısıtlanmış, tema ve tip çeşitliliğine izin verilmemiştir. Bu durum aynı dönemlerde Sovyet rejimi altında yaşayan Türk topluluklarının edebiyatları için de geçerliydi. Mesela tema işçi, çiftçi ve askerlerle ilgili olacak, bunların dışında tip ve karakter yaratılamayacaktır. Çiftçi, işçi ve askerlerin sadece mücadele hayatı yansıtılacak, onların insani duyguları ve gündelik yaşamları yansıtılamayacaktır. Bu nedenle 1960'lı yıllardan 1970'li yılların sonlarına kadar Ehet Turdi'nin "Hayatning Başlımı", "Erşidin Tatlık"ın "Halta Koçidin Yanğanda" (Çıkılmaz Sokaktan Dönerken), Keyim Turdi'nin "Kızıl Yultuzluk Şepke" (Kızıl Yıldızlı Şapka" adlı hikâyeleri dışında kayda değer eser ortaya çıkmamıştır.

1980'li yıllara gelince, Çin komünistlerinin dışı açılma politikası toplumun biraz daha rahat nefes almasına vesile olmuş, bu durum yazarlara da yaramıştır. Uygur hikâyeciliğinde konu çeşitliliği ortaya çıkmış, çiftçi, işçi ve asker konusu dışında yine şehir hayatı konusu, okul hayatı konusu, gençler konusu, kadınlar konusu, reform konusu, aşk konusu, aile konusu ve tarih konusu da işlenmeye başlamıştır. Zordun Sabır'ın "Kerzdar" (Borçlu), "Dolan Yaşlırı" (Dolan Gençleri), "Koşnılar" (Komşular), "Untumaymen Gülsare" (Unutmam Gülsare); Ehet Turdi'nin "Elvida Köz Yeşim" (Elveda Gözyaşım), "Heyr, Tokuz Künlük Mekan" (Güle Güle, Dokuz Günlük Mekan); Memtimin Huşur'un "Burut Macirası" (Bıyık Macerası), "Altun Çişlik İt" (Altın Dişli Köpek); Tohtı Ayup'un "Kum Baskan Dengiz" (Kumun Bastığı Deniz), "Müngüz" (Boynuz); Nurmuhemmet Tohtı'nın "Beş Tüp Segü Terek" (Beş Kök Kavak), "Acayıp Kespiy Aile" (Acayıp Mesleki Aile); Muhemmet Bağraş'ın "Aksak Boğa", "Yürektağ"; Ehtem Ömer'in "Zemin Kara Ademliringge" (Toprak, Bak Adamlarına), "Kurtlap Ketken Köl" (Kurtlanmış Göl); Halide İsrail'in "Arşang" (Kaplıca), "Kumlukning Çüşü" (Kumluğun Rüyası); Abdullah Savut'un "Upukta Ketip Kalğan Kün" (Ufukta Donakalmış Güneş), "Manga İcazet Beringlar" (Bana İzin Veriniz); Kadir Arslan'ın "Meni Ayıgın Kızım" (Beni Düşün Kızım); Semet Dugaylı'nın "Pasıl" (Fasıl), "Kiçik Lekva" (Küçük Budala); Alimcan İsmail'in "Yultuzlar Çimirlaydu" (Yıldızlar Işıldar); Zulpkar'ın "Bisi Yanğan Şemşer" (Körelmiş Kama) adlı hikâyeleri 1980'li yıllardaki Uygur hikâyeciliğini temsil etmektedir.¹¹ 1960 ve 1970'li yıllardaki tek tip robotvari karakterlerin yerine canlı, et ve kemiği olan, kendine özgü ruh dünyası olan yeni karakterler barındıran bu eserler aynı zamanda Uygur hikâyeciliğindeki yeni arayışları yansıtmaktadır. Bu dönemdeki hikâyeler yapı, üslup ve şekil yönünden de büyük gelişme kaydetmiştir.

Bu dönemde yetişmiş genç yazarlar dünya edebiyatından, özellikle modernizm edebiyatından esin ve ilham alarak yeni tarzda hikâyeler yazmaya başlamış, kalemlerini insan merkezli edebi yaratıcılığa kaydırmışlardır. Memtimin Huşur, Nurmuhemmet Tohtı, Tohtı Ayup, Muhemmet Bağraş, Halide İsrail, Ehtem Ömer, Perhat Tursun, Küreşcan Ömer, Eset Emet, Hüsüyün Taş, Ekber Salih, Erkinca Emet, Kahar Niyaz, Bahagü Savut gibi yazarlar, bu alanda başarılı, özgün eserler vermişlerdir.¹²

Bu yazarlar eserlerinde, mizahtan, sembolizmden, masallara has anlatım üslubundan yararlanmış, kahramanın iç dünyasını, karmaşık ve değişken psikolojisini ve bilinç akışını yansıtmaya çalışmışlardır.

2. Çağdaş Uygur Hikâyeciliğinde Zunun Kadiri

2. I. Zunun Kadiri'nin Hayatı

Zunun Kadiri, 1912 yılının Haziran ayında Doğu Türkistan'ın Tarbagatay vilayetine bağlı Dörbilcin ilçesinde doğmuştur. 1915 yılında ailesi, İli vilayetinin Kulca şehrine taşınmıştır. Zunun Kadiri,

⁹ Dacey < Dazhai, Çin'de bir köy adıdır. 1980'li yıllardan önceki dönemde tarım alanındaki verimli çalışmalarına Çin'deki tüm köy ve çiftçiler için örnek gösterilmiştir.

¹⁰ Azad Sultan, *age*, s. 72-73

¹¹ Azad Sultan, *age*, s. 78-80

¹² Azad Sultan, *age*, s. 80-83

dokuz yaşından itibaren önce dini mektepte, sonra yeni tarz okulda tahsil görmüştür. Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Zunun Kadiri geçim sıkıntısı dolayısıyla tahsilini devam ettirememiş, başkalarının kapısında çalışmak zorunda kalmıştır. 1935 yılında Kulca'da açılan öğretmen yetiştirme kursuna katılıp ertesi yıl Kulca'daki bir ilkokulda öğretmenlik yapmıştır. 1937 yılında Urumçi'ye giderek ortaokul ve sonra ziraat yüksekokulunda tahsil görmüştür. Zunun Kadiri 1941 yılında Urumçi'deki tahsilini tamamladıktan sonra Kulca'ya dönüp Uygur Cemiyetine bağlı Sanayi-i Nefise'de oyuncu, yönetmen, yazar ve Edebiyat Bölümü'nün müdürü olarak görev almıştır. 1944'te gerçekleştirilen Üç Vilayet Devrimi sırasında askeri muhabir olan Zunun Kadiri, 1945 yılından itibaren "Küreş" (Mücadele) ve "İttipak" (Birlik) dergilerinde editör olarak görev yapmıştır. 1951 ve 1954 yılları arasında Kulca Kızlar Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1954 yılından sonra Uygur Özerk Bölgesi Kültür Bakanlığı'nda ve Uygur Özerk Bölge Edebiyat Sanatçılar Birliği'nde çalışmıştır. Ancak yazar, 1960'lı yıllarda Çin Komünist yönetimi tarafından tüm görevlerinden alınarak çalışma kamplarına gönderilmiş; bu kamplarda çok eziyet çekmiştir. Mao'nun ölümünden sonra, 1978'de bu çalışma kamplarından kurtulmuş, ancak sağlığı son derece bozulmuş olan yazar, akrabalarını ziyarete geldiği Kazakistan'ın Alma-Ata şehrinde 24 Eylül 1989'da vefat etmiştir.¹³

2.2. Zunun Kadiri'nin Edebi Faaliyetleri

Zunun Kadiri, çocukluk yıllarından itibaren halk destanlarına, masallarına, meddahların kıssa ve cenknamelerine büyük ilgi duymuştur. O, okuma yazma öğrenir öğrenmez Ali Şir Nevai, Meşref gibi klasiklerin eserlerini, sonra Firdevsi'nin "Şehname"sini, Şeyh Sadi'nin "Gülistan" adlı eserini okumaya başlamıştır. Rus yazarlarından Maksim Gorki'nin Tatarca ve Özbekçe'ye çevrilmiş eserleri, Sadreddin Ayni, Ömer Muhammedi gibi yazarların eserleri onun okuduğu eserler arasındadır.¹⁴

Edebi faaliyetlerine 1937 yılında başlayan Zunun Kadiri'nin ilk eseri "Cahaletning Capası" (Cehaletin Cefası) adını taşımaktadır. Yazar üç perdeli bu sahne eserinden sonra, "Gunçem", "Gülnisa" ve "Uçraşkanda" (Karşılaşırken) gibi ondan fazla tiyatro eseri yazmıştır. Bunlar arasında "Gunçem" draması en başarılı eser olup, bugüne kadar Uygur toplumunda etkisini sürdürmektedir. Edebi faaliyete tiyatro eseri yazmakla başlayan yazar, 1945 yılından itibaren yavaş yavaş hikâyeciliğe başlamış, sonraki süreç içerisinde "Mağdur Ketkende" (Kuvvetten Düşerken), "Muellimning Heti" (Öğretmenin Mektubu), "Küçükke Hucum" (Köpek Yavrusuna Hücum), "Ehmetcan Kasımı", "İkki Barmıkım Bilen" (İki Parmağım İle) gibi ondan fazla hikâye yazmıştır. Bu hikâyelerde Çin yönetiminin Doğu Türkistan Uygur halkına uyguladığı adaletsiz, baskıcı ve zulüm politikaları, Uygur toplumunda görülen karanlık ilişkiler, rezillikler, cehalet ve çelişkiler, sosyal çatışmalar yansıtılmıştır. Mesela yazarın 1946 yılında yazmış olduğu "Köpek Yavrusuna Hücum" adlı hikâyesinde bir Çinli subayın yiyecek arayan zavallı köpek yavrusuna karşı uyguladığı şiddet ve acımasızlığı işlenmiştir. Hikâye bir restorandan "lezzetli yemekler" yiyerek çıkan Çinli subay ve hanımının peşlerine takılan bir köpek yavrusuna karşı amansız mücadelesiyle başlar. "Restoranda "lezzetli yemek" yiyen Çinli çift o "lezzetli yemeğin hoş kokusu"na muhtaç bir zavallı köpek yavrusuna insanlık dışı bir vahşetle saldırır. Köpek yavrusu da bu çifte "beddua" ve "nefret" dolu bakışlarıyla karşı koyar ve istediğinden vazgeçmez. Çinli subay köpek yavrusunu vahşice öldür, hatta öldürmekle kalmaz, leşinin üzerine de üç el ateş ederek muzaffer komutan havasına girer. Yazar onu "Donkişot"a benzeterek küçümser.

Yazarın 1947 yılında yazdığı "İki Parmağım İle" adlı hikâyesinde ise Kaşgar şehrine kaymakam olarak atanan yeni kaymakam ile görevinden ayrılan eski kaymakamın diyalogu aracılığıyla Çinlilerin ve Çin yönetiminin Doğu Türkistan halkını nasıl soyduklarını, nasıl yağmaladıklarını anlatmıştır. Hikâye, Çin toplumunda kök salmış tefecilik ve makam ticareti geleneğiyle başlar. Hikâyede makam satın almak isteyen kişiler, bu kişilere para temin eden tefeciler ve satılık makamları ellerinde bulunduran üst düzey yöneticiler olmak üzere üç grup insan bulunmaktadır. Hikâyede Doğu Türkistan adına hizmet etmek için gelen Çinli yöneticilerin halka "ağıldaki koyun", "sağılı inek" gözüyle baktığı görülmektedir. Bu

¹³ **Hazırkı Zaman Uygur Edibliri** (Çağdaş Uygur Edibleri), Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1993, s. 39-40; **Uygur Edebiyat Tarihi 3**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 397-398

¹⁴ Muhemmet Polat, **Çenikiş**, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1998, s. 2

yöneticiler sadece iki parmak işaretiyle “koyunu” ve “ineği” korkutarak ve okşayarak sağlamışlardır. Çin kültüründe işaret parmağı tehdit etmek amacıyla kullanılırken, “başparmak” birini ve bir şeyi övmek amacıyla kullanılır. Eski kaymakam, bu iki parmak işaretiyle servet toplamıştır. Servetin miktarı arabanın “tekerleklerinin ağır ağır dönmesiyle” ifade edilmiştir. Hikâyede ortaya konulan çatışma iki farklı toplum, iki farklı kültür ve iki farklı din arasındaki çatışma olup, yazar Çinlilerin ve Çin yönetiminin Doğu Türkistan halkına karşı uyguladığı zulüm, baskı ve adaletsiz politikalarını şiddetle eleştirmiş, Doğu Türkistan halkını uyanmaya, insanca, onurlu bir yaşam için mücadele etmeye davet etmiştir.

Yazarın 1948 yılında yazdığı “Magdur Ketkende” adlı hikâye, Uygur hikâyeciliğinin 1940’lı yıllarındaki seviyesini temsil edebilecek niteliktedir. Bu hikâyede bir zamanlar insan gibi yaşayan, köyde kimsenin söyleyemediği şarkıları söyleyebilen, iki üç insanın ancak taşıdığı yükü tek başına taşıyabilen, kalbi sevgi dolu Baki adlı bir Uygur çiftçinin ve ailesinin Çin hakimiyetinin haksız, adaletsiz yönetimi, feodal düzenin zulüm ve acımasızlığı nedeniyle kuvvetten düşmesi, yok oluşu anlatılmıştır.

Zunun Kadiri, bu yıllarda yine “Koşçi Bilen Caşkan”(Sabancı ile Fare), “Çüce bilen Segizhan” (Civciv ile Saksığan), “Kağa bilen Kepter” (Karga ile Güvercin) gibi manzum masal ve meselleri yazmış, çağdaş Uygur edebiyatında masal türünden faydalanmanın örneğini vermiştir. 1950 ve 1960 yılları arasında yazar “Çenikış” (1955), “Guman” (1957), “Rehmet” (Teşekkür: 1958), “Esleş” (Anımsama: 1959), “Kızılgül” (1959), “Hatırcem Bolğan Aile” (Rahata Kavuşan Aile: 1960) gibi hikâyeleri yazmıştır. Uzun süren çalışma kampı hayatından sonra, 1980 yılında eski itibarına kavuşan yazar, 1981 yılında Teyipcan Eliyev (Tayipcan Aliyev) ve Eli Eziz (Ali Aziz) ile birlikte “Gerip-Senem” adlı sinema senaryosunu yazmıştır. Daha önce üç perde olarak yazdığı sahne eseri “Gülner”i beş perdeli olarak yeniden yazmış, “Gunçem” dramasını senaryolaştırmıştır. Halk edebiyatından yararlanarak düzenlediği “Çöçekler ve Meseller” (Masallar ve Meseller) adlı toplamı, iki binden fazla bilmeceyi içeren “Bilmeceler” adlı eseri yayına hazırlamıştır. Bugüne kadar yazarın tiyatro, hikâye ve mesellerinden oluşan “Gunçem” adlı kitabı, hikâyelerinden oluşan “Çenikış” adlı kitabı, dramalarından oluşan “Gunçem” adlı kitabı, yazarın biyografisini anlatan “Hatiriler” (Hatıralar) adlı kitabı, ayrıca “Masal ve Meseller” adlı kitabı ve vefatından sonra onun seçme eserlerinden oluşan “Zunun Kadiri Eserleri” adlı kitabı yayımlanmıştır.¹⁵

Zunun Kadiri, eserlerinde, özellikle hikâyelerinde, istilacı Çin hakimiyetinin Doğu Türkistan’da uyguladığı ırkçı, baskıcı, adaletsiz, haksız zulüm politikalarını, insanlık dışı işkencelerini, Uygur Türklerinin bütün bu haksızlıklara karşı tepkisini, mücadelesini yansıtmıştır. Eserlerinde açık, sade bir dil kullanan ve bu dille toplumsal gerçekleri yansıtan yazar, bu yönüyle Uygur edebiyatında realist hikâyeciliğin temelini atmıştır. O, çağdaş Uygur edebiyatının, özellikle Uygur hikâyeciliğinin en önemli temsilcilerinden biridir.

3. “Çenikış” Hikâyesi

Zunun Kadiri’nin “Çenikış” adlı hikâyesi 1955 yılında yazılmıştır. “Çenikış” kelimesinin kökü, yeni Uygur Türkçesindeki “çenikmak” fiilidir ki, bu fiil sözlükte “iş, emek veya fiziki çalışma ile organların zor koşul ve hastalıklara dayanma kabiliyetini artırmak” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁶ Bu fiilin “pişmek”, “yetişmek”, “çelikleşmek”, “sağlamlaşmak”, “dayanıklı olmak” gibi yan anlamları bulunmaktadır.¹⁷ Dolayısıyla “çenikış” kelimesi, Türkiye Türkçesine “Pişmek”, “Yetişmek” veya “olgunlaşmak” diye aktarılabilir. Hikâyedeki başkahraman Metniyaz’ın karakterindeki değişim nedeniyle, biz daha önce bu hikâyeyi “Değişim” adıyla aktarmayı düşünmüştük. Ancak gerek “pişmek”, “yetişmek”,

¹⁵ Uygur Edebiyat Tarihi 3, s. 398-400; Hazırkı Zaman Uygur Edibliri (Çağdaş Uygur Edibleri), s. 40-41; **Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Luğiti**, Keşker Uygur Neşriyatı, Kaşgar, 1998, s. 162; Azat Sultan, **Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida**, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1997, s. 108-109.

¹⁶ Uygur Tilining İzahlik Luğiti, (Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü), Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1999, s. 448

¹⁷ Uygur Tilining İzahlik Luğiti, (Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü), s. 448; Emir Necipoviç Necip, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Rusçadan Çeviren: İklil Kurban, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 76

gerekse “değişim” kelimeleri “çenıkış” kelimesinin anlamını tam olarak yansıtamadığını gördük. Bu nedenle bu hikâyeyi asıl adıyla, yani “çenıkış” adıyla bırakılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Hikâyenin kaleme alındığı 1955 yılı, Çin’de komünist partinin iktidarda olduğu, komünist rejimin yerleştiği, komünizm ideolojisinin hakim olduğu, sosyalist düzenin kurulduğu dönemdir. Milliyetçi Çin yönetiminin ağır baskı ve zulmü altında çile çeken, haksızlığa, hakarete uğrayan, özellikle Sheng Shih-tsai¹⁸’in estirdiği devlet terörü altında insanlık dışı işkencelere maruz kalan Uygur halkı, tüm umudunu azınlık milletlere, zulüm gören, ezilen milletlere özgürlük, eşitlik vaadiyle iktidara gelen komünistlere bağlamıştı. Yazar böyle bir atmosferde “Çenıkış” hikâyesini yazarak Metniyaz karakterini yaratıp toplumda yaşanan sosyal değişiklikleri yansıtmaya çalışmıştır. Hikâyede anlatılan toprak reformu, kooperatif hayatı, Anadolu’daki imece benzeri köy işbirliği grupları komünist dönemin politikalarını yansıtmaktadır. Yazar, Metniyaz’ın uyuşuk, tembel, vurdumduymaz, kaderci, bilinçsiz karakter özelliklerinin yeni rejim ve sosyal şartlar altında değişerek aktif, çalışkan, topluma yararlı, toplumsal bilince sahip bir karakter haline gelmesini anlatmak suretiyle toplumdaki temel değişiklikleri dile getirmiştir.

3. 1. “Çenıkış” Hikâyesinin Dışyapısı

“Çenıkış” hikâyesi oldukça hacimli bir eserdir. Numaralarla birbirlerinden ayrılmış dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Metniyaz’ın tembelliği, bu tembelliğe sebep olan geçmişi, şehirden köye taşınıp çiftçilik yapması, çeşitli mesleklerle uğraşmış olmasına rağmen tutunamayışı, İzzethan’a olan ilgisi anlatılmıştır. Metniyaz’ın İzzethan ile doğrudan teması ve İzzethan’ın ona karşı tutumunun anlatıldığı ikinci bölümde sonra, üçüncü bölümde, Metniyaz’ın sosyal çevresi, yani onun Hemra, Seyitahun, İzzethan ve kooperatif ile olan ilişkileri, Metniyaz’ın değişim süreci, değişime sebep olan faktörler anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise Metniyaz’ın değişmesi, yani önceki tembel, işe yaramaz bir bireyden topluma yararlı faal biri haline gelmesi, sonuçta İzzethan ile mutlu bir aile kurup muradına ermesi anlatılmıştır.

İkinci bölümde “x” işaretiyle ayrılan küçük bir bölüm bulunmaktadır ki, burada Metniyaz’ın biçtiği kanolayı harmana taşımasıyla ilgili bir ayrıntı ilave edilmiş, tembelliği, beceriksizliği, çiftçilikteki acemiliği bir kez daha vurgulanmıştır.

3. 2. “Çenıkış” Hikâyesinin Olay Örgüsü

Hikâye Metniyaz adında bir çiftçinin hayatı etrafında gelişir. Asıl mesleği berberlik olan Metniyaz, babasının vefatından sonra işlerini yürütememiş, çareyi babasından miras kalan, köydeki tek odalı bahçeli evine taşınmakta bulmuştur. Ancak zaten tembel ve uyuşuk olan Metniyaz’a çiftçilik yapmak zor gelir, bu zorluk karşısında o zaman zaman yaşama umudunu kaybeder. Aslında Metniyaz birçok mesleğe eli yatkın bir kişidir; berberlik dışında demircilik, marangozluk, ayakkabıcılıkla da uğraşır; ancak tembel, gayretsiz ve zora gelemeyen bir insan olduğu için hiçbir meslekte tutunamaz. Bu huylarına rağmen, olumlu, sevimli, samimi ve esprili oluşu nedeniyle etrafınca sevilen bir kişidir.

Metniyaz, toprak reformu sırasında payına düşen tarlaya, köydeki İşbirliği Grubu’nun başkanı Hemra’nın teşviki ve yardımıyla keten ekmiştir. Fakir bir çiftçi olan Hemra, çalışkan, doğru sözlü ve adaletli olduğu için çevresinde çok sevilmekte, çevresindeki herkese yardım elini uzatmakta, insanların sorunlarını uzlaşma yoluyla çözmeye çalışmakta ve onları topluma kazandırmak için uğraşmaktadır. Metniyaz’a da bir ağabey gibi destek olmuş, yol göstermiş ve çalışması için onu sürekli teşvik etmiş; Seyit Ahun gibi dedikoducu, çıkarıcı ve kıskanç kişilere karşı ona arka çıkmıştır.

Metniyaz güç bela yetiştirdiği ekinlerini İşbirliği Grubu’nun da yardımıyla biçer. Bu süreçte Metniyaz yavaş yavaş değişir, eski tembelliğini bırakıp daha aktif hale gelir. Onun bu değişmesinde iki

¹⁸ Sheng Shih-tsai, 1933-1944 yılları arasında Doğu Türkistan’da hüküm süren askeri validir.

sebepler bulunmaktadır. Biri, onun Köy İşbirliği Grubu başkanı Hemra'nın, yani komünist parti üyesinin, dolayısıyla komünist partinin sürekli samimi telkini, hoşgörüsü, desteği ve yardımı neticesinde sınıf bilincine sahip bir sosyalist olarak yetişmesidir. Diğeri de, onun Hemra'nın dul kızkardeşi İzzethan'a olan aşkıdır. İzzethan, eşini kaybettikten sonra altı yaşındaki oğlu Erkin ile ağabeyinin yanına sığınmıştır. Bir daha evlenmeyi düşünmemiş; en azından oğluna iyi davranacak, anlayışlı, çalışkan ve dürüst birinin karşısına çıkmasını beklemiştir. Aradığı birçok özelliği Metniyaz'da görmekte, ancak onun bir tek kötü yönünün tembelliği olduğunu düşünmektedir. Metniyaz'ın da İzzethan'a kavuşması için değişmesi gerekmektedir. İzzethan'a kavuşma hayali, onu bambaşka biri yapmıştır. Bu aşkın sonucunda Metniyaz değişmiş, eski huylarını bırakmış, yaşama sevincini kazanmış, hayata daha farklı bakan, topluma yararlı bir insan olarak yetişmiştir. Artık Metniyaz'ın İzzethan ile evlenmesinin karşısında hiçbir engel kalmamıştır. Sonuçta ikisi evlenir, mutlu bir aile kurar. Yazar Metniyaz'da yaşanan karakter değişikliğini büyük bir ustalıkla iki yönlü olarak eşit ağırlıkta işlemiştir. Dolayısıyla yazarın ne komünist propagandası yaptığı söylenebilir, ne de komünist rejime karşı çıktığı söylenebilir.

3. 3. “Çenkiş” Hikâyesinin Şahıs Kadrosu

Hikâyede toplam yedi karakter yer almıştır. Bunların biri başkarakter, biri kart karakter, ikisi norm karakter, üçü de fon karakterdir. Bunları şöyle göstermek mümkündür: Baş karakter: Metniyaz; kart karakter: Seyit Ahun; Norm karakter: Hemra, İzzethan; fon karakter: Erkin, Savutcan, Tömür

3. 3. 1. Baş Karakter: Metniyaz

Metniyaz hikâyenin başkahramanıdır. Kırk yaşında, badem gözlü, kalın dudaklı, seyrek bıyıklı biridir. *“Susuzluktan çatlamış kalın dudaklarını yalamaya başladı. O kırk yıllık ömründe bugünkü kadar susuzluk azabını çekmemişti.”*, *“badem gözleri dürülüp, uçları dudak kenarlarına doğru eğilen seyrek bıyıkları kalkıyordu.”* Bekârdır, evlenmeye cesaret edememiştir. Hikâyenin ilk kısımlarında olumsuz yönleriyle karşımıza çıkmasına rağmen, olay akışı sürecinde yavaş yavaş değişerek, sonunda faal, topluma yararlı bir insan haline gelir. Hikâye onun karakterindeki değişim üzerine kurulduğu için bu süreci ayrıntılı olarak tahlil etmek gerekmektedir.

3. 3. 1. 1. Metniyaz'ın Olumsuz Özellikleri

Hikâyenin başında da Metniyaz, herkesin belini sıkı bağlayıp tarlada çalıştığı zamanda bir ağaç altında yatmış su azabı çekerken görülür, pek çalışmadığı halde birkaç yüz metre ötedeki kanala yürüyüp su almaya hali yoktur. Rahatına o kadar düşkündür ki *“yumuşak vücuduna”* batan çalı çırpıya, sivrisineklerle, sıcağa ve daldaki kargaya bile katlanamaz. Çiftçilikten yıldıdığı zamanlarda da *“Bu meşakkatli dünyaya niye doğdum ki? Keşke küçükken ölüp gitseydim, bu dertleri çekmezdim”* diye yakını. Onun bu tembel, uyuşukluğu ailesinin yetiştirme tarzıyla ilgilidir. O ailesinin tek oğlu olmasından dolayı çocukluğunda çok sevilmiş ve şımartılarak büyütülmüştür. Kırk yıllık ömründe *“yumuşak kurt gibi kımıldanarak”* yaşamıştır. *“O her gün, güneş bir mızrak boyu yükseldiğinde gözünü açar, sonra iki saat hayal kurar, ayağa kalkamaz.”* Çalışmaya hiç gelemez, türlü bahaneler bulup işten kaçar.

Metniyaz'ın işleri ya yarım kalır ya çok yavaş ilerler. Demircilik, marangozluk, ayakkabıcılık, berberlik gibi zanaatları olmasına ve birçok aletini kendi yapmasına rağmen hiçbir işi sonuna kadar götüremez. *“Her şeye çok meraklı olduğu için ne görürse onu yapmaya çalışır.”* Tamire aldığı işleri günlerce, bazen aylarca bitiremez. Her kim ona saçını kestirmek için oturursa, o cenkmeden kıssalar anlatmaya dalar, yaptığı işi farkında olmadan uzatır. En son el attığı çiftçilikte de başarısız olur; tarlasında yalnız yirmi üç kanola bitmiş, onların da biçilme zamanını geçirmiştir.

Metniyaz'ın tembelliği pasaklılığını da beraberinde getirir. Onun bu yönü, evinin tasviriyle daha da net olarak karşımıza çıkmaktadır: Yaşadığı evin *“sokağa bakan duvarları yıkılmış, ot basmış”*tır. Kuzey tarafındaki balkonu yıkılmış tek odalı evin ocağında paslanmış bir tencere, evin ortasında bir kişinin yatabileceği genişlikteki boşlukta kirden kararmış bir parça keçe yere yapışmış gibi durmaktadır. *“Evin rasgele yerlerinde de demircilik, marangozluk, ayakkabıcılık ve berberlik için gerekli çeşitli aletler*

birine karışmış halde dağılmıştır.” Ocak başı, oyuklarda ve dumandan kararmış duvarlarda paslı aletler yığılmış, asılmış ve örümcek ağı bağlamıştır.

3. 3. 1. 2. Metniyaz’ın Olumlu Özellikleri

Yukarıda saydığımız tüm olumsuz özelliklerine rağmen Metniyaz sevilen bir kişidir. Çünkü onun bir o kadar da olumlu ve onu sevimli kılan özellikleri vardır.

Metniyaz cömert ve tokgözlü biridir. Yaptığı işin “*ücretini tartışmadan alır, hiçbir şey vermeden sadece teşekkür ederlerse, buna da sevinir. Bir kase kaymaklı çay veya yemge davet ederlerse çok mutlu olur. Ama “bir şey verir mi acaba” deyip de kimsenin kapısını çalmaz. Kısacası onun fayda veya zarar ile o kadar ilgilenmediği herkesçe bilinir.*

Metniyaz, dürüst ve açık kalplidir. Kendini olduğundan daha iyi gösterme çabası yoktur. Bir hata veya kurnazlık yaparken yakalansa bile kendisini aklamaya çalışmaz, hatasını itiraf ederek, cezasını çekmeye razı olur. Herkes kanal kazmaya giderken, çalışmamak için erik ağaçlarının arasına gizlenen Metniyaz, fark edilince saklanma sebebini esprile itiraf eder ve “*ne yaparsanız yapın*” deyip elini bağlar ve boynunu bükür.

Metniyaz namuslu, utangaç, duygusal ve yufka yüreklidir. Sevdiği kadın İzzethan ile ilgili her şey onu heyecandırır, içine sıcaklık hissi verir, ona uzaktan da olsa bakmaktan mutluluk duyar. Ama onun yanında çekingenleşir, konuşamaz.

Metniyaz okuma yazma bilen biridir. Cenknemeleri okumayı, kıssaları insanlara anlatmayı sever: “*Padişah-ı Cemşit Leyliveş’le oynadığı kumarda her şeyini kaybettikten sonra, en güzel hanımı Prenses Dilsuz’u bahis koydu. Leyliveş bu ince belli güzeli de kazandı. Hi....hi...hi...*”

Metniyaz’ın en önemli özellikleri arasında güler yüzlü, esprili ve hazırcevap oluşu da vardır. O her şeye güler, bazen Cenknameden kıssalar anlatırken kendi anlattıklarına kendisi güler. Kendisine küfredilse dahi güler. Bu yüzden kimse onunla kavga edemez. Metniyaz, uyuşuk biri olmasına rağmen çok esprili ve hazırcevaptır. Her durumda şaka yapmaktan zevk alır. Hemra kendisine tarlası hakkındaki planlarını sorduğunda “*Ortasını bağ, çevresini dağ yapsam mı acaba diye düşünüyorum...*” diye karşılık verir. Yani başkalarını olduğu kadar kendini de hicveder. Dolayısıyla onun kendiyile barışık, kendine güvenen bir kişi olduğunu da söyleyebiliriz.

Her şeye rağmen Metniyaz, yetenekli biridir, eli her türlü işe yatkındır. Mesleği için gerekli aletleri bile kendisi yapar. Hikâyenin sonunda o bu yetenekleri sayesinde köyde yararlı, aranılan biri haline gelir.

Hikâyenin sonunda Metniyaz’ın bir de iyi aile babası olduğunu görürüz.

Sonuç olarak hikâyenin kahramanı Metniyaz sadece “iyi” veya sadece “kötü” olarak değerlendirilemez. Her yaşayan insan gibi o da renkli bir karaktere sahiptir. Elbette bu renkleri en iyi şekilde yansıtabilmek de yazarın ustalığından kaynaklanmaktadır.

3. 3. 1. 3. Metniyaz Karakterindeki Değişim ve Bunun Sebepleri

Metniyaz, hikâyenin başlarında tembel, çalışmayı sevmeyen- o kadar ki küçükken ölmüş olmayı bile dilemektedir bazen-, uyuşuk, işlerini aksatan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Bu haylazlığı yüzünden, tarlasında ancak birkaç kanola ürün verir, onun toplanması da hayli gecikir. Metniyaz’ın en sevdiği şey bir ağaç altında uyumaktır, su içmek için yerinden kalkmaya dahi mecali yoktur. Onun yaşadığı bağ evi de yine tembelliğini pasaklılığını yansıtır; her şey kir toz içinde, paslanmış ve ağ bağlamıştır. Ancak zamanla –Toprak reformundan, yani Sosyalist sistemin gelmesinden sonra- Metniyaz çalışkan bir insan haline gelmiş, çevresindekilere daha faydalı olmuş, hatta İşbirliği Grubu’nun en çalışkan ve en faydalı üyesi olmuş, sepet örmek, ata araba koşumlarını yapmak gibi zanaatlarını onlara öğretmiş, sonunda mutlu bir aile kurmuştur:

“Metniyaz da ‘Alga’ kooperatifinin göze çarpan üyelerinden biri oldu. Onun sizin evvel gördüğünüz virane hayatı tamamen değişti. O geçen sene İşbirliği Grubu’nda yavaş çalışmışsa da sonuna kadar dayanıp gruba bir kişilik katkı sağladı. Güzde çiftçilik ve ek olarak çalışıp yaptığı şeylerden çok ürün aldı.

Metniyaz’ın anlatıp bitirilemeyecek gene bir sevinci var. O, İzzethan ile evlenip muradına erdi. Böylece ana, baba, çocuk olan mutlu bir ailenin zevkini tattı...”

Yazarın, hikâyenin başlarında Metniyaz’ın tembelliğini daha fazla ele almasının sebebi belki de bu değişimi daha belirgin kılmaktır. Hatta hikâyenin başlarındaki bağ evi tasvirinde bu değişime dair bir ipucu vermiştir de diyebiliriz:

“Siz bu köyün güney tarafındaki kanal boyunca giderseniz, sokağa bakan duvarları yıkılmış, ot basmış, 5-6 kök acı erik ağacı olan, ortasındaki gövdesi kurumuş, ama dibinden yine koyu dalların bittiği küçücük şeftali bağına göreceksiniz...”

Kurumuş erik ağaçlarının gövdesinden koyu dalların bitmesi Metniyaz’ın tamamen bitmiş tükenmiş bir insan değil, olumlu yönde değişme umudu olan bir insan olduğuna işaret eder.

İşte bu noktada şu soru karşımıza çıkar: Metniyaz nasıl değişmiştir? Değişmesinin sebebi nedir? Onu çiftçiliğe başlatan ve böylece çalışkan biri olmasını sağlayan Hemra mıdır? Yani sosyalist rejim midir? Yoksa kendisine âşık olduğu ve gözünde küçük düşmek istemediği İzzethan’a karşı beslediği aşk mıdır? Yani insani duygular mıdır?

Doğu Türkistanlı araştırmacılar Metniyaz’ın değişmesindeki esas sebebini genellikle sosyalizmin etkisine bağlarlar.¹⁹ İzzethan karakterinden fazla bahsetmezler. “İzzethan karakteri hikâyede fazla gözükmüyor. Ancak buna rağmen, okuyucuya özgür ve toy tabiatlı köy kadınlarının sevimli suratını anımsatır.”²⁰ Muhammet Polat’ın İzzethan ile ilgili bütün değerlendirmesi işte bundan ibarettir. Oysa biz Metniyaz karakterindeki değişimin temel sebebini İzzethan’a bağlamayı daha uygun görüyoruz.

Şimdi bu iki sebepten hangisinin ağır bastığını hikâyeden örnekler ile değerlendirmeye çalışalım.

Hikâyede geçen bazı diyaloglar ve bazı anlatımlar, Metniyaz’daki değişimin sebebinin Hemra, yani Sosyalist rejim olduğu düşüncesini aklımıza getirir: “...İşbirliği Grubu üyeleri olup, dün akşam buğdayları toplamak için müzakere yapmış, bugün tanyeri ağarır ağarmaz hep birlikte buğday biçmeye girişmişlerdir. Bu insanların durmadan kımıldanışları, bu yetmiyormuş gibi, ara sıra şakalaşıp eğlenmeleri, yankılı türküleri Metniyaz’ı hayran bırakırken...”, “...insanların bir arada şarkı söyleyerek, şakalaşarak ve güllüşerek çalışmalarının eğlenceli olduğunu gittikçe idrak etmeye başladı...” Görüldüğü üzere, birlikte çalışan insanları görmek, onların çalışırken ne kadar eğlendiğini görmek, birlikte bir şeyleri başarmayı görmek Metniyaz’ı bu işbirliğine ve çalışmaya katılmaya teşvik etmiş görünmektedir. Hemra da her zaman onu çalışmaya teşvik etmiş, çiftçiliği nasıl yürüteceği konusunda tavsiyeler vermiş, bu işin gayret gerektirdiğini ona anlatmıştır. Metniyaz’ın bu telkinlerden etkilendiği de düşünülebilir; ancak Metniyaz ile Hemra arasında geçen bir konuşmada Metniyaz, toprak reformu sonunda kendisine verilen toprak için “Bu toprağı ne yapsam acaba? Alacak müşteri çıksa satıp yağını balını yesem mi yahu?” der. Hemra bu soruya biraz kızarak cevap verir ve şöyle der: “Parti fakirlere toprağı satmak için vermedi. Ekip biçmek için verdi.” Eğer Metniyaz’ın değişimine sebep olan kişi Hemra olsaydı, Metniyaz bu şekilde düşünmez, elinden geldiğince payına düşen toprağı işlemeye ve İşbirliği Grubu’na faydalı biri olmaya çalışır; ayrıca herkes kanal kazmaya giderken işten kaçmak için erik ağaçlarının arkasına saklanmaz, eğlenmelerine özendiği o kalabalığa katılırdı.

Sosyalist rejimin Metniyaz’da yapamadığı etkiyi bir kişi yapar, o da İzzethan’dır. İzzethan’a eskiden beri sevgi beslemesine rağmen, Hemra ile ilişkilerinin artması ve evlerine gidip gelmesi, İzzethan’ı daha sık görmesi Metniyaz’daki duyguların yoğunluğunu arttırmış ve asıl değişim işte bu

¹⁹ Muhammet Polat, “Zunun Kadir Hekayicilikining Bezi Hususiyetleri” (Zunun Kadir Hikâyecülüğünün Bazı Özellikleri), ÇENKIŞ, Şincang Helk neşriyatı, 1991, Urumçi, s. 10

²⁰ Muhammet Polat, age, s. 17

zamanda başlamıştır. Bunu, hikâyedeki şu cümlelerde açıkça tespit edebiliriz: “Metniyaz kanolayı Hemra'nın gösterdiği gibi biçmeye gayret göstereceğine söz vererek evine döndü. Onun bu gayreti Hemra'nın haklı öğüt ve nasihatlarından mı yoksa İzzethan'ın, oğlunun elinden ayakkabıyı alırken yüzüne vurulan sıcak nefesinden mi geldi, bu pek belli değil. Neyse onun vücudunda yeni bir ilham doğmuştu.” Hiçbir işi zamanında bitiremeyen Metniyaz, İzzethan için yaptığı ayakkabıyı bir an evvel bitirebilmek için kanola biçmeyi bırakmış ve en kısa sürede ayakkabıyı ona götürmüştür. Görüyoruz ki İzzethan'ın Metniyaz üzerindeki etkisi büyüktür. Aynı şekilde İzzethan da Metniyaz'a karşı olumlu duygular beslemekte, hatta uyuşukluğu ve ihmalkârlığı olmasa onunla evlenebileceğini düşünmektedir. Metniyaz'ın ona duyduğu sevgi ve aşk, onu kırmamak ve mutlu etmek için her şeyi yapabileceğini gösterir. Nitekim Metniyaz'ın kanola biçmeye gayret göstereceğine dair söz vermesinin nedeni de büyük olasılıkla İzzethan'ın karşısında küçük düşmek istemeyişidir. İzzethan ile evlendikten sonra da evini çok güzel bir hale getirmesi, çalışkan bir insan olması, insanlara zembil, sepet örmeyi öğreterek faydalı olması, kısaca bambaşka bir insan olması da bize onun İzzethan'a duyduğu aşkın etkisini göstermektedir.

3. 3. 2. Kart Karakter: Seyit Ahun

Orta hali bir çiftçi olan Seyit Ahun, hikâyedeki tek olumsuz karakterdir. Başkarakter Metniyaz'ın karşısındadır. Hikâyenin sonuna kadar bu karakterini muhafaza eder. Metniyaz'ın Köy İşbirliği Grubu'na alınmasına, İşbirliği Grubu'nun Metniyaz'ın tarlasını biçmesine yardım etmesine karşı çıkar. Hemra'nın kardeşi İzzethan dolayısıyla Metniyaz'ın tarafını tuttuğu dedikodusunu yayarak grup üyeleri arasında huzursuzluk yaratır. O son derece bencil, çekemez biridir. O “Sabanı önce benim tarlama sürmediniz”, “Benim atım semiz hem arabam da diğerlerinkinden geniş, onun için bana başkalarına göre daha fazla puan vermelisiniz” diye ikide bir pürüz çıkarır. “*dedikodu ve menfaat çatışmalarından zevk alıyordu. O Hemra'nın yönetim işlerinde de birkaç kere sebepsiz yere sorun çıkarıp rezil olmuştu.*”

Anlaşıldığı gibi, Seyit Ahun hem Metniyaz'ın hem de Hemra'nın karşısında yer almaktadır. Metniyaz'ın da, Hemra'nın da hedefe varmasını engeller. Hikâyede kart karakterin bütün özelliklerini sergiler.

3. 3. 3. Norm Karakter: Hemra

İsmail Çeşli'nin “yönlendirici kahraman” dediği norm karakter olay örgüsünün gidişatını, asıl kahraman veya başkarakterin gelişmeler karşısındaki tavrını belirleme ve etkileme güç ve kabiliyetine sahiptir.²¹ Hemra hikâyede Metniyaz'dan sonra en önemli kahramanlardan birisidir. Hemra, komünist partisi üyesidir. O bu yönüyle komünist partiyi temsil etmektedir. O hikâyede Köy İşbirliği Grubunun başkanı olarak sahneye çıkar. Çalışkan, doğru sözlü, soğukkanlı olduğu için grup üyeleri tarafından sevilir. Köy İşbirliği Grubunu, Daimi Yıllık Yardımlaşma Grubu ve son olarak da kooperatif haline getirir.

Hemra, insanlara yardım etmeyi sever, görevlerini yerine getirmekten kaçmaz ve başkalarının da üzerine düşen görevi yapmasını ister. Bu doğrultuda otoriter biridir. Metniyaz'la arasında geçen bir konuşmada “...öyleyse bu toprağa bir şey ekin.” diyerek onu reformdan sonra hissesine düşen toprağı değerlendirme için teşvik eder; hatta bir defasında “*Parti fakirlere toprağı satmak için vermedi...*” diyerek Metniyaz'a çıkışır. Bu konuda taviz vermez bir bakışı vardır; çünkü Hemra hikâyede sosyalist rejimin simgesi olan kişidir. Kız kardeşi İzzethan'ın Metniyaz ile evlenmesine karşı çıkmaz. O bu yönleriyle başkarakterini tamamlayan norm karakter özelliği sergiler.

3. 3. 4. Norm Karakter: İzzethan

Hemra'nın kızkardeşidir. Ağabeyi gibi kara eğiş kaşları olan, koyu kirpikli, koyun gözlü, nar gibi kızarmış yüzlü, güzel boyunlu, güzel bir kadındır. Başkahramandan sonraki etkili kahramanlardan biridir. Hikâyede pek fazla ortaya çıkmamasına rağmen, akışı etkileyen bir karakterdir. Aslında İzzethan, karakter olmaktan çok bir tiptir, ideal bir kadın tipidir; ölen eşine sadık, çocuğuna iyi ve sevecen bir anne, hamarat, çalışkan, fakirlere şefkatle bakan, canlı, zeki, esprili bir kadındır. Çocuğuna iyi bir baba

²¹ İsmail Çeşli, *Metin Tahlillerine Giriş /2, Hikâyeye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 70

olamayacakları endişesiyle, kendine yapılan evlilik tekliflerini hep geri çevirmiştir. Ancak Metniyaz'ın değiştiğini görünce, bu onu kendine eş ve çocuğuna da baba olarak seçmekte hiçbir sakınca görmemiştir. Zaten Metniyaz'daki değişiminin İzzethan'dan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

3. 3. 5. Yardımcı Karakter: Savutcan

Yardımcı karakter; başkarakter, norm karakter ve kart karakterlere fonksiyonlarını yerine getirme hususunda belli ölçüde yardım eden karakterdir.²² Savutcan hikâyede böyle bir görevi yerine getirmektedir. O, işbirliği gruplarını kontrol eden yöneticilerden birisidir. Yuvarlak yüzlü bir delikanlıdır. Grupları bir bir gezer, çiftçilerin düşüncelerini dinler ve söylenenleri ciddiye alıp insanların sorunlarını çözmeye çalışır. Metniyaz'ın işe yaramaz, sahtekâr biri olduğuna dair dedikodulara önce inanır; ancak araştırınca onun bazılarının dediği gibi işe yaramaz, sahtekâr biri olmayıp hüneriyle üretime katkı sağlayan, faydalı bir insan olduğunu görür. Dolayısıyla adaletli, anlayışlı bir insandır.

3. 3. 6. Fon Karakter: Erkin

Hikâyede dekoratif unsur olarak yer alan kahramanlara fon karakter denir. Bunlar hikâyede anlatılan olayın daha gerçekçi ve doğal olması için gereken atmosferi sağlarlar.²³ Hikâyede Erkin ve Tömür, bu görevi üstlenmişlerdir.

Erkin, İzzethan'ın altı yaşındaki oğludur. Hikâyede pek fazla fonksiyonu yoktur. Metniyaz'ı sevmesi ve onu baba olarak benimsemesi Metniyaz karakterinin olumlu yönünü düşündüren ve kurguyu destekleyen bir unsur olduğunu gösterir.

3. 3. 7. Fon Karakter: Tömür

Keçi sakallı olan Tömür, hikâyede üç yerde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak kanal açma işinden kaçmak isteyen Metniyaz'ın yakalanma anında, ikincisi Seyit Ahun'un sebep olduğu kargaşada hakkını korurken, son olarak Metniyaz'ın yanında zembil yapmayı öğrenirken görülür. O Metniyaz'a hoşgörülü, adil davranır, hatta hünerinden dolayı saygı gösterir. Haksızlığın karşısındadır. Bunu Seyit Ahun'a karşı aldığı tavrından da görmek mümkündür.

4. “Çenkiş” Hikâyesinde Zaman ve Mekân

4.1. Zaman

Hikâyede zamanla ilgili olarak “anlatma zamanı” ve “vak'a zamanı” olmak üzere iki zamandan söz etmek mümkündür. Hikâyede geçen “yer islahatı” (toprak reformu), “zomiger pomişçik” (zorba toprak ağası), “Hemkarlık guruppisi” (İşbirliği Grubu), “partiye” (parti), “helk hükümeti” (halk hükümeti), “koopratip” (kooperatif), “rayonluk partiye komititi” (bölge parti komitesi) gibi terimlerden olayların komünist iktidarı döneminde yaşandığını kestirmek mümkündür. Çin komünistleri 1949 yılında Milliyetçi Çin hükümetini devirdikten sonra, Çin'de komünist rejimi uygulamaya koymuş, toprak reformu adı altında eski toprak ağalarının ellerindeki topraklara el koyarak önce çiftçilere paylaşmış, sonra “koopratifleştirme” adı altında devletin kontrolüne almıştır. 1950'li yıllar Çin'de olduğu gibi, Çin işgaline uğramış Doğu Türkistan'da da sosyalist düzene geçilmiş, toplum bu yeni düzene ayak uydurmak zorunda bırakılmıştır. Hikâyedeki olay işte bu yıllarda meydana gelmiş, yazar Uygur çiftçilerinin işbirliği grubu, daimi işbirliği grubu, kooperatif gibi yeni toplumsal kurumlarla olan ilişkilerini yansıtmaya çalışmıştır. Hikâyenin sonuna atılan “1955” tarihi de hikâyenin anlatma zamanını göstermektedir. Vak'a zamanına gelince, yazar “53 yılında o kırk yaşına basıp burada ilk defa çiftçilik yaptı” cümlesiyle vak'anın başlangıcı hakkında bize net bir bilgi vermektedir. Hikâye 1955 yılında yazıldığına göre, vak'a 1953 ile 1955 yılları arasında meydana gelmiş demektir. Hikâyede zaman unsuru olarak “2-ay” (Şubat), “4-ay” (Nisan) gibi tarihler geçse de, bu ayların hangi yıllara ait olduğunu kestirmek güçtür. Hikâyede daha çok mevsimlerden söz edilmektedir. Örneğin başlangıçta mevsim yazdır, ekinlerin biçilme zamanıdır. Tembel tembel esen sıcak rüzgârlar çekirgelerin seslerini epey uzaklara götürmektedir. Hava

²² İsmail Çetişli, *age*, s. 70

²³ İsmail Çetişli, *age*, s. 71

dayanılması mümkün olmayacak kadar sıcaktır. O kadar ki Metniyaz bunu “her şey yanıp küll olur ya böyle sıcakta” diye ifade eder. Meniyaz havadan olduğu kadar, kendisini ilkbahardan beri rahatsız eden, etrafındaki haşarat hayvanlardan da şikâyetçidir, etrafta uçuşan sinekler, dalda sallanıp duran yaşlı karga... Aslında burada yazarın, yaz mevsiminin tembelliği ve uyuşukluğu ile Metniyaz’ın tembelliği arasında yaptığı gizli bir uyumu yansıttığı düşünülebilir.

Hikâyenin ilerisindeki geri dönüşlerde Metniyaz’ın tarla macerasının ilkbaharda başladığını görüyoruz:

“Bütün canlılara hayat zevki bahşeden ilkbaharın ılık rüzgârının estiği bir sabah, Metniyaz iki elini arkasına geçirerek güzel, dümdüz tarlayı seyredip geziniyordu. Güneş gittikçe kızdıran ışıklarını toprağa cömertçe saçıyordu. Toprağı kabarmış tarlalardan nem toprak kokusu ile şivak (achnatherum)ın keskin kokusu buruna vuruluyordu.

Kış boyunca hareketsiz yatan börtü böcekler deliklerinden çıkıp yeniden kımulanmakta, kışı geçirmek için sıcak bölgelere giden kanatlı havayalar da geri dönüp yaz boyunca yapacağı işlerin planını düzmekteydi...”

Metniyaz, akşamları geç vakitlere kadar boş laf ederek oyalanır, sabahları da güneş bir mızrak boyu yükselmeden uyanmaz. Ancak Metniyaz’daki değişimle birlikte onu erken kalkar görürüz. İlk denemesinde şafak sökerken uyanamasa da “pencerede güneşin al ışığı yansıyor evin içinde sivrisinekler vızıldayıp uçmaya başladığında” kalkabilir. Ve evde hiç oyalanmadan tarlasına gidip işe koyulur ve “Buğa suskunluğu” denen, yaprakların dahi kımuldamadığı öğle vaktine kadar durmadan çalışır.

Güz ve kış mevsimleri geçer, bu zamanlarda neler olup bittiği anlatılmamıştır. Hikâye yine bir ilkbahar ile devam eder:

“Bu yıl şubat ayının sonunda havalar ısınınca köy sokaklarında kar buzlar eriyip akmaya başladı. Kış boyunca kar altında yatan yapraklar kalınlaşmıştı. Elmalı bağlardan hoş kokular geliyordu. Nemleşen meyve ağaçlarının kokuları sokaktaki ak kavak ağaçlarının belili belirsiz kokularıyla karışıköyü çok hoş bir hava sarmıştı.”

Bu ilkbahardan sonraki yaz Metniyaz için öncekinden çok daha verimli geçer ve o yazın Metniyaz’ı bereketli ürünlerini toplarken görürüz. Yani hikâyeye konu olan olayın yaklaşık 1,5- 2 senelik bir vaka zamanında olup bittiğini anlayabiliriz.

4.2. Mekân

Hikâyede genellikle somut ve açık mekânlar yer almaktadır: Köy, tarla, dükkân, tezgah, bağ, ev, çardak. Hikâyenin başında yazar sanki bir tarlanın başındadır:

“...Metniyaz’ın kanolası işte böyle bir haldeydi. Her neyse, bugün kanolaya orak değmişti. Kırk kadar noktaya küçük küçük demet şeklinde dizip konulan kanola, eğer sıkı bir biçimde bağlanırsa, iki üç bağ kadar gelirdi...” “Yeniden anıza dönüşmekte olan tarlaların üzerindeki serap uzaklardan gözükene su gibi ışıldıyordu. Kanalın kenarına urganla bağlanan at, ot yemeden sürekli başını sallıyordu.”

Bu tasvirde gözümüzde “hasretli, yalnız” bir tarla ve biraz uzağında kocaman bir dut ağacı canlanır. Hikâyenin son kısmında ise aynı yer şöyle tasvir edilir: “Metniyaz’ın kanola ekiği sene susuzluğa dayanamayıp gölgesinde yattığı kocaman dut ağacının yanında şimdi heybetli iki çardak var. Çardağın etrafında türlü çiçekler bitip açmış.”

Elbette hikâyede kullanılan tüm bu gibi unsurlar başkahramanın değişim süreci ile bağlantılı ve destekleyicidir. Örneğin bir diğer mekân olan, Metniyaz’ın bakımsız, pis, eşya yığılı, toz ve kir kaplanmış evi onun değişmeye başlamadan önceki haliyle paraleldir. Ancak daha sonra tıpkı sahibi gibi o da bir değişim geçirmiştir: “Bize tanıdık olan evin duvarları süt gibi bembeyaz ağırtılmıştı. Ocak başı ise sarımsak alçı ile düzgün bir şekilde sıvanmıştı. İzzethan’ın siparişi üzerine Metniyaz’ın kendisi kavak ağacından düzgün bir biçimde yaptığı yatak kenarları işlenmiş beyaz çarşafı örtülmüş, yatağın baş tarafında iki beyaz yastık güzelce konulmuştu. Metniyaz’ın rastgele koyduğu aletler tahtadan yapılmış

sandıklara konulup, balkonda kendi yerini bulmuştu. Oyuktaki kovalar, kazıktaki kepeçeler ve evin diğer göze çarpan eşyalarının tertemiz, derli toplu halde konulması bu evi idare eden kadının çalışkan ve titizliğini gösteriyordu.”

Hikâyede mekân Metniyaz'ın karakter özelliğini yansıtmaya, ortaya çıkarmaya yarayacak bir biçimde kullanılmıştır.

5. Dil ve Üslup

5. 1. Kelime Kadrosu

“Çenikış” hikâyesi oldukça geniş kelime kadrosuna sahiptir. Biz bunların çeşitli alan ve meslek gruplarına göre dağılımını şöyle gösterebiliriz:

Çiftçilik ve araç gereçlerle ilgili kelimeler: çiftçi (*dixan*), anız (*eñiz*), tarla (*étiz*), demet (*ünçe*), bağ, buğday, tohum (*uruq*), toprak (*tupraq*), arpa, patates (*yañyu*), kanal (*östeñ*), biçmek (*ormaq*), ekmek (*térimaq*), tülbent (*yagliq*), saman, ürün (*térim*), gübre (*qig*), harman, kelek (*soyma*), kanola (*qiça*), kavun (*qogun*), kabak (*kava*), nane (*pine köki*), maydonoz (*yumğaqsüt*), yük eyeri (*liñgirçaq*), koşum takımı (*cavañ*), araba koşumu (*boğa*), araba (*havra*), kazma (*ketmen*), vida (*vinta*), somun (*gayka*), nal (*taqa*), çivi (*mix*), zembil, kadak, orak (*oğaq*), çuval (*tağar*), su kabağı (*qapaq*), tandır (*tonur*), ocak (*oçaq*), çardak (*barañ*), biçici (*omiçi*), kova (koza), kepeç (*çömüç*), biçme makinesi (orma mişinisi), sepet (*sévet*), bent (*toğan*)

Hayvanlarla ilgili kelimeler: at, öküz, karga (*qağa*), çekirge (*çéekte*), sivrisinek (*çivin*), kurt (*böri*), it, keçi (*öşke*), koyun (*qoy*), kedi (*müşük*), kuzu (*qoza*), tarla kuşu (*torğay*), kirpi

Komünist rejimle ilgili kelimeler: toprak reformu (*yer islahati*), toprak ağası (*poméşçik*), parti (*partiyé*), parti örgütü (*partiyé yaçekisi*), kooperatif, yönetici (*kadir*), işbirliği grubu (hemkarlıq guruppisi), puan (*nomur*), yoldaş

Berberlikle ilgili kelimeler: ustura, kulak silici (*qulaq koliğuç*)

Ayakkabıcılıkla ilgili kelimeler: ayakkabı (*ayak, topli*), ayakkabıcılık (*mozdozluk*), kösele (*çem*), ökçe (*paşna*), karagül, tutkal (*mum*), çuvaldız (*bigiz*), iğne (*yiñne*), törpü (*bürende*), kesici (*belçe*), süsleme (*raskaliq*)

Marangozlukla ilgili kelimeler: marangozluk (*yağaççiliq*), el testeresi (*qol herisi*), tahta delici (*üşke*)

Yiyeceklerle ilgili kelimeler: Erişte çorbası (*suyukaş*), pişi (*poşkal*), ekmek (*nan*), sütü çay (*qaymaq çay, qaymaqliq çay*), çörek ekmeği (*girde nan*)

Giysi ile ilgili kelimeler: mont (*cuva*), etek (*köñlek*), gömlek (*köñlek*), çizme (*ötük*)

Din ile ilgili kelimeler: cami (*mesçit*), Allah (*Xuda*), kul, ilah, cenkname (*ceñname*)

Bunların dışında yine “şehir”, “kira” (icare), “dükkan” (dukan), “tezgah” (tenze) gibi kelimeler de bulunmaktadır ki, bunlar Metniyaz'ın şehir hayatıyla ilgilidir.

“Çenikış” hikâyesinin bu kelime kadrosu hikâyenin muhtevası hakkında genel bir fikir verebilir ki, biz buradan yazarın hangi konulara ağırlık verdiğini, başkahramanın karakter özelliğini, sosyal çevresini, hikâyenin kültürel katmanlarını anlayabilmekteyiz.

5. 2. Cümle yapısı

“Çenikış” hikâyesinde kullanılan dil son derece doğal olup, her türlü sunilikten uzaktır. Yazarı diğer yazarlardan, “Çenikış” hikâyesini diğer hikâyelerden farklı kılan en önemli faktörlerin biri budur. “Çoğunluğun onayı ile müdür olarak Hemra seçildi” (*Köpçilikniñ maqullışı bilen mudir bolup Hemra saylandi*); Kavun bostanlığından bir keleş alarak 3-4 çocuklar birlikte “baba!, anne!” diye bağırarak Erkin çıka geldi.” (*Qoğunluqtin bir soymini kötörüp 3-4 bala bilen “apa”, “dada” dep çoqan sélip Erkin*)

çépip keldi.) “Emma u barganséri kişiler ümlişip işligende naxşa, xuşçaqçaq, oyun-külkiler bilen iş köñüllük boluşıǵa qızıqıp qaldı.” (Ama o insanların bir arada şarkı söyleyerek, şakalaşarak ve gülüşerek çalışmalarının eğlenceli olduğunu gittikçe idrak etmeye başladı.) Bu tür cümle yapıları diğér yazarlarda pek görölmez. Yazar hikâyede ağırlıklı olarak fiil cümlesi kullanmıştır. Uzun ve bol sıfatlı cümlelerin yoğunluğu da ayrıca dikkate değerdir. Bu yazarın dili kullanmadaki ustalığını yansıtmaktadır.

5. 3. Atasözleri ve deyimler

Hikâyede deyim ve atasözleri de sıkça kullanılmıştır. Bunlar anlatımı kuvvetlendirmekle birlikte kahramanın karakter özelliğinin vurgulanmasında önemli rol oynamıştır. Mesela “*Dut piş, ağızıma düş*” atasözü Metniyaz’ın karakterini özetler niteliktedir. Son derece tembel olan Metniyaz bir keresinde Hemra’ya tarlasını “*ortasını bağ, çevresini dağ yapmak*” istediğini söyler. Böylece bu atasözü Metniyaz karakterinin palavracı özelliğini de açığa çıkarmıştır. “*Bezci helvacı olursa gözünü çapak basar.*” atasözü Metniyaz’ın çiftçilik işlerindeki acemiliğine vurgu yaparken, “*kum çiçek açtığında, devenin kuyruğu yere değıdiğinde*” atasözü de onun ucundan tuttuğu işi işengeçlik ve tembelliğinden sürekli erteleme ve türlü bitirmeme alışkanlığını belirtmektedir. Bu atasözü Metniyaz’ın işten, çalışmadan kaçmak için gruptan ayrılarak gizlenmesini, yazar, “*Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.*” atasözüyle ifade etmiştir. Bu atasözü burada hikâyeye mizah unsuru katmakla birlikte, Metniyaz’ı toplumdan, işbirliği grubundan ayrılmaması konusunda uyarma fonksiyonunu da üstlenmiştir. Bunların dışında yine “yağ çaynamak” (rahatını görmek), “yapsam pişamdikin, kömsem pişamdikin” (öyle mi yapsam, böyle mi yapsam), “közi küçüklik kılmak” (pintilik etmek) gibi deyimler de kullanılmıştır.

5. 4. Anlatım

Hikâyenin geneline baktığımızda yazarın kendine has başarılı üslubu dikkat çeker. Geniş halk kitlesi önünde anlatılıyormuş izlenimi veren hikâyeye, gerçekçilik akımının çerçevesinde yazılmıştır. Aksiyon ilerlerken dinleyicisine hikâyesini anlatan meddah, kendini sürekli hissettirir. Sık sık cevabı bilinen soruların sorulması okuyucuya ilk başlarda gereksiz görünse de daha sonra bunun yazarın üslubundan kaynaklandığı görülür. Yazarın bu sorularla, merak unsurunu ve cevapların vurgusunu güçlendirmek istediğı düşünülebilir: “...Ama işe başlamakla bu hasretli, yalnız tarlayı sevindiren biçici dört saatten beri yok. O nereye gitmiş olabilir acaba?”, “... Susuzluğa kim dayanır?”, “...Metniyaz oraya gider mi?...” Hatta yazar bazen okuyucuyla, karşısındaymış gibi konuşur: “*Siz bu köyün güney tarafındaki kanal boyunca giderseniz...*”, “...Bağın kuzey tarafındaki balkonu yıkılmış tek odalı eve girip bir bakınız...” Bu hitaplar bazen fazlaca nutuk havasına girer: “*Siz Metniyaz’ın yukarıdaki davranış ve düşüncelerini alay mı edersiniz ya da başka şekilde mi değerlendirirsiniz, sayın okuyucular, ben sizin takdir hakkınıza karışmak istemezdim; ama onun sonraki merakı ile diğér düşüncelerini karıştırmamak gerekir. Çünkü kollektif çalışmanın güzel yönlerinden biri çalışmanın sanat seviyesine doğru yükselmesidir ki, bu insanların canlanmasını temin eder. Hiçbir iş, eğer ilgi ve canlılık olmazsa, iyi sonuç vermez.*”

Üçüncü şahıs ağzından anlatılan hikâyenin daha çok başlarında yer alan bu sorular ve hitaplarla, yazar, bir nevi okuyucuyla bağ kurar, sonra da oluşan bu samimi havayla uyumlu olarak hikâyeye sade, anlaşılır, ama bir o kadar zengin ve akıcı bir dille devam eder.

5. 4. 1. Edebi Sanatlar

5. 4. 1. 1. Tasvir

Tasvir, bir insanın, bir nesnenin, bir yerin karakteristik görünüm ve özelliklerini okuyucunun gözünde canlanacak biçimde anlatılmasıdır. Dikkatli ve iyi bir gözlemci olan yazar, “Çenıkış” hikâyesinde, tıpkı bir kameraman gibi birçok manzarayı gerçekçi bir şekilde gözlerimizin önüne serer. Onun bu başarısı tasvir sanatına bağlıdır. Yazar tasvir yaparken hiçbir ayrıntıyı göz ardı etmemiştir. Tasvirler oldukça canlı ve gerçekçidir.

Hikâyenin başında güneşten serap gibi ışıldayan tarlalar, biraz ilerisinde bir dut ağacı ve ağacın altında yatan bir adam gözümüzün önüne gelir. Bu manzarayı vızıldayan sivrisinekler; ağacın dalında,

çatlayıp beyazlaşmış gagasını gererek boğazını kımıldatan yaşlı bir karga; kanalın kenarında bağlanmış ot yemeden sürekli başını sallayan bir at tamamlamaktadır. Bu manzaranın içinde de Metniyaz'ın tasvirini görmekteyiz:

“ Metniyaz ise ter kokan gömleğini otlara sararak başına koymuş, çıplak sırtını nem toprağa yapıştırmış yatıyordu. Onun yumuşak vücuduna çalı çırpılar batıyor, yaramaz sivrisinekler bu tarafından kovarsa öteki tarafına konup rahatsız ediyordu.”

Yazar, Metniyaz'ın tarlada çalışan halini de tüm ayrıntılarıyla tasvir etmiştir:

“...O iki yanını tutup gövdesini doğrulttu. Birkaç dakika belini ovaladıktan sonra tekrar orağı eline aldı. Bu biçici o kadar gayret gösterdi ki, eğilip beli ağrısız, diz üstü oturarak, bazen diz çökerek biçmeye devam etti. Göğüs ve omurga aralıklarından şırıldayıp ter akıyordu. Islanıp vücuduna yapışmış gömleğini vücudundan çekip yakasından başını sokarak üflüyordu. Kaşları boyunca durmadan aşağıya akan teri silip elini silkiyordu...”

Hikâyede Metniyaz'ın evi başlangıçta kir pas içinde gösterilirken, hikâyenin sonunda gayet temiz ve düzenli olarak gösterilerek Metniyaz'ın geçirdiği iç ve dış değişim karakter-çevre ilişkisi çerçevesinde anlatılmıştır. Aynı şekilde yazar hikâyenin başındaki yalnız dut ağacının yanına şimdi iki heybetli çardak ve etrafına da türlü çiçekler koyarak hikâyenin mutlu sonla bittiğine işaret etmektedir: *“ ‘Alga’ Kooperatifi'nin üyelerinin yaptıkları bu çardakların önüne gelip etrafa bakacak olursanız: Gözün ulaşabildiği yerlere kadar uzayan bostanlar arasında otlamakta olan koyun kuzuları gibi gözüken kavun, karpuz ve kabakları, sebzelikte büyük kase kadar olan kıpkırmızı domatesleri, soğanları, çardakta çok sık bir şekilde aşağıya doğru sallanan su kabalarını ve civardaki güzel açmış çiçekleri görüp içiniz açılacaktır.”*

Yazar tasvirlerinde hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmamış, görsel, işitsel, dokunsal, kokusal ve tatsal tüm verilere yer vermiştir:

“...ter kokan gömleğini...”, “...çıplak sırtını nem toprağa yapıştırmış yatıyordu...”, “...yumuşak vücuduna çalı çırpılar batıyor.”, “...sivrisineklerin vızıldayıp gıdıklamaları...”, “...susuzluktan çatlamış kalın dudaklarını yalamaya başladı.”, “...Sonra avucuna aldığı suyu parmaklarının arasından akıtarak tekrar ovmaya başlardı...”, “hi...hi...hi...”, “.”.Toprağı kabarmış tarlalardan nem toprak kokusu ile (şivak)ın keskin kokusu buruna vuruluyordu...”, “...diye avuçlarıyla ayakkabıyı okşuyordu...”, “...Avluya girer girmez burnuna içine maydanoz ve nane konulan erişte çorbasının lezzetli kokusu geldi...”, “...İzzethan'ın oğlunun elinden ayakkabıyı alırken yüzüne vurulan sıcak nefesinden mi...”, “...Ateşi çabuk yakmak için durmadan ateşe üfllediğinden acı dumandan gözlerinden yaş akmakta.”, “...”, “...sanki gülüyor gibi ‘şak şak’ diye ses çıkartıyordu.”, “...Göğüs ve omurga aralıklarından şırıldayıp ter akıyordu. Islanıp vücuduna yapışmış gömleğini vücudundan çekip yakasından başını sokarak üflüyordu...”, “...Metniyaz şeker gibi suyu damlayan etli kavunu yerken...”

5. 4. 1. 2. Benzetmeler

Yazar, benzetme (teşbih) sanatından önemli ölçüde yararlanmış. Hikâyede sık sık kullanılan özgün benzetmeler anlatımına canlılık katmış ve eserin sanatsal değerini artırmıştır. Benzetmelerin bazıları şunlardır:

“...altın gibi ışıldayan tanecikler..”, “...yumuşak kurt gibi kımıldayarak...”, “...nar gibi kızarmış benzini..”, “.”.saman ardi ardına fontan gibi yükseliyor, inci gibi buğday taneleri ise ...”, “...gurbetçinin köpeği gibi...”, “...Hemra'nın güneşte çörek ekmeği gibi kızaran yüzü...”, “...evin duvarları süt gibi bembeyaz ağartılmıştı...”, “...bostanlar arasında otlamakta olan koyun kuzuları gibi gözüken kavun, karpuz ve kabakları...”, “...şeker gibiymiş şeker...”, “...şeker gibi suyu akan kavun...”

5. 4. 1. 3. Kişileştirme:

Yazar hikâyesinde kişileştirme sanatından da ustalıkla faydalanmıştır: *“...hasretli, yalnız tarlayı sevindiren Metniyaz...”, “...yaramaz sivrisinekler...”, “...temel tembel esen sıcak rüzgârlar...”, “...terlik*

sahibinin olağandışı bir şekilde hızlı hareket etmeye başladığını sezince, sanki gülüyor gibi ‘şak şak’ diye ses çıkarıyordu.”, “...kışı geçirmek için sıcak bölgelere giden kanatlı hayvanlar da geri dönüp yaz boyunca yapacağı işlerin planını düzmekteydi...”, “...İşte o tarlada kooperatifin çok verimli buğdayları da, çanaklarını gerip, bıyıklarını dikerek başaklarını kaldıramadan eğilip duruyorlardı. Rüzgar onları sallayıp başaklarını birbirlerine vuruyordu. Onların bu görüntüsünden: “Evet, yiğitler, bizi yetiştirinceye kadar ter döküp çok çalıştınız! Karşılığında biz de muardımıza erdik. Şimdi bizi çabuk evinize götürmez misiniz” diye fısıldaşıyormuş gibi hissediliyordu.”

Yazar bu örneklerde tarla, sivrisinek, rüzgâr, terlik, kanatlı hayvan, buğday gibi canlı ve cansız tabiat varlıklarına insana has özellikler yüklemeye çalışmıştır.

5. 4. 1. 4. Telmih:

Yazar, hikâyesinde telmih sanatından da ustaca yararlanmıştır. Mesela Metniyaz İzzethan’ın verdiği kavunu “Şeker gibi kavun, şeker” dediğinde, diğer kadınlar “Şirin’in eli değdi de ondan” derler. Aslında “tatlı” anlamına gelen “şirin” sözcüğü burada Ferhat’ın maşuğu Şirin gösterir. Dolayısıyla, yazar “Şirin” adıyla Ferhat ile Şirin aşkına gönder yapmış, aşk ile tatlılık arasında bir bağ kurmuştur.

5. 5. “Çenikış” Hikâyesindeki Mizah Unsurları

Hikâyede mizah unsurları bolca bulunmaktadır. Bunlar bazen tasvirlerle çizilen tablolarla, bazen hareketlerde, bazen de diyalog ya da monologlarda kendini gösterir.

Hikâyenin daha başında; kendi kendine söylenen, sineklerle baş etmeye çalışan, kargaya kızan sinirli ve huzursuz bir adam gözümüzde canlanır ve bu tıpkı filmlerde gördüğümüz, uyurken ayakları gıdıklanan bir adam gibi komik bir tablo yaratır. Bu kişi Metniyaz’dır. O şehirdeyken berber dükkânını çerez dükkânına dönüştürmüş, işi yürütemeyince kendi yaptığı uçurtmaları satmaya çalışmış, bunu da başaramayınca köye taşınmak zorunda kalmıştır. Köyde yarım dönümlük yere ektiği darıdan sadece 23 kök darı bitmesi, her gördüğü işi yapmaya çalışması, ama hiçbirinde başarılı olamaması, aldığı işi aylarca bitirememesi, berberlik yaparken cenkname anlatacağım diye kendi işini unutmaması, son derece tembel olmasına rağmen bazen palavra atması, gece sudan korkması, İzzethan’ın kokusu sinmiş diye Erkin’i koklaması, harmana bağ taşırken canını acıtan kanola ve iplere küfretmesi, işten kaçmak için gizlenmesi, ama her şeye rağmen, kendisiyle alay edilmesine “hi...hi...hi...” deyip gülüp geçmesi komiklik yaratmakta, insanı içten güldürmektedir..

Hikâyenin diyaloglarındaki esprili cümleler de metne, renk ve akıcılık katmıştır. Örneğin Hemra ile tarlaya ne ekeceği hakkındaki konuşmalarını şöyle der:

“Evet, ustam! Bu toprağa ne ekmek niyetindesiniz?” dedi Hemra gülerek.

“Ortasını bağ, çevresini dağ yapsam mı acaba diye düşünüyorum, ne dersiniz Hemracan” dedi Metniyaz şakayla.

“Bahçenize sığmayan yabancı otları getirip dikeceksiniz buraya o hâlde.”

“Bezci helvacı olursa, gözünü çapak basar” derler ya, bu iş bize kaldıysa, başka ne olabilir dersiniz?.”

Metniyaz başkalarının karşısında kendisinin kaygısızlığını ve muz mızlığını espiriyle hiç çekinmeden itiraf ederdi. Dolayısıyla o: “Ben biz sapsam, ucu çizmenin kösesine girip uyuya kalır” derdi. Hemra Metniyaz’ın bu açık yürekliliğini severdi. Ancak onun yanlışlarını sürekli eleştirir, onu daha ciddi iş yapmaya teşvik ederdi.

“Elinizdeki fare pisliği soğudu. Onu ağzınıza koysanız” dedi Hemra Metniyaz’ın epey bir süredir içmeden avucunda tuttuğu tüütüne işaret ederek. “Umutsuzluk şeytanın işi, bunu kendiniz iyi bilirsiniz.”

Metniyaz tüütünü dudaklarının altına koyup diliyle aşağıya doğru bastı. İyi yerleştiremediği iki tanesini püskürtüp çıkardıktan sonra garip bir sesle konuştu:

“Bu toprağı ne yapsam acaba? Alacak müşteri çıksa satıp yağını balını yesem mi yahu.”

Hikâyedeki belki de en komik sahne Metniyaz’ın kanal kazmaktan kaçmak için erik ağaçlarının arasına saklandığı, koyun derisinden yapılmış montunun dikenli dallara takılıp ters dönmesiyle bir koyuna benzediği ve köylüler tarafından fark edildiği sahnedir:

“Hey, burada semiz bir koyun ölmüş ya” dedi keçi sakallı bir şakacı Metniyaz’ın montunu göstererek.

Kişiler gülererek onun etrafına toplandılar.

“Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar” derler ya. Bu sürüden ayrılan koyun olsa gerek. Zavallıyı bir şey kapmış, vay, vay.”

“Durun bir dakika!. Siz buna koyun diyorsunuz, ama omzunda kazması var bunun?.”

“Çiftçiliği öğrenmiş koyun olsa gerek.”

“Bakın, canlıymış, kımlıdır.”

Metniyaz dikenli dallardan zor kurtularak gerisin geri sıyrılıp çıkarak ayağa kalktı.

“Eyvah, acayip bir iş oldu ya bu, gizlenmeme rağmen fark ettiniz” dedi utanarak. O gülererek yere baktı.

“Kabahat sizde değil, ustam!” dedi deminki keçi sakallı Tömür “Kabahat işte bu montta. Mont sizi koyun suretinde işte burada diye göstermeseydi, biz sizi asla fark edemezdik. Peki, bu yaptığınız nedir Metniyaz Ahun?”

“Şimdi, şimdi, eğlence olsun diye... Doğrusunu söylersem, ben kusurluyum.” dedi Metniyaz elini bağlayıp.

Metniyaz için çizilen bu komik, bazen sempatik tablo nedeniyle kahramanın birçok olumsuz davranışı göze batmaz. Bu espri ve mizah unsurları onun hakkındaki genel izlenimimizi olumlu yönde etkiler.

5. “Çenikış” Hikâyesinde çatışmalar

Hikâyede baştan sona kadar yoğun bir çatışma söz konusudur. Bu çatışmalar Metniyaz’ın doğa ile kendi karakteriyle, otoriteyle, sosyal çevresiyle olan ilişkilerinde yansıtılmaktadır. Mesela hikâyenin başında Metniyaz kızgın güneş, susuzluk, sivrisineklerin verdiği rahatsızlık gibi doğanın zor koşullarıyla karşı karşıya kalır. Yani yaşamın zorluklarına karşı kendi tembelliği, uyuşukluğu ve iradesizliği ile mücadele etmek zorunda kalır. Diğer taraftan, Metniyaz üzerinde hissettiği otorite baskısıyla da baş etmek zorundadır. Çünkü Hemra’nın, Savutcan’ın temsil ettiği otorite, Seyit Ahun’un temsil ettiği sosyal çevre Metniyaz üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır. Bir taraftan da, İzzethan’a duyduğu yoğun ilgi ile tembelliğinden kaynaklanan kendine güven eksikliği dolayısıyla ona açılmamanın verdiği huzursuzluk arasında bocalar durur. Ayrıca, Hemra ile Seyit Ahun’un bireysel ve siyasi çatışması da hikâyede gerilimi artırmaktadır. Hikâyede gerilimi yüksek tutan ve sürdüren bu çatışmalar hikâyenin sonlarına kadar devam etmiş ve okuyucunun merak ve ilgisinin canlı tutmuştur.

6. “Çenikış” Hikâyesindeki Milli Özellikler

Burada “milli özellikler”den kastettiğimiz şey, Uygur toplumunu diğer toplumlardan farklı kılan özelliklerdir. Hikâyede tespit edilen milli özelliklerin bazıları sadece Uygur Türkleri’ne has olup, bazıları diğer Türk boyları ve Anadolu Türkleri için ortaktır.

Uygur Türklerine has ilk milli özellik kişi adlarında görülmektedir. Bu kişi adları şunlardır: Metniyaz, İzzethan, Seyit Ahun, Savutcan, Erkinçan.

“Metniyaz” Uygur Türkçesinde “Muhammet” ile “Niyaz” adının birleştirilmesinden ortaya çıkmıştır. Doğu Türkistan Uygur sahasında erkek kişi adına “met”in ilave edilmesi çok yaygındır.

Metkurban (Muhammet Kurban), Mettursun (Muhammet Tursun), Metkasım (Muhammet Kasım), Metrozi (Muhammet Rozi), Metrehim (Muhammet Rahim) gibi. Bu durum, Müslüman Uygur Türklerinin peygamber sevgisini en güzel biçimde ifade etmektedir. Farsça kökenli “ahun” <ahund “hoca” kelimesi de Uygur Türkçesinde hürmet ifadesi olarak erkek kişi adlarına ilave edilmektedir. Hikâyede geçen “Seyit Ahun”, “Metniyaz Ahun” isimleri bu geleneği yansıtmaktadır. İzzet veya İzzethan isimlerinin ise Anadolu’da daha çok erkekler için kullanılırken, hikâyede kadın adı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Kadın isimlerinin arkasına “han”, erkek isimlerinin arkasına da “can” kelimesinin ilave edilmesi Uygur Türklerine has bir özelliktir.

Hikâyede geçen “kaymaklı sütlü çay” (*qaymak çay*”, *qaymaqliq çay*)”, “soğuk çay” (*soğak çay*), çörek ekmeği (*girde nan*), su kabağı (*kapak*) gibi unurlar Uygur yaşam tarzını yansıtmaktadır. Bunlardan “kaymaklı sütlü çay” Kazak ve Kırgız Türkleri için de ortaktır.

Giyim-kuşam olarak da, Uygur kadınları başlarına başörtüsü veya tülbent bağlamakta, etek (köñlek) giymektedirler.

Dikkat çeken bir diğer özellik köydeki “İşbirliği Grubu”dur. Bu çalışma grubu Anadolu köylerindeki “imece” kurumuyla aynı yapıyı göstermektedir. Köylüler bu grubun çatısı altında bir araya gelerek her birisinin tarla işlerini el birliğiyle hızlı ve verimli bir biçimde yapmaktadırlar. Diğer Türk boylarında da bulunan bu kurum, komünist rejimlerde İşbirliği grubu (*hemkarliq guruppisi*) adıyla varlığını sürdürmüştür. Ayrıca, hikâyede tarla işlerini erkeklerin gördüğünü, kadınların da onlara hizmet ettiğini, yemek ve içecekler getirdiklerini görüyoruz.

Hikâyede Uygur köy evleri ile ilgili önemli ayrıntılar bulunmaktadır. Mesela Uygur köy evlerinin içinde ocak ve duvarlarda raf olarak kullanılabilecek oyuklar bulunmakta ve bu yönüyle Anadolu köy evleriyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Uygur evlerinde dış oda (*dalan*) ve balkon (*peşayvan*) bulunmaktadır. Dış odaya bazı bölgelerde “arılık” (aralık) de denir.

Sonuç

Yazar Zunun Kadiri’nin 1955 tarihini taşıyan “Çenikış” adlı bu hikâyesinde, Doğu Türkistanlı tembel ve uyuşuk bir köylü olan Metniyaz’ın olumlu yöndeki değişimi anlatılmaktadır. Yazar, hikâyede “Metniyaz’ı değiştiren şey nedir?” sorusuna cevap vermeye çalışmış, dönemin şartlarına uygun olarak, her ne kadar değişimi sosyalist düzene, komünist parti yönetimine bağlamaya çalışsa da, hikâyeye büyük bir ustalıklarla ilave ettiği aşk temasıyla, siyasal ideolojinin etkisini kırarak evrensel değer olan aşkı yüceltmeyi başarmıştır.

Hikâyede karakter seviyesinde tematik güç olarak Metniyaz, Hemra, İzzethan görülürken, Seyit Ahun karşıt güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram seviyesinde ise çalışmak, eğitim, işbirliği ve aşk tematik güç olarak karşımıza çıkarken, karşıt güç olarak tembellik, dedikodu, kıskançlık, haset ve çıkarıcılığı görmekteyiz. Simge değer seviyesinde tematik güç tarla, güneş, ayakkabı, zembil, koşum takımı ve yeni düzenli evden ibaret iken, dut ağacı, gölge, karga, dağınık eski ev karşıt güç olarak yer almıştır. Yazar hikâyede tematik gücü oluşturan karakter ve değerleri savunur, destekler ve yüceltirken karşıt gücü teşkil eden karakter ve değerleri eleştirmekte ve bunlara karşı çıkmaktadır.

Hikâyede çevre, diyalog, monolog, davranış ve psikoloji tamamen Metniyaz karakterinin özelliğini ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur, yani her şey tek bir amaç için hizmet ettirilmiştir.

Hikâyeden çıkarılabilecek birçok ders vardır. Hikâyeye, her şeyden önce, aşkın ne kadar güçlü bir etken olduğu mesajını taşır. Bunun yanında, insanlara fırsat verilir ve destek olunursa, onların kendilerini geliştirebileceği ve değiştirebileceği, dolayısıyla insanların belirli önyargılarla toplumun dışına itilmemesi gerektiği mesajı da verilmiştir. Ayrıca, ideal insan tipi, toplumda işbirliği ve dayanışma içinde olmanın faydaları, toplumsal değerlerin ve kültürün yaşatılmasının önemi vurgulanmıştır.

METİN:

Uygur Türkçesiyle:

ÇENKIŞ

Metniyazniñ qıçisi muşu yézidiki déhqanlarniñ qıçiliridin xéli burun térilğan. Şuniñ üçün, aptap kişiniñ ténini tonurdek qızitidıǵan mezgilde pişip qaldı; pişip qaldıla emes, toǵrisi, oridıǵan vaqtidin birneççe kün ötüp ketti. Adette déhqanlar qıçiniñ mosini qata-qatmastinla orup élišatti.

Némişqa désiñiz? Pişip şaldirlap ketken qıçıǵa orǵaq salǵanda, uniñ altundek yaltıraǵ danliri her terepke çéçilip zaye bolup kétidu. Metniyazniñ qıçisi mana şu ehvalǵa çüşüp qalǵanıdı. Xeyir, qandaqla bolmisun, bugün qıçıǵa orǵak tégiptu. Qiriqçe orunǵa bir tutam-bir tutam qilip tizip qoyǵan üçini eger çin qilip baǵlisa, ikki-üç baǵ korayçilik bolıdu. Néme bolsa bolsun, iş davam qilişi kérek idi. Emma bu hesretlik yétim étizni xuşal qilip işqa kirişken omiçi töt saettin beri yoq, u, nege ketkendu?

Yéñidin éñizǵa aylinivatqan étizlar üstidiki girimsen yiraqlardin körüñen sudek çimirlap turıdu. Eriqniñ yaqisiǵa arqanlap qoyǵan at ot çişlimesten tinmay béşini silkimekte. Aşliqlar içidiki çéketkilerniñ avazlirini aran qozǵilivatqan issiq şamallar, horunluq bilen xéli yerlerǵıçe élip kétidu. “Çij-çij-çij” qilip tinmay kélivatqan bu avazlar Metniyazniñ ğeşlikini keltürıdu. Aptaptin qéçip yoǵan qéri çéqir üjminiñ sayisiǵa kélivalǵan bolsimu, héç çıdap bolmaydıǵan issiqtin xever bérıp turıdıǵan bu avazmu uni qiynaytti.

- He, him, hemme nerse köyüp kétidıǵu mundaq issiqta, - dep ğuduñsıdı Metniyaz, üjminiñ şexida qonup turǵan toñ qaǵıǵa qarap. Onlap yillap ömür sürgen bu qéri qaǵa şorlışıp képek örlep ketken tumşuqini kérip, helqimini lipilditip turatti. Metniyaz bolsa, ter purap ketken köñlikini kokatqa orap béşıǵa qoyǵan, yalıñaç dümbisini nem yerge çaplıǵan halda oñda yatatti. Uniñ yumşaq ténige çavaçatqallar pétip, bézeñ çivinler bolsa, u yéridıǵan qoǵlisa, bu yérige qonup biaram qilatti. Metniyazni bu yil etiyazdin béri can-canivarlarmu, méhnetmu, mana hazırqidek issiqmu qiynavatıdu. Bu héç yalǵan emesqu, ene şu hasiravatqan qéri qaǵa Metniyazni bozek etmigenmidi.

Yérim putluq yerge qonaq térisa peqet 23 tüp ünüp çiqıptu. Eslide u yerge yérim çélekçe qonaq çaçqandı. Miñlap-miñlap danlar qéni? Üjminiñ şexida olturǵan muşu kasapetler yep ketti - de. Qaǵiniñ peysiz lipildap turǵan helqimige qarap yétip Metniyazniñ azraq aççıqı keldi.

- Qanatlırın köyüp ketsun; haram tamaq! - dédi, elem bilen, - uni közümmü körmisun, digendek qilip, düm örülüp yétivaldı. Uniñ közliri uyqısirap pat-pat yumulup qalsimu, xiyalini orivalǵan puşayman ve égir hesretler, buni az dep çivinlerniñ ğijildap ğidiqlaşliri uniñ uyqısıǵa aram bermeytti. Metniyaz ussap ketti. Öpkisi qurup gez baǵlap ketken qélin levlirini yalaşqa başlıdı. U qiriq yaşqa kélip bügünkidek teşnaliq azabını tartmıǵanıdı. Teşnaliq héliqi biz körüp ötken qıçıǵa orǵaq séliš bilen başlangan. Metniyazniñ teliyige yéqin etrapta éqivatqan muzdek sumu yoq idi. Şuniñ üçün, u öskileñ otlar qaplivalǵan ériq oymanlıridiki toxtam sularnı içivérip éǵirlişip ketti. Teşnaliqqa kim çidaydu. Su içiş kérek idi. Biraq muşu turqıda héliqi toxtam sularmu issip ketti. Çoñ östeñge baray dése, bu peqirima qiziq aptapta alte-yette yüz métir yol méñiş kérek. Metniyaz bolsa, u yerge bérişqa cür’et qilalmaydu. U, şherdin yézıǵa çiqip qalǵiniǵa puşayman qilatti. Méhriban merhum anisini yadıǵa keltürdi. Yalguz oǵul bolǵini üçün anisi uniñǵa tolimu amraq bolup, eke östürgenıdı. Şuniñ üçün Metniyazǵa déhqançılıq işıǵa kirişken birinçi yili zey, sayin yerde yumşaq qurutteq midirlap ötküzgen yıllarıǵa, yeni qiriq yilliq ömrige héç oxşımaytti. “Bu muşeqqetlik dunyaǵa némişqimu tuǵulǵandimen? Kaşkı kiçik çağdıla ölüp ketsemçu, bu derdlerni tartmas idim” dep oylıdı u.

Bu yéni déhqan muşu yaşqa kelǵuçe hemişe xiyal qilsimu, lékin öylinişke cür’et qilalmıǵan. Şuniñ üçün hazirkidek ussıǵan çağda soǵ çay ekélip bérıp halidin xever aldıǵan xotunımu yoq. Déhqançılıqqa işlitidıǵan at, kala hem qoş cabduqiliri, hetta tuxum bérıp turıdıǵan birer toxusımu yoq. Peqet déhqançılıqqa kérek bolıdıǵan epečil bir dane ketmini, bugün birinçi qétim qıça oruşqa işletken ene avu baş teripide turǵan üjme yaǵıçıǵa sançılıq bir dane ötkür orǵıqı ve ikki dane taǵiri bar. Emma

déhqançılıq üçün işlitidigan yérik cabduqliri bolmigan bilen yézidiki déhqanlarniñ héçqaysisida yoq bir munçe cabduqliri bar idi.

Siler muşu yéziniñ cenubidiki ériqni yaqilap mansañlar koça tereptiki tamliri örülüp ot bésip ketken 5-6 tüp aççıq örüki bar, otturidiki golliri qurup qalğan, lékin tüvidin yene qoyuq şaxlap çiqivatqan qıçıkkine şaptulluq bağni körisiler. Bağniñ şimalidiki dalini örülüp kétép, yalguz qalğan bir éğiz öyge kirip qarap béqinlar: oçaqta datlışıp ketken kiçikkine bir qazan éssiqliq turidu. Öyniñ otturidida bir kişi yatqudek orun boş bolup, atniñ toqumiçilik bir parçe yirtiq kigiz séliqliq. Kigiz yerge çaplışıp kétéptu. Etimalim burun aq boluşi kérek. Lékin hazir undaq dése héç kişi işenmeydu. Çünki çañ-topa ve köyündilerniñ destidin qaramtul külreñ bolup qalğanidi. Öyniñ toğra kelgen bir yéride tömürçilik, yağaççılıq, mozduzluq ve satıraşlıq üçün kéreklik túrlük cabduqlar bir-birige arılışıp çéçilip yatidu. Qazan béşi ve oyuqlarğa burunçi zamanlardin qalğan tömür qutilar, dat basqan sunuq üsturilar, uşşaq vénta, gayka, eski taqa ve mixlar taşlap qoyulğan. Uyuqta qélin, çörisi qırçılıp yağlışıp ketken kona çeñname kitabidinmu ikkisi turidu. Torusniñ her teripda ve islişip ketken tamlarda ésiqliq turğan qol here, yağaç téşitigan üşke, qélipni tartip çiqiridigan bolcurğa oxşaş nersilerge ömçükler tor bağlap ketken.

Metniyazniñ tömürçilik, yağaççılıq, mozduzluq ve satıraşlıq hünerlirige qoli kélidu. U mozduzluq qılsa, ötüknüñ qélipini özi çapidu. Belçe, burende, bégiz, yiñnilernimu özi yasivalidu. Eger satıraşlıq qılsa, usturdin tartip, ta qulaq koliğuçqıçe bolğan cabduqlirini özi yasivalidu.

U, mehelligidiki kişilerniñ ayağ kiyimlirini yamap, das-çileklirini tüvlep, sunğan liñgirçak ve buğacavenlirininu tüzep béridu. Lékin heq berse talaşmay alidu. Héçnerse bermey quruq rexmet dep qoysimu xuşal bolup qéliveridu. Birer çine qaymaq çay yaki tamaqqa qıçqirip qoysıgu tağdek xoş bolup kétidu. Lékin teme qilip héçkimniñ işikige barmaydu. Qisqisi, uniñ payda-zıyan bilen ançe kari bolmaydığanlıqı hemmige melum boldi. Şundaq bolsimu köp kişiler Metniyazğa nersilirini yasitişqa ançe qiziqmaytti. Buniñ sebebi néimde?

Metniyazniñ esli kespi satıraş, u, hunerni şeerde dadisidin ögengen ve dadisiniñ heydekçiligi bilen on neççe yıl davam qilğan. Boşışip kétey dégende qulıqıdin sozup, burap-burap qoyidigan dadisi ölgendin kéyin, u hünirini taşlap, satıraşlıq qilidigan dukanni gazir-purçaq satidigan tenze qilivaldi. Bu tenze az künde quruq bolup qaldi. Kéyin etiyazda Metniyaz özi yasıgan túrlük leglekler bilen yene éçildi. Lékin bu nersiler bilen dukan icarisini töliyelmigini üçün igisi uni qayturuvaldi. Şuniñdin kéyin u buniñdin birneççe yıl burun dadisidin miras bolup qalğan yézidiki héliqi bir éğiz öyi bar kiçik bégiga köçüp çiqqanıdi. Metniyaz her nersige zéhin qoyup yürgenliktin közi körgenla işni qilatti. Şuniñ üçün satıraşlıqtin başqa hünerni déhqanlarniñ hacet boluşıga qarap tecribide öz-özidin öginivalğan. Biraq, başlıgan işni axiriğıçe davam qilduralmaytti. Eger u, anda-sanda bir işni pütürgen bolsimu, u yigirmettuz qétim üzülüp, taşlinip, igisi zérikmey kélip turuvalğandin kéyin pütken iş bolatti. Bir déhqan Metniyazğa érgolo harviniñ bir çaqını tüzitiş üçün bérıp, uniñ aldığa alte ay davamida qatrap yürdi. Birneççe qétim yalvurup, birneççe qétim tillidi. Metniyazni tillisañmu, yaxşı gep qılsañmu hiciyipla turuveridu. Şundaq bolğandin kéyin uniñ bilen héç kişi oruşalmaydu-de, elvette.

Her halda bu déhqan mehkem turuvalğanlıqtin çaq pütüp ketti. Metniyaz bezi vaqıtlarda déhqanlarniñ çaçalirini çüşürüp, saqal burutlirini yasap qoyidu. Uniñğa baş çüşürtken kişiniñ aldiraş işi bolmaslıqı ve özimu zérikmesliki kérek. U işikniñ aldidiki tašta olturğan kişiniñ bésini avval on-onbeş minutqıçe quruq uvilaydu. Kéyin oçımğa su élip uşşak qolliriniñ arisidin éqitip yene uvılaşqa başlaydu. Bu heriket xéli vaqıtqıçe davam qilip çaç aldurguçiniñ qulaq çöriliri ve qaşlirini boylap yunda éqip köñleklerini hól qilivétidu. Satıraş bolsa uniñğa ehmiyet bermestin ezmiplik bilen çeñname qıssilirini sözlévrip, qolliriniñ toxtap qalğanlıqlirini sezmeq qalatti., taki taş üstide mükçiyip olturğan kişi:

-Ustam çaç qurup kettiğu, - dégendin kéyin Metniyaz yene höllep uvılaşqa kirişidu ve şuniñ bilen teñla tügimes qıssilirini davam qilişka başlaytti.

-Padişahi Cemşit Leyliveşke hemme nersilirini otturup qoyğandin kéyin, eñ çiraylıq xotuni Melike dilsözni qimarğa tiktı. Leyliveş bu nazinin perizatnımu utuvaldi-de, hi, hi, hi... – u, öziñniñ gépige özi huzur qilip kületti. Lékin qarap turğan kişige uniñ külkisi bilen yigisini acritivéliş tes idi. Uniñ piste

közliri purulup, uçliri cavgiyığa égilip turidıǵan kiçikkine şalañ saǵuç buruti kötürülüp ketetti. U béşi sel aldığiraq éñişken, uyqığa mayıl mulayim qiyapetlik çakçakçı adem idi. Şuniñ üçün, uni héçkim artuq yamanmu körmeydu ve kişiniñ içini puşuridıǵan işlirini körgende zañlıq qilip külmeymu turalmaydu. Emma u başqılarnı ve öziñimu hecvi qilip yürüdu.

Kadirlar yer islahatida muşu mehelligidiki zomiger poméşçikniñ 550 moçe yérini kembeǵel déhqanlarǵa bölüp berdi. Mana şu yerdin Metniyazǵimu yette-sekkiz çarek uruq baridıǵan birinçi yer hésabidiki bir étiz tegkenidi. 53-yili u qiriq yaşqa kélip bu yerge birinçi qétim déhqançılıq qildi. “Déhqançılıqni Metniyaz qildi” dep éytsaqmu, lékin u yerni heydeşke cür’et qilalmıǵanıdi.

Pütün canlıqta hayat zoqını qozǵatquçı etiyazniñ yéqimlıq şamili uçup turǵan bir etigenlik, Metniyaz ikki qolini keynige tutup çiraylıq tekşi étizlarnı tamaşa qilip aynılıp yüretti. Kün barganséri issitişni küçeytuvatqan nurlirini yerge séxiylik bilen çaçatti. Köpüşüp tavlınıvatqan étizlardin nem topiniñ purıqı bilen şivaqniñ ötkür purıqı kélip dimaǵqa urulatti.

Qişiçe heriketsiz yatqan qurt-qoñguzlar öçekliridin çiqip yéñidin heriketke çüşmekte. İssiraq caylarǵa qışlap kéliş üçün ketken uçar qanatlaru qaytıp kélip, yéziçe qilidıǵan işliriniñ pılanini tüzmekte. Déhqanlar bolsa, qoş hazirlıqını ciddiy qilmaqta. Mana bugün yéñi déhqinimizmu étiz qirida turup, “bu yerni néme qilsam bolidikin?” dep baş qaturuvatqanda yéniǵa kélip qalǵan Hemrani sezmedi.

-Xoş ustam! Bu yerni néme qilmaqçı boluvatidila?- dédi Hemra külümsirep.

-Otturisini baǵ, çorisini taǵ qilaymikin devatimen, qandaq deysiz Hemracan,- dédi çakçak qilip Metniyaz.

-Beǵniñizǵa patmay qalǵan yava çöplerni köçürüp kélidikensiz-de, undaqta.

-Bozçı halviçi bolsa, közini çapak bésiptu digendek bizge qalǵan iş şundaq bolmay néme bolıdu deysiz.

Metniyaz kişilerniñ aldida öziñiñ bipervalıqını ve mismisliqını qiziqçılıq qilip éytivéretti. Şuniñ üçün u: “Men déreş tutsam, uniñ uçı ötüknıñ çemige kirip uxlap qalıdu” deytti. Hemra Metniyazniñ şundaq oçuq köñüllikini yaxşı köretti. Lékin uniñ qamlaşmıǵan işlirini daim tenqid qilip, ciddiyraq iş qilişqa ündeytti.

-Qoliñizdiki çaşqan mayaqliri sovup qaldi. Ağziñizǵa sélivetsiñizçu,- dédi Hemra, Metniyazniñ xélidin béri çekmey alqinida tutup turǵan nasviliǵa şeret qilip,- naümid şeytanniñ iş, buni öziñiz yaxşı bilisiz.

Metniyaz nasivalni kalpukiniñ astıǵa sélip uni tili bilen tüvenge bastı. Orunlaşmay qalǵan ikki danisini pürkivétip gelite axañ bilen sözlidi.

-Bu yerni néme qilsam bolidikin? Aldıǵan xeridar bolsa, sétip rasa yağ çaynıvalaymikin-tañ.

Hemraniñ aptapta pişip, girde nandek qizarǵan yüzi ciddiy tús aldı. U qoy közliriniñ üstidiki qoyuq qara qaşlirini çimirlitip:

-Partiye kembeǵellerge yerni sodigerçilik qiliş üçün bermidi, déhqançılıq qiliş üçün berdi,-dédi.

-Şundaq-şundaq.

-He, şundaq bolsa, bu yerge bir nerse tériñ-de, hosulni élip uni yemsiz yaki sétip yağ élip çaynamsız, öziñizniñ ixtiyari.

-Yene élip satimen dep yürğiçe yağniñ özinila térimaymenmu,- dep xiqirap küldi Metniyaz.

Hemra uniñ sözini avval çakçak dep çüşendi. Kéyin qiça termekçi bolǵinini bilip külüp ketti:

-Meyli ustam bu yerge qiça çéçiñ,- dédi Hemra qoǵuşundek éǵir alqini bilen Metniyazniñ yelkisige urup:

-Men heydep uruqnimu çéçip bérimen. Siz bir çilek qiça tapsiñizla iş pütidu.

Mana şuniñdin béri Hemraniñ teşebbusi bilen Metniyazniñ déhqançılıqı başlanğanıdı. Hemra uniñ yette-sekkiz çareklik étizini heydep qiça çéçip berdi. Buniñ bedilige Metniyaz bir pare topley tikip bermek bolup öz-özidin vede bergenıdı.

Metniyaz bir bay déhqanğa liñgirçaq yasap bérıp, uniñdin on qadaq kömme qonaq alğan. Buni yene bir déhqanniñ ötükini yamap bérıp bir putluq yerge çaçquzğanıdı. Qonaqlar ünmeý qaldı. Emma qiçisi yaxşı aynıp, sapsériq güllep özige xas bolğan yéqimliq puriqini çaçattı. Qalğan bir putluq yerge bolsa, yañyu tériymen, qoğun térimen dep yürüp héçnerse térimay aq taşlivetti. Metniyazniñ déhqançılıq toğrisida yazıçe qilğan işi qiçiğa üç qétim su tutuş boldı. Su tutuşmu nahayiti asan ötti. Çünki Metniyazniñ pütün étizi peqetla ikki éçiqtin sugurilidigan bolup, qiça térilğan cay bir éçiqtinla suğa qanğanlıqtin uniñğa capa tartıp tuğan sélišqimu toğra kelmidi. U kéçisi sudin qorqattı. Şuniñ üçün üçla qétim kündüzi su tutti. Emma birinçi qétim su uniñğa boy bermey, yollarga başqa kişilerniñ étizliriga qéçip kétip nurgun avare qilğanıdı. Şu küni u suğa, patqaqlarğa neççe qétim yéqilip çüşüp, kiyimliri çöp-çöp hól ve lay halda kişilerge körünmey öyge asta kirivalğan. Şundaq bolsimu, u başqiliriniñ az-tola tapatenisidinmu quruq qalmıganıdı. Bu tenilerge öz layiqida çakçak arılaş: “Şeytanniñ şaptul yéginige men heyran, dégendek, bu suniñ başlığan étizdin éşip, başqilarniñ yérige ketkinige men heyran-uka, hi...hi...hi...” dep tügetkenıdı. Metniyaz kéçisi sudin qorqqan bolsa, mana emdi qiçini oruydigan vaqtida kündüzi aptaptin qorqup, “üjme piş, aғzimğa çüş” dep, ene sayda oñda yatıdu.

U béşini asta kötürüp yiraqtiki étizlarğa qarıganıdı: hemkarlıq guruppidiki déhqanlarniñ boluq buğdayliri başlirini égişip, aptapta altundek tavlinip turğanlıqini kördi. Étizniñ bir çétide bir qançe kişilerniñ tinmay qimirlavatqanlıqliri bilinip turattı. Ular hemkarlıq guruppa ezaliri bolup, tünügün keçqurun buğdaylarni yigivéliš üçün muzakire ötküzgen, bugün tañ yuruş bilen ömlükte qizgin ormığa çüşkenıdı. Bu ademlerniñ tinimsiz heriketliri, uni az dégendek arılap oyun-çaqçaqliri, carañlıq naxşiliri uni bir çettin heyran qaldursa, yene bir çettin bu xil zérikişni yoqitiş üçün özige celp qilatti. U gemkin közlrini hemkarlıq guruppa ezaliri heriket qilivatqan étizdin qaçurup, başqa terepke taşlıganıdı: égiz ösken qaramtul-yéşil, keñ yopurmaqliq qonaqlarni, qoğunluq barañlirini, ériq yaqisığa bésip qoyğan ot dövilerini kördi. Ériq boyidiki çigir yol bilen birneççe xotun kétip barattı. Ularñiñ qolida çélek, beziliriniñ müriside xurcun yaki yoğan-yoğan boğma qapaqlar bar idi. Ular elvette hemkarlıq guruppa aililiridiki xotunlar bolup, orma oruvatqan guruppa ezaliriga qaymaqliq etken çay, nan ve kéçe qaynitip sovutup qoyğan soğuc çaylarni élip kétip barattı. Metniyaz xemminiñ aldida kétip bargan qizil köñleklik xotunni tonudi. U, yağlıqini çekilevelip qulıqığa qandaqtu güllerni qisivaptu. Etrapteki xotunlarğa çaçqaq qilip, xargiçe küldürüvatıdu. Metniyaz Hemraniñ siñlisi bu xoş çaçqaq İzzetxanniñ etken mézilik tamaqlirini yep, qaymaqliq çaylirini birqançe qétim içken. Qéni muşu turqida aşu qaymaqtiki²⁴ muzdek soğuc çayni ekélip berse ecep yaxşı bolatti. Metniyaz telmürüp qarap turğan bilen nomus yar bermestın varqıraşqa cür’et qilalmıdı. U qurup ketken tamiqığa tiqilip qalğan yaman nepsini basti-de, béşini yene asta cayığa qoyup İzzetxanni oylaşqa başlıdı. İzzetxan ecep kélişken qavul çokan. U akisığa oxşaşla namratlarğa şepqetlik. Némişqa Xudayım şundaq xotunlardın birersini “Al qulum” dep bérivatmeydiganıdı; Metniyaz İzzetxanniñ akisiniñkige oxşaş qara egme qaşlirini, qoyuc kirpiklik qoy közlrini, anardek meñzilirini, kélişken sumbatini köz aldığa keltürdi. U etiay İzzetxanniñ putini çige bilen ölçevatqanda, tombulaq paçiqi tigip kétip bilikini issitivetkenlik yadığa çüşüp biaram boldı, u İzzetxanniñ yuyup yéyip qoyğan güllük çit köñlikini körgendimu, özide qandaqtu gélite issiq bir tuygu peyda bolidiginini biletti. Hetta İzzetxanğa tikivatqan topliyimu téxi uniñ putığa sépilmay turup, öydiki pütün nersilerdin başqiçerek yéqimliq körünetti. Pat-pat “muşuni kiyidu-he” dep alqini bilen asta siylap qoyatti. Gulca xurumidin tikilgen bu topleyniñ bu rasqalıqı 4-ayda pütüp, 5-ayda qélipqa tartılğanıdı. Çemi çaplinip, paşniliri sozulup bolğandın kéyin, emdi pedez qilip qélipitin çiqirişla qalğandila taşlinip qaldı. Metniyaz topleyni muşu çağqiçe apirip bermigenlikige xicalet boluşqa başlıdı. U yene béşini kötürüp xotunlar ketken terepke uzaq qarap olturdi.

²⁴ Qaymaqtiki: Bu kelime yanlış yazılmiş olup doğrusu: “qapaqtiki” şeklindedir. - aktaran

2

Metniyaz qıça oruşni toxtitip İzzetxanniñ topliyini pedez qilip çiqardi. Emdi topleyni igisige apirip bériş üçün orinidin turdi-de, uni alqiniğa qoyup birdem qarap turdi. Acayip yaxşı pedez qiliniptu, qarimamsen buniñ parqiriğini! U topleyniñ tumşuqini yéni bilen yene bir qatar sürkep, qarigül tégip ketken kir yağlıqığa çegdi. Yağlıqtın ter puriqi, topleydin bolsa mum puriqi kélip turatti.

Keçqurun Hemraniñ pütün ailisi kava bariñiniñ astıǵa yigilip aş içivatqanda Metniyaz topleyni kötürüp kirip keldi. Xoyliğa kiriş bilenla uniñ dimiğiǵa yumğaksüt ve pinne köki sélingan suyuq aşniñ mézilik puriqi kélip tegdi.

Hemra xuşal qarşı élip:

-Ohu, qéni-qéni ustam buyaqqa!-dep Metniyazni coziǵa teklipt qildi,-atliri hérip qalğili tas qaptu-de.

-Xoş-xoş men qaytay, - dédi Metniyaz topleyni sunup,-mani élip kélivédim.

İzzetxan külümsirep kélip topleyni aldi, Hemra bolsa Metniyazniñ qolidin tartipt coziǵa olturguzuvétip:

-Bügün qayaqtin kün çiqti ustam?-dep sordi.

-Rastinla men téxi qum çéçekligende, töginiñ quyruqi yerge tekgende pütemdikin bu topley dep yürettim,- dep çéqişti İzzetxan. Metniyaz mundaq söz oyunliriǵa cavap bérişke xéli usta bolsimu hazirqidek ehvalda, bolupmu İzzetxanniñ yénida çaqçaq qilişqa cür'et qilalmaytti. Şuniñ üçün, u hécneme démestin qizirip aş içivatatti. Başqilar bolsa, topleyni bir qatardin körüp maxtışatti. Axir İzzetxanniñ töt yaşliq oǵli Erkin bir pay topleyni élip kaçti. Anisi uni koglıǵanidi, qéçip béript Metniyazniñ quçıqığa çiqivaldi.

-Buni maña ekeldiñiz-he?

-Hee

-Buni men kiyimen he, Hemya çoñ dada?

-Buni apañǵa bérivet oǵlum, men saña buniñdin çirayliq qizil topley élip bérimen.

-Eke! Cénim balam, öyge ekiript qoyay.

-He taza, saña béyimen.

İzzetxan balisidin topleyni tartipt élivatqanda Metniyazniñ yüzige uniñ issiq ve yumşaq tiniqi uruldi. Metniyaz simaptek titrep kėtişke az qalğan ténini aran-aran tutuvaldi. U bu haletniñ yene bir dem davam qilişini tileytti. Biraq İzzetxan topleyni balisidin tartivélip öyge kiript ketti. Ustam anisiniñ puriqi siñipt qalğan baliniñ qulaqlirini purap ekiletetti. Kiçik bala béşini siligan ve özi bilen semimiy xuşxuy maamile qilğan kişilerge amraq bolidu. İzzetxanniñ oǵlimu özini quçıqıda tutup olturğan bu yumşaq muamililik kişini obdan köretti.

Erkin alte ayliq vaqtida dadisi ölüpt kétip, anisi uni Hemralarniñkige yandurup élip kelgen. Şuniñ üçün u ata méhrige teşna bolup öskenidi. İzzetxan bolsa, éri ölüpt ketkendin béri töt yıl tul yüridu. U burinqi ériñi yaxşı körgenlikidin yene başqa turmuş quruşqa ançe qiziqmaytti. Çiqqan layıqlarniñ birisi uruşqaqmış, dil azari tartimenmikin, bezisi balisi bariken, balamni patquzmasmikin, ögeylik bolarmikin dep unimay qoyatti, emdi Metniyazǵa kélidiǵan bolsaq, uniñdin bu toǵrılarda endişe qilişqa orun yoq idi, biraq, İzzetxan ustamniñ boşañliq ve bipervaliqini yaman körüp zañliq qilatti. Eger ustam başqılarga oxşas dédiraq bolup, emgekke qatinişidiǵan bolsa elvette İzzetxan uniñ bilen bille turmuş keçuruşke teyyar idi.

Hemra aş içilip bolğan çinilerni destilept nériraq ittiript qoydi-de, Metniyazniñ qıçisi toǵrisida gep başlıdi:

-Ustam, bu néme bolğini, qıçını qaxşitip yene taşlıvétipsizğü?

-Orma oruşmu hünerge oxşaydu. Men bu hünerni öginelmeyvatimen.

Metniyazniñ öziniñ çidamsızlıqını “hüner” dégen söz bilen yépivotqanlıqını sézip, Hemra uniña miyiqıda külüp qaraş bilen:

-Bir tereptin qarığanda, top-toğra, bir tereptin qarığanda, muğember adem-de siz, -dédi, -uniñdin aptapqa çidimidim dep toğrisini éytisiñiz bolmamdu.

-Emdiğü şundaq, -dédi Metniyaz Hemraniñ del ustidin çüşkenlikige xicalet bolup, -emma lékin, qandaq oruştimu gep bar iken. Mana qarimamsız, -dep orğak késivetken qolini körsetti.

Hemra uniñ qoliğa qarimastin zerde qilivéraq sözlidi:

-Elvette, orma oruşni biliş gerek. Uni aptapqa ve işqa çidiğan adem bir-ikki kündila öginip kétidu. Emma bu, xalisa qilip, xalimisa taşlap qoyidiğan siliniñ popuş tikişlirige oxşımaydu. Hazir boşañlıq bilen ötküzüvetken her bir kün aylap qilingan işlarni zaye qilivétidu.

-Şundaq-şundaq, bu toğra, emdi qandaq qilsam bolidikin?

-Men devatimengü! Yapsam pişamdikin, kömsem pişamdikin dep xiyal sürüp olturidiğan vaqıt emes bu, belni çin bağlap, orup, yigış gerek.

-Yiğışniğü yiğarmiz, rastini eytsam tes kélivatidu-de.

-Hey ustam!- dédi Hemra éçingän qiyapet bilen, -aşlıqni yigip, tépivéliş uni yéqitip qoyuştin oñay emes, hemmisige çidam kérek, çidam.

-Geyret lazim désile.

-He, mana emdi taptiñiz. Geyret kérek. Uniñ üçün seher turup, kün qizigiçe orma orusiz, aptap köydürey dégende sériq söget sayisiğa bérip birdem oxlıvalsiñiz meyli. Salqın çüşkende yene orusiz. Hazir bolsa kéçisi aydiñ. Geyritiniz cayida bolsa, aydiñ kéçisimu orusiz. Kéçisi qıçiniñ mosini poşkaldek yumşap qalidu. Oruşqimu asan hem danliri ançe çéçilip ketmeydu, öziñizmu aptapta köyüp ketmeysiz. Şundaq geyret qiliversiniz hemme iş öz vaqıtida tügeydu.

Metniyaz qıçını Hemra körsetkendek oruşqa geyret qilidiğan bolup öyge qaytti. Uniñ bu geyriti Hemraniñ bergen orunluq nesihet ve meslihitimu, yaki İzzetxanniñ héliqi balisiniñ qolidin topleyni éliš vaqıtida yüzini sipap ötken issiq nepisimu bunisi eniq emes idi, işqilip uniñ vucudiğa bir yéni qizginliq rohi kirgenidi. Bügün seher qopuşni niyet qilğanlıqı üçün el yaquçe mesçitniñ aldidiki yağaçta gep sétişni qoydi-de, mehelligidiki hemme kişidin burun yétip qaldi. Emma mehelligidiki hemme kişi aram élip, tatliq uyquğa ketkende Metniyaz téxi uxlimiganidi. U birdem péşanisiğa yézilğan qıçiniñ capa emgiki, birdem İzzetxanniñ baya yüzini sipap ötken şérin ve issiq nepisi ve uniñ çiraylıq camalini xiyal qilatti. Bu aççıq çüçük şérin xiyallar uniña uyqu bermeytti. Axir u bir neççe qétim uyaq-buyaqqa örülüp yétip baş toxu qıçqargandin kéyin uxlap qaldi.

Metniyaz qattiq uyquğa çömgenликтin tañ süzülgende oyğınalmidi. Penciride künniñ halreñ nuri yaltırap, öyniñ içide çivinler gijildap uçuşqa başlığanda, ornidin teslikte turup, yüzini yumayla çayğa ot yéqışqa urundi. U bu çağda déhqanlarniñ allıqaçan işqa çiqip ketkenlikini sézip, öziniñ şularğa oxşaşla birinçi qétim qattiq işqa kirişke cür’et qilidiğan küni vaq qalğanlıqığa ökündi. Şundaqla başqılarniñ keçkiçe işlep hérip, yene etigen ornidin turalaydiğanlıqığa heyranmu boldi. “He-rast, ularda geyret üstün” dégen oyğa keldi. Bu yéni déhqan tañ seherde turuşqa adetlenmigen; u her küni kün neyze boyı örligende közini éçip yene ikki saetçe xiyal sürüp qopalmay qalatti. Her halda bügün başqa künlerge qarığanda etigenrek turğini üçün xuşal boluşimiz kérek. Umu ene işqa aldiravatdiu. Otni çapsanraq tutaşturuş üçün tinmay püdep aççıq isniñ destidin közidin yaş aqmaqta.

- Ebediy yanmay kétersen ilahim !- dep ğuduñşidi u közini uvilavétip, mana çay qaynitıştinmu ketçi-de, héliqi topleyni çigken yağlıqqa bir parçe qattiq nanni orap qoltuqiğa qisti ve

qoliġa orġaqni élip étizġa ketti. Uniñ keşi putiniñ soñıġa yumşaq-yumşaq urulup kétip baratti. Keş öz igisiniñ adettikidin başqıçirek tézlikte heriket qilişqa cür’et qilivatqanlığını sézip külgendek şaqıldap qoyatti.

- Etigen yürüşüp turġan salqın şamal allıqaçan toxtap qaldi. Kün örligendin kéyin, bovaylar sözlep yüridiġan buġa tinçiqi yene başlandı. Derexlerniñ eñ uçidiki yupurmaqlirimu qimirlimay cim turatti. Metniyaz birinçi qétim ormiġa kirişkinige qarıġanda heqiqeten xéli ġeyret qılġanlıqı uniñ bélini alalmıġanlıqıdin melum bolup turatti.

- Vay-vay-vay, kasapet hecep aġrıydikina! – u ikki béqinini qarmap turup, gevdisini toġrilidi. Birneççe minutqıçe bélini uvilap orġaqni yene qoliġa aldı. Bu ormiçi şunçilik ġeyret qıldiki, mükçiyivérip béli aġrıġandin kéyin, zoñziyip olturup, gahida tizlinip yürüp orma ordi, meyde ve ġolidiki çoñqurluqni boylap ter şurqirap aqatti. Höl bolup çaplışıp qalġan köñlikini ténidin soyup yaqısidin tumşuqını tiqip püdeytti. Qéşini boylap tinmay éqip çüşüvatqan terni sérip qolini silkitetti. Axir tamiqi qurup uniñ midiriġiçilik dermani qalmıġandin kéyin, béşini töven salġan halda üjme sayisi terepke keşini sörep asta méñip ketti. U üç öyniñ orniçilik yerdiki qiçini orġanıdı.

Tañ bilen buġday ormişiġa çüşken hemkarlıq guruppidiki déhqanlarnıñ her biri bolsa, şu peyitte uniñdin on-on beş hessiġe oşuq cayniñ buġdiyini yiqitip boldi.

Hemra çüşlük dem éliş vaqtida Metniyazniñ étizigä kélip uniñ ehvalini körüp qaytqanıdı. Şuniñ üçün hemkarlıq guruppa ezaliriġa bugün aydiñ kéçidin paydilinip uniñ qiçisini orup bérişni teklip qıldı. Köpçilik Hemraniñ teklipige qoşulup: “Boldi, uni birdemdila orivétimiz” dep vede bérişti, lékin bir kişi narazi bolup ġuduñşup baralmaslıqını éytti. U bolsa, “Qoşni eñ aval méniñ yérimge salmidiñlar”, “Méniñ étim séviz ve harvamniñ cazisimu, başqılarnıñkidin keñ, şuniñ üçün başqılardin artuq nomur bérisiler” dep túrlük uşşaq çataq qiçirip yüridiġan Séyit’axun idi. U uşşaq gep ve menpeet toqunuşidın meze alatti. U Hemraniñ rehberlik işliridinmu bir qançe qétim orunsız çataq qiçirip let bolġan.

Bu hemkarlıq guruppa sekiz ailidin teşkil tapqan bolup, alte aile kembeġel, ikisi oturta déhqan, peqet oturta déhqan Séyit’axun’din başqa hemmisi yer islahatidin yer teqşim qilivalġan. Kembeġel déhqan hemra guruppa başlıqı bolup, muşu yézidiki déhqanlar bu hemkarlıq guruppını “Hemra guruppisi” dep ataytti. Hemra işçan, toġra, salmaqliq bolġını üçün guruppa ezaliri uni nahayiti yaxşı köridu, guruppa bu yıl qurulupla yerlirini yaxşı işlep térimni hemmidin aval, öz vaqtida ötküzdi. Yaz boyı guruppa ezaliri işta ve bir-birliriniñ aile hayatidimu inaqıliq bilen hemkarlaştı. Peqet Séyit’axunniñla térim vaqtida körsetken közi kiçiklikini hésablimıġanda yézidiki déhqanlarġa yaman tesir bergüdek çataq qiçimıġanıdı. Hazirmu Metniyazġa kiçikkine yardım qolini sozup qoyuş teklipi Séyit’axunġa yaqmıġanlıqı guruppa ezalirini héçqandaq tevtirelmidi. Guruppida hazır orma oruvatqan onbeş emgek küçi bar idi, ular (Séyittin başqisi) on töt künlük ayniñ süttek yoruqıda Metniyazniñ qiçisini heş-peş déġüçe oruvétip kėtişti.

X

Qizġın iş vaqtı keldi. Déhqanlar etidin ta keçkiçe danlarnı ot-saman ve topidin acritivéliš üçün çélişmaġta, ene avu xamanda Hemra guruppisiniñ ezaliri buġday soruvatidu, saman keyni-keynidin havaġa funtandek urġup qiçimaġta. Marcandek danlar bolsa, déhqanlarnıñ aldiġa şarıldap çüşüp turatti. Bugün guruppidiki déhqanlarnıñ xotun ve işqa yaraydiġan balilirimu xaman yénidiki qonaqliqqa yiġilġan, ular İzzetxanniñ başqılıqıda, étiz yañritip naxşa éytişip qonaq üzuvatidu. Bu ömlüktiki qizġın heriket, işniñ evciġe qiçقانlığını bildürüp turatti.

Şu peyitte Metniyazmu, töt baġ qiçini arġamçıda baġlap yéqin aridiki xamanga kötürüp kétip baratti. Arġamça uniñ mürisige patqanséri mükçiyip, qiça ve arġamçılarnı tillaytti. Pat-patla kötürgen yükini yerge qoyup üstide olturatti-de, qonaqliq tereptin kélivatqan naxşa, oyun-külke avazlirini tiñşap, şu yerge bargusi kéletti. “Muşu derdise qiçini yiġivélištin miñ mertive keçsem néme bolidu. Ene şularniñ yéniġa bérip toyġuçe parañ sélišip çaqçaq qilişip bille işlisem qandaq yaxşı” dep oylidi. U xemkarlıq guruppıġa eza bolup kirişni ançe xalimaytti, çünki ciddi yürüp iş qiliş uni çöçitetti. İşligende işlep,

uxliganda uxlap öz erkim bilen yürelmeymen dep oylaytti. Emma u barganséri kişiler ümlişip işligende naxşa, xuşçaqçaq, oyun-külkiler bilen iş köñüllük boluşıǵa qiziqip qaldi.

Siler Metniyazniñ yuqiridiki qiliq ve oyliri toǵrisida zañliq qilamsiler, meyli başqa xil höküm çiqiramsiler, qedirlik hikâye oquǵuçılar men silerniñ ixtiyariñlarni özümge celip qilmasidim, biraq buniñ kényinki qizigip qélişi bilen başqa oylirini arilaştırurup éytişqa bolmaydu. Çünki, kollektip méhnetniñ yaxşı xususiyetliridin biri méxnetniñ senet dericisige qarap örlep bérişi, bu kişilerniñ rohi kötüreñgülik bolmisa yaxşı netice çiqmaydu.

Hazir Metniyazni yalǵuzluq, rohiy çüşkünlük kişini zériktüridigan inci q ehval bezdürüp, kollektip méhnet qoynidiki zoq-şox qiziqturǵanıdi. Şuniñ üçün uniñ bu qiziqışını zañliq qilgili bolamdu? Yoqsu, yaxşı oylarniñ xemmisini bir tayaqta heydeştin éhtiyat qiliş kérek, elvette.

Küz yaxşı kélip, bu yéziniñ hemme déhqanliri aşıqlirini zaye qilmay élip boldi. Peqet bezgekke gırıptar bolup qalǵan bir yekke déhqan bilen Metniyazla aşıqlirini xélila zaye qilivétip, yigıştürüvalǵan boldi. Metniyazniñ qıçısı oruş vaqtidin ötüp kétip, bir munça çéçiliip ketti. Kéyin u qıçınıñ teñdin tolisini baǵlap xamanǵa toşuǵan bolsa, qalǵan qismini argamçıǵa niqtap baǵlap kötürgende uniñ basqan yérige qıça térilip ketti. Baǵlanmay qalǵan bir qisim qıçını bolsa, mozay-topaq, kényinrek kalillar kélip çeylep, uniñ işini çapsanlaştırurup tügetti.

Şundaq qilip, bizniñ yéñi déhqan bu yil öziniñ déhqançiliqi bilen mehellide xélila söz-çöçek ve külkige qaldi.

3

Ötken yaz bezi hemkarliq guruppa ezaliri içide ulaqliriǵa tayinivélip özi yénikrek iş qilişqa orunuş, yalǵandin agrivélip işqa çiqmasliq yaqi öz ornıǵa kiçik balilirini çiqirip qoyuş, başqa ezalarniñ işini qolınıñ uçidila çala işleş, öziniñ uliqini ayap, başqılarniñ uliqini heddidin taşqiri işlitiş, ayallarniñ emgikini kemsitişke oxşaş ehvallar bolup ötkenidi. Hemra guruppisida bolsa, her bir iş xelqçilliq asasta hemminiñ maqullışı bilen hem pilanliq, birbirige heq qayturuşta adilliq bilen bardı. Şundaq qilip bu guruppa mol hosul éliş ve ittapaqiniñ yaxşılıqi bilen başqa hemkarliq guruppılardıǵa ülge boldi. Mana emdi Hemra guruppisi qışiçe öginiş élip bérip yene bir qedem ilgiriligen halda damiy yilliq hemkarlışıp işleş guruppisıǵa aylandı.

Metniyazniñ qiziqışını étiбарǵa élip, Hemra uni öginişke qatnaşturdi, hazir bolsa, köpçilik ezalarniñ maqullışı bilen Metniyazni damiy hemkarliq guruppıǵa qobul qildi; lékin uniñ guruppıǵa qoşulışı bilen Hemraniñ şexsiyitige tégidigan gepler peyda bolup qaldi.

“Hemra tul siñlisini Metniyazǵa bériş üçün oni yölevatidu”, “hiçqandaq déhqançiliq işliriǵa işlitidigan cabduq yaqi birmu uliqi yoq, özi bolsa emgekke yarimaydigan ademni guruppıǵa élišta birer başqa ğerez bar-de, elvette”, “guruppidiki başqılarniñ menpe’itini horunǵa qurban qilip bermekçi.” Mana bundaq gepler guruppidiki bezi ezalarni Hemraniñ adilliqi toǵrisida ikkilendürüşke başlıdi.

Partiyiniñ rehberlikide déhqanlarni teşkilleştürüşke tinmay işlevatqan kadirler Hemra başçiliq qilǵan guruppini kopératıpqa aylanduruşni nişanlap terbiyilimekte idi. Şuniñ üçün guruppa ezaliriniñ telim-terbiye işlirini başqurup tuǵran baş kadir teşvişlinişke başlıdi. Eslide bu gep-söz teşvişlerge Séyit’axun sebevçi bolivatatti. U bir yaqtin, kadirlerǵa birni on qilip söz toşup kéletti.

Bu yil 2-ayniñ axirisida kün issip yéziniñ koçilirida egiz éqışqa başlıdi. Qışiçe qarniñ astida yatqan yopurmaqlar semirip almiliq baǵlardin xuşpuraqlar qozǵalmaqta. Nemleşken mévilik derexlerniñ puraqliri koçidiki aq tereklerniñ sus puraqliri bilen arilişip, yéziniñ havasida ecep yéqimliq puraqlar egip yüretti.

Hemra yene ikki déhqan bilen üç harvida étiz terepke qıǵ toşuvatatti. Ular mehelliniñ çétige kelgende Séyitniñ hoylisidin qolida türteklivalǵan qegizi bar dombulaq yüzlük bir yigit çiqip, Hemraniñ yéniǵa ittik méñip keldi. Bu bayıqi teşvişlinip qalǵan yaş kadir Savutcan idi.

- Hemraka qoliñiz boşiganda biz terepke barsiñiz, biraz söhbetleşsek, - dedi Savutcan.

- Bolidu, söhbetleşeyli, - dedi Hemra külümsirep, - bugün ériqniñ qirliri éçilipla qaldi. Qarniñ cénimu az qalsa kerek. Harviğa çıqmamsız, étizlarni körüp kelmeymizmu?

Savutcan qarşılıq qılmayla harviniñ şotisiğa çıqip olturdi. Harva mehellidin çıqip étiz terepke buruldi. Aldidiki ikki harva xéli uzap ketkendin kéyin, keñ dalidiki égirlişip, kökürüp suğa aylinişqa az qalğan qar déñizini tamaşa qilivatqan Savutcan Hemrağa qarimastinla söz başlıdi:

- Ötken yıl hosulni xéli obdan aldiñlar, emdi bu yıl daimi yilliq hemkarliq guruppini téximu mustehkemlep mol hosul élišta ülge bolsañlar nahayiti yaxşı bolatti-de.

- Elvette,- dedi Hemra qarlıq yolda harvini küçep tartivatqan atniñ bocisini silkip,- partiye bilen xelq hökümitimiz silerde kadirarni çıqirip yardım bérıp turğanda, mol hosul éliš için bizmu pütün küçimiz bilen işleyimiz-de, Savutcan.

- Sizgu işleysiz.

- Başqılarçu?

- Başqıların işleydu. Lékin Metniyazniñ silerge qoşulışı yaxşı bolmaydıgandek turidu.

- Némişqa? - heyran bolup soridi Hemra.

- U héç işqa yarımaydığan saxtıpez bir adem iken

Hemraniñ bir qéşi sel kötürülüp yüzi ciddi tús aldı. U adettikidin özgergen ahañ bilen:

- Metniyazğa bergen bu bahayıñız ançe toğra bolmıdı, - dep béşini çayqıdı, - u barganséri emgekte çéniqivatıdı? Hazir uniñ néme işqa yaravatqanlığığa qarash kérek. Heqiqette saxtıpez bolsa, quruq rehmet içinla işlimey kişilerni aldap ketken bolatti-de.

- He, u sizgila şundaq körünse kérek Hemraka, - dep Savutcan yasima sipayiliq bilen zañliq arilaş küldi.

- Némige esaslinip şundaq deysiz?

- Ötken yazdin béri uniñ néme qilğanliqi hemmige melumgu, - Savutcan ictimaiy işlarda téxi toluq çéniqimğanliqtin bezi vaqıtlarda kişilerge baha bérişte ve mesilini tehli qilişta, yeterlik xulase çiqirilmay qalatti. Mana hazir Metniyaz toğrisidiki mesilide üç kişi uniñ tesevvurida qandaq bahalarğa iğe boluşti.

Birinçidin, Séyit'axun Metniyazniñ qilmişlerini tonuşturuş hem uniñ damiy, yilliq hemkarliq guruppığa qoşulğıniğa bolğan narazılıqlarni yetküzüp, semimiyetlik bilen guruppa menpe'itini himaye qilivatıdu. Hemra bolsa, Metniyazni gerezlik himaye qilip, uni yasap tonuşturuş, köpçilikniñ menpe'itini uniñğa qurban qilip bermekçi. Metniyaz özi bolsa, xeçiqeten héç işqa yarımaydığan saxtıpez, teyyartap bir kişi. Bu xulasige delil bolğan işlar mana mundaq ötkenidi:

Ötken yıl Metniyaz déhqançılıq işleri üstide ikki kemçilik ötküzdi, biri tériş, oruştımu yardım bolup turğan halda, buruñqi boşañliqi bilen qıçını birmunçe zaye qilip yigivaldı, buni pütün kişi bilidu. İkkinçi, déhqanlar çoñ östeñni rémont qilişqa mañğanda Metniyaz qamlaşmığan bir iş ötküzüp qoydı.

Aşlıqlar yigilip bolup ériq-oymanlarni sap-sériq gazañ qaplıvalğan keçküznin bir etigini yéziliq hökümet başliqi mehellidiki pütün déhqanlarni östeñ çépişqa çaqırdı, şu küni Metniyazmu ketmenni dolisiğa sélip hemminiñ aldida östeñ terepke kétip baratti. U qedimini barganséri çapsanlitip köpçiliktin xéli uzap ketti-de, tam yaqısidiki pakar-pakar qoyuq ösken ürük yağaçlıri arisiğa möküvaldı. Arqıda kélivatqanlar yüz qedemçe néridinla uniñ şax arisida kirpidek tügülüp olturğınini körüp qélişti. Héçkim uni héçqandaq izlep avare bolmastinla körüp qelişiniñ sebebi: u, örüklükke süngüp kirivatqanda aq qoy térisidin qilingan kona cuvisiniñ peşlirini tikenlik şaxlar tetür örüp, "mana Metniyaz meyerde" dep körsitip turatti. Öziniñ qamlaşmığan bu exmiqane oyuni östeñge mañğuçılar için xéli külke boldi.

- Hoy meyerde sémizla bir qoy ölüp qaptıǵu, - dédi keke saqal bir çaqçaqçı Metniyazniñ cuvisini körsitip.

Köpçilik külüşüp uniñ etrapıǵa olaştı.

-“Toptin ayrılǵanni böre yer”, bu hemraliridin qaçqan qoy bolsa kérek. Biçarini bir néme boǵup qoyuptu-de.

- “Hay-hay toxtañlar! Siler buni qoy deysiler müriside ketmen turidiǵu buniñ?

- Déhqançiliqni öginivatqan qoy bolsa kérek.

- Hey, tirik iken, midirlavatidu.

Metniyaz tikenlik şaxlardin aran qutulup, arqışıçe silcip çiqip ornidin turdi.

- Estaqpirulla, ğelite iş boldi-de, möküvalsam körüp qaldıñlar, - dédi xicalet bolup, hiciyip yüziñi töven qaratti.

- Eyip silide emes ustam! - dédi héliqi keke saqal Tömür, - eyip mavu cuvida. Cuva silini qoy süritide qılıp poskaytip körsitip qoymıǵan bolsa, biz hergiz tapalmayttuq. Xoş, bu néme qilǵanliri Metniyaz axun?

- Emdi-emdi qiziqçiliq bolsun dep... rastini éytqanda biz eyiblik, - dédi Metniyaz qol qoşturup.

Bayatin béri yol boyidiki tamǵa yölinip olturup tamaşa körüvatqan Séyit’axun müşükniñkige oxşaydıǵan ötkür közlerini oynitip topniñ aldıǵa yorǵılap ötüvaldi-de::

- He, uquldi. Metniyazniñ bu qiliqi oyun emesken, östeñge bériştin qéçişken-de, bu némidégen saxtıpezlik? He, mana qarañlar?! – dédi.

- Şundaq, héç qamlaşmıǵan bir oy méñemge kirip qaldı-de, östeñge bériştin qéçip möküvaldim.

- Emdi buni néme qiliş kérek? - dédi Séyit’axun Metniyaz terepke qolini sozup.

- Musapirniñ küçikidek boynimizni égip turduq, néme qilsañlar ixtiyar silerde, - dédi Metniyaz qol qoşturup boynini egken halda.

- Qéni ketmenni doliǵa alsila ustam, - dédi keke saqal Tömür, - musapirniñ küçikimu, böre talivetken qoyu bolmisila, östeñ çépişta nemuniçi bolup, bu kemçilikni iş bilen yusila boldi. Biz silini çin-çin ketmen çépiştin başqa nersige dalalet qilalmaymız.

Şu çağda Metniyaz köpçilik bilen östeñge bérip, on kün işlep kelgenidi. U nemuniçi bolarlıq işlimigen bolsimu, ğeyret qılıp otturahal emgek qilalaydıǵan bir kişilik ketmen çaptı hem zembil köterdi. Özimu köpçilik bilen bile emgek qilişniñ köñüllük ikenlikige téximu qiziqıp éçilip, gepte ve qiziqçiliqta xemmini heyran qaldurǵanidi.

Ene, Metniyazniñ qilmişliri dep atalǵan bu oyun-çaqçaqliri Séyit’axunniñ davrañ qilişıǵa matériyal boldi. Bu matériyal Savutcangá püdep, köptürüp körsetkenidi. Seyit’axunniñ buni qiliştiki meqsiti bolsa, muşu munasivet bilen Hemraniñ guruppa ezaliriniñ içide küçiyip bérvatqan abroyiniñ tesirini suslitiş. Hemraniñ adilliqi Séyit’axunǵa ançe yaqmaytti. Bolmisa Séyitmu adilliq toǵrisida köp sözleyttiǵu?

Eciba bu sözlerni Hemra emelge aşurǵanda Séyit’axun némişqa uni yaman körüp qalidu.

Ötken bir mecliste Hemra muhim bir mesilini hel qilǵanidi.

Hemra:

- Yoldaşlar! Biz burun déhqançiliqqa işlilidiǵan ulaq ve başqa saymanlarniñ nomurini (belgilenen xeqqini démekçi) uşuqraq bahalaptikenmız. Emdi uni tövenrek çüşürüşimiz kérek, - dédi.

Séyit kalpukliri titrep, ornidin çaçrap turdi-de:

- Bu gélite gep! Ulaq bolmisa yer qandaq heydilidu? At-harva bolmisa hemme nerse yötkelmey öz ornida qélivermeydu? Mana, endize hemme nersini hel qilidiğan şundaq küçniñ nomuri kémiyip ketse, kim béridu uni?! Qéni şularsiz déhqançılıq qilip béqiñlarçu köreyli? – dep ornida olturuvaldi.

- Ruxsetmu, ruxsetmu, - dep ikki, üç kişi ornidin turğanidi, Tömür alqini kérilgen qolini sozup, ularğa gep bermestinla sözlep ketti:

- Toxtap turuñlar-hay! Toxtap turuñlar, men gep qilay...hey, Séyit séniñ gépiñçe ulaq saymanliri barlarniñ aldida ademler héçnimige erzimeydiken-de, qéni séniñ atliriñ yer heydep, uruq çéçip baqsunçu, bizmu köreyli?!

Ruxset soriganlardin biri:

- Mayaqqa qarañlar, orunsiz talaşniñ paydisi yoq, - dep hemmini ağziğa qaratti.

- Hemmini hel qilidiğan adem ikenliki rast. İşlitidiğan cabduqsiz yaki ulaqsizmu déhqançılıq qilip mol hosul algılı bolmaydiganlıqimu rast. Emma bizniñ gépimiz bu togruluq emes, biz yalğuzçılıqta qilalmaydigan işlarni hemmimiz birlikte barlıq küçimizni qoşup orunlap, yerdin yaxşıraq ünüm éliš, şuniñ bilen köpçilikniñ turmuşini yaxşılaş üçün hemkarlışıvatimiz. Démek, başqılar néme bolsa bolsun, peqet mañila bolsa boldi, dep hemmimiz özimizniñla menpe’etini qoğdaydigan bolsaq, qéni éytiñlarçu, birlişniñ néme kériki bar idi. He mana, undaq bolmiğandin kéyin bir-birimizniñ éğir-yénikçilikimizge yar-yölek bolup, özara payda yetküzişimiz kérek. Ulaq-saymanliri ciqlar, héçnémige ige emeslerniñ az nomur élivatqanlıqliriga insap bilen bir qarap qoyuşı kérek. Biz ulaq-saymanlarniñ nomurini heddidin oşuq qilmastin, layıq dericide burunqidin kemrek qilsaq, yoqlarniñ ehvali bilen hesablaşqan bolimiz hem köpçilikniñ menpe’etini közde tutqan bolimiz. Uniñ üçün hemmimiz bir pikirge kélişimiz kérek.

Mana şu bolup ötken mecliste déhqançılıqqa işlitidiğan ulaq ve saymanlarniñ bahasını kémeytişke hemmisi bir éğizdin razi bolup, bu iş emelge aşurulğanidi.

Şuniñdin béri Séyit ikki at, bir öküz, bir harvisiğa yölinivélip, azraq emgek qilip köprek hosulğa ige boluşni özi xalıgançe toluq emelge aşuralmığanlıqığa hem Metniyazni hemkarlıq guruppığa kirgüzgenliqi üçün (u guruppığa héçnersisi yoqlar kirse, méni “ğacaydu” dep oylaytti) içide Hemrağa xapa idi. Lékin, u munasivette çiraylıq yağlıma sözler bilen sirini sezdürmey, Hemrağa kadrlar arqılıq zerbe bermekçi idi.

İş Séyit’axunniñ oyliğınidek bolup çiqmıdi.

Hemra söhbet ötküzülgen künniñ etisi Savutcanni Metniyazniñ hoylisiğa başlap bardı. Uniñ birneççe yildin béri özzi çüşüp ketken dalini yépilip aldığa péşayvan yasalğanidi. Üstige lay sélinip suvalmığan bolsimu, neççe yildin bériqi veyrane körünüşi özgirip, etiyazniñ illiq aptivi çüşüp turğan péşayvan kişini özige tartıp turatti. Şuniñdek, bu öyniñ igisimu xélila özgirip qaldı. U buniñdin ikki yıl avval etiyazlıqi hazırqı péşayvan bolğan yerde dümbisini aptapqa qaqlap topıda yatattı, yaki öziñniñ éytişçe “musapirniñ küçükidek béşini sañgilitip” xiyal sürüp olturatti. Emdi başqıçe, bu yerge Savutcan bilen Hemra kirip kelgende Metniyaz péşayvanda bendiñge minivélip, liñgirçaq yasavatattı. Qozuqta yéñidin yasap ésip qoyğan cavañlar, taxtivéşiğa qatlap qoyulğan birneççe yéñidin yasalğan ve rémont qilingan liñgirçaqlar turatti. Bir çette Tömür bilen İzzetxan talniñ çiviqliridin zembil toquvatattı. Ular zembil toquşni téxi tünügünla Metniyazdin öğendi. Şuniñ üçün qamlaşturalmığan yerlirini “ustam buni qandaq qilimiz” dep sorap turatti. Ustam bolsa qilivatqan işini taşlap aldirmay olturup, ularğa körsitidu. Buni héç yoşurup qoyuşniñ kériki yoqki, zembil toquşni üginivatqan İzzetxanğa hüner öğitiş ustam üçün qandaq köñüllük ikenlikini silermu bilisiler.

- Mana buni körüp qoyuñ Savutcan, - dédi Hemra Tömürniñ yénidiki pütken zembilni yölep, - emdi bikar bolup qalğanlar keçkiçe tamğa yölinip olturmaydu. Qoşumçe işlepçiqirişni yolğa qoyuş üçün ustamdin paydılanmaqçimiz.

Savutcan zembilniñ ikki sépidin tutup qarap:

- Maymaqraqmu néme bu?-dep külümsiridi.

- Birinçi qétimqi işimiz-de ukam, -dédi Tömür, - tünügün buni toquymiz dep keçkiçe hepilişip aran şunçilik qilduq. Qéni buni körüp qoyuñ, – ornidin turup yérım toqulğan zembilni Savutcanğa sundi.

- He, bu xéli qamlişiptu. Buni toquşni kimdin öginivaldiñlar?

- Mana ustimizmu yéñimizda, - dep Metniyazni körsetti Tömür.

- Bundaqmu hünirim bar deñ ustam.

- Bu hünér bolamdu, toquğanni bir körgen adem qilip kétéveridu, - dédi Metniyaz.

- Elvette buni toquşmu hünér-de, uni körüp ögenmigen adem qılalmaydu.

- Ustamniñ içide hünér tola Savutcan, - dédi Hemra, - ustam bizge hünervençilikni ögitidu. Biz ustamğa déhqançılıqni ögitimiz, şundaq qilip boğa, cavañ, liñgirçaq üçün bazargımu qatrimaymız-de, - Metniyazniñ aldidiki liñgirçaqni qolıǵa élip, - mana bu yasilivatqan nersiler köpçilikniñ otturida işlitilidiǵan cabduqlı bolup qalidu.

Savutcan Metniyazniñ kéyinki işlerini obdanraq bilgendin kéyin, Séyit’axunniñ sözi bilen uni “héç işqa yarım adam” dégen xulasiniñ toǵra emeslikige iqrar boldi. Metniyazniñ emgek ve rohiy cehettin ilgililişige Hemraniñ xeqiqiy yardım qilivatqanlıǵını sezdi.

Şuniñdin kéyin Savutcan mana bu cür’et qılsa qolidin iş kélidiǵan, lékin özini taşlıvetken, turmuşı qalaq bir ademni emgek qaynımıǵa tartıp, uni çidamliq, işçanlarniñ qatarıǵa qoşuşniñ yaxşılıǵı toǵrisida déhqanlarǵa sözlep bérişni oylidi.

4

Hemra guruppisi kopératıpqa aylinip, yene bir qançe déhqanlarnı öz qoynıǵa aldı. Emgek küçi xemkarlıq guruppisiǵa nisbeten üç hessidin köprek aştı. Yer, ulaq ve qoş cabduqlarmu yéterlik dericide köpeydi. Bir neççe iş hayvanlırı, ikki dane soqa, bir dane orma maşınısı ve bir neççe uşşaq cabduqlar birdinla köpçilikniñ otturidiki mülki bolup qaldı.

Hemraniñ teşebbusi bilen uyuşturulğan qoşumçe işlepçiqiriş guruppisi Metniyazniñ ustıkarlıǵı bilen, boş vaqıtlardıñ paydılınıp, boğa, cavañ kendir arǵamça, zembil, sévetke oxşaq nersilerdin xéli nurgun işlep çiqardı.

Hazır bolsa, 50 emgek küçini teşkil qilidiǵan bu kopératıp ezaliri déhqançılıqni keñ kölemdé élip bérip, yazıçe yétiştürgen aşıqlırlını yığışturuvéliš üçün, hemmisi birlikte hösnige tolup taşqan keñ ve güzel étizliriniñ baǵrıǵa topladı.

Bu kopératıpniñ asası bolğan Hemra guruppisi mol hosul élišta her yili arqıǵa çékinmestin ülge bolup kelgini üçün, kopératıpniñ nami “Alǵa” boldı, köpçilikniñ maqullışı bilen mudır bolup Hemra saylandı.

Rayunluq partiye komitétı Hemraniñ ictima’iy hereketlerde çéniqqanlıǵını, uniñ her bir işte adil ve omumniñ menpe’etige can köyer ikenlikini itivarǵa alǵanıdı. Hazır bolsa Hemra partiye ezası. U yézidiki partiye yaçéykisi ve kadırlar bilen zıç munasivette bolup, “Alǵa” kopératıpını namiǵa layıq téximu alǵa basturuş yolida aktip işlimekte.

Metniyazmu “Alǵa” kopératıpınıñ közge körünerlik ezaliridin biri bolup qaldı. Uniñ siler körüp ötken burunqı veyrane turmuşı pütünley özgirip ketti. U, ötken yıl hemkarlıq guruppisida aldirımay işlisimu, axırıǵıçe çıdam bilen resmi bir kişilik emgekke qatnaştı. Küzde déhqançılıq ve qoşumçe işligen nersiliridin xéli nurgun mehsulat aldı.

Metniyazniñ éytip tügetküsis yene bir xoşallıǵı bar. U bolsimu, İzzetxan bilen turmuş qurup, muradıǵa yetti. Şuniñ bilen ata-ana, balılıq bolğan bextlik aile lezzitini tétidi. Hazır uniñ yenida bille

emgek qilivatqan köyümçan xotuni, aldida “Dada, dada” dep yügürüp yürgen tili tatliq budruqqığa²⁵ oğli Erkincan bar.

Héliqi bizge tonuş bolğan öyniñ tamliri sütte ap’aq aqartilğan. Qazan béşi bolsa, sağıç ségizlay bilen siliq qilip suvalğan. İzzetxanniñ buyrutmisi bilen Metniyaz özi térek yağıçidin sipta qilip yasığan karivatqa tüvinige tor tutqan aq çayşap yépilğan bolup, karivatniñ yuqiriqi çétide ikki dane aq yastuq kélişturup tizip qoyuluptu. Ustamniñ qalaymiqan cabduqliri yağaç sanduqlarğa qaçiliniş, dalanda öziğe tégişliq orun aptu. Oyuqtiki kozılar, qozuqtiki çömüçler ve öyniñ başqa közge körünerlik cahazliriniñ pakiz, çirayliq tertipte bolup turuşi bu öyni başqurup, bésiqturup turğuçı ayalniñ işçan ve saramcanliqini körsitip turatti.

Metniyaz qiça tériğan yili ussuzluqqa çidimay sayida yatqan yoğan üjme derixiniñ yénida hazir söletlik qeddini kötürüp turğan ikki barañ, ikki barañniñ etrapide menpuxine, cuxar ve mizi güller evcige élip, tekşi çirayliq bolup éçilip kétiptu.

“Alğa” köpératipiniñ ezaliri yasığan bu barañlar aldığa kéliş etrapqa qarap baqsiñiz: köz yétim yerlergiçe solzulğan pélekler arisida xuddi otlavatqan qoyniñ qoziliridek bolup körüngen qoğun, tavuz, kavilarni, otyaşliqtiki, apqur çinidek bolup yoğarğan qipqizil pemidurlarni, tekşi ösken piyazlarni, barañda ziçide sañgilişip turğan qapaq ve etrapniki tavlınıp turğan çirayliq güllerni körüp, kişiniñ zoqi tolup taşidu.

Ene, avu étizlarda bolsa, kopératipniñ mol hosulluq buğdaylirimu, çanaqlirini kérişip, burutlirini dardaytqan halda başlirini kötürüşelmey égilip turuşidu. Şamal bolsa ularni éğitip başlirini bir birige tegküzidu. Ularñiñ bu körünüsidin: “He, ezimetler, bizni béqip östürgüçe qanç ter töküp, nurgun méhnetler qildiñlar! Şuniñğa layiq bizmu toluq muratimizğa yettuq. Emdi bizni çapsanraq öyüñlerge eketmemsiler” dep piçirlişivatqandek bolup tuyulatti.

Şuniñ üçün bugün “Alğa” köpératipiniñ ezaliri, hemmidin burun, pütün küçini oyuşturup emgek qaynımığa çüşkenidi. Ular kün taza qiziğan çağda aram élip qoğun-tavuz yéyiş üçün üjme sayisi ve barañlarğa kélivatidu.

Bu barañlarni yasaşa ve vayığa yetken aşliqlarni yétiştürüşte Metniyazniñmu hessisi bar. Şuniñ üçün, umu köpçilik bilen bille işençilik barañliqniñ aldığa kéliş toxtidi.

Barañniñ içide bir neççe ayal çaqçaq qilişip, külüşüp qoğun yéyişivatatti. İzzetxan barañdin yérim qoğunni kötürüp Metniyazniñ aldığa çiqti.

- Mani yep baqsila! Hecep tatliq qoğunken, - dédi u qoğunni tilip.

Metniyaz navat reñ süyi témip turğan göşlük qoğunni yevétip:

- Qendek quğun-de, qendek, - dédi.

Barañniñ içidiki xotunlardin biri:

- Şérinniñ qoli tegken-de, ustam, - dep bularğa añlatmastin çaqçaq qilğanidi. Hemmisi paraqlap külüvetti.

- Nim boldi bular? Qin-qiniğa patmay qaptıgu, - dédi Metniyaz barañ terepke qarap.

İzzetxan öziğe gayibane çaqçaq qilivatqanliqini sézip:

- Hoy, eşede bir torğay sayravatidu, - dédi - de nériraq bérip üjme tüvide olturdi. Qoğunluqtin bir soymini kötürüp 3-4 bala bilen “Apa”, “Dada” dep çuqan sélip Erkin çépip keldi.

²⁵ Budruqqığa: Bu kelime yanlış yazılmıştır. Doğrusu “budruqqina” şeklindedir. - aktaran

Bu ata-ana ve bala üjme sayısında bir birige qarap olturuşup, héliqi navat reñ süyi éqip turidigan ecep şerin “Abinavat” tin yene bir yéyişip usuzluqiğa qénişti.

1955-yil

Türkiye Türkçesiyle:

ÇENIKIŞ

Metniyaz’ın kanolası, bu köydeki çiftçilerinkinden hayli önce ekilmişti. Onun için, güneşin insanın vücudunu tandır gibi kızdırdığı bir anda olgunlaşiverdi; sadece olgunlaştı değil, doğrusu, biçilmesi gereken zamandan birkaç gün geçti. Genellikle çiftçiler kanolayı taneleri olgunlaşır olgunlaşmaz biçerlerdi.

Neden dersenez, olgunlaşır hışırdayan kanolaya orak vurulursa, onun altın gibi ışıldayan tanecikleri her tarafa saçılıp ziyan olurdu. Metniyaz’ın kanolası işte böyle bir hâldeydi. Her neyse, bugün kanolaya orak değmişti. Kırk kadar noktaya küçük küçük demet şeklinde dizip konulan kanola, eğer sıkı bir biçimde bağlanırsa, iki üç bağ kadar gelirdi. Ne olursa olsun, işin devam etmesi gerekirdi. Ama işe başlamakla bu hasretli yetim tarlayı sevindiren biçici dört saatten beri yok. O nereye gitmiş olabilir acaba?

Yeniden anıza dönüşmekte olan tarlaların üzerindeki serap uzaklardan gözüken su gibi ışıldıyordu. Kanalın kenarına urganla bağlanan at, ot yemeden sürekli başını sallıyordu. Ekinlerin içerisindeki çekirgelerin seslerini tembeler tembeler esen sıcak rüzgârlar epey uzaklara kadar götürüyordu. “Çir çir çir” diye durmadan gelen bu sesler Metniyaz’ın rahatını kaçıyordu. Güneşten kaçarak koca yaşlı dut ağacının gölgesine gelmiş olmasına rağmen, dayanması güç sıcaktan haber veren bu ses de onun canını sıkıyordu.

“Of, hmm, her şey yanar yahu böyle sıcakta” diye söylendi Metniyaz dut ağacının dalına konan kaba kargaya bakarak. Onlarca yıl ömür sürmüş bu yaşlı karga çatlayıp beyazlaşmış gagasını gererek boğazını kimildatıp duruyordu. Metniyaz ise ter kokan gömleğini otlara sararak başına koymuş, çıplak sırtını nem toprağa yapıştırmış yatıyordu. Onun yumuşak vücuduna çalı çırpılar batıyor, yaramaz sivrisinekler bu tarafından kovarsa öteki tarafına konup rahatsız ediyordu. Metniyaz’a bu sene ilkbahardan beri bu tür haşarat hayvanlar da, çalışma da, işte şu anki sıcak da eziyet ediyordu. Bu hiç yalan değil ya. İşte o nefes nefese kalmış yaşlı karga da Metniyaz’ın canını sıkıyor mu?

Yarım dönümlük toprağa darı ekmişti; ama sadece yirmi üç kök darı bitmiş. O aslında toprağa yarım kova kadar tohum saçmıştı. Nerede o binlerce darı tanecikleri? Dut ağacının dalına konan bu uğursuzlar yiyip bitirdi ya! Karganın tüysüz sallanıp duran boğazına bakıp yatan Metniyaz biraz sinirlendi.

“Kanatların yansın inşaallah, haram yiyen!” dedi Metniyaz ıstırapla. O kargayı gözü görmesin diyormuş gibi çevrilip yüzükoyun yattı. Onun gözleri uykudan sık sık yumulsa da hayalini saran pişmanlık ve ağır ızdıraplar, bu yetmiyormuş gibi sivrisineklerin vızıldayıp gıdıklamaları onun uykusuna rahatlık vermiyordu. Metniyaz susadı. Susuzluktan çatlamış kalın dudaklarını yalamaya başladı. O kırk yıllık ömründe bugünkü gibi susuzluk azabı çekmemişti. Onun susuzluğu yukarıda gördüğümüz kanolaya orak vurmakla başlamıştı. Metniyaz’ın şansına yakın civarda akan buz gibi soğuk su da yoktu. Onun için Metniyaz gür otların kapladığı kanalın kenarlarındaki çukurlarda biriken suları içe içe ağırlaşmıştı. Susuzluğa kim dayanır? Su içmesi gerekiyordu. Ama şimdi o su birikintileri de ısındı. Büyük kanala gitmek isterdi ama, onun için bu fakirin güneşte 6-7 yüz metre yol yürümesi gerek. Metniyaz ise oraya gitmeye cür’et edemez. O şehirden köye geldiğine pişmanlık duyuyordu. Sevgili merhum annesini hatırladı. Yalnız oğul olduğu için annesi onu çok seviyordu. Annesi onu şımartarak büyütmişti. Onun için Metniyaz’ın, çiftçilik işine giriştiği ilk yılı, rütubetli ve gölgeli yerlerde yumuşak kurt gibi

kınıldayarak geçirdiği yıllarına, yani kırk yıllık ömrüne hiç benzemiyordu. “Bu meşakkatli dünyaya niye doğdum ki? Keşke küçükken ölüp gitseydim, bu dertleri çekmezdim” diye düşündü o.

Bu yeni çiftçi bu yaşına gelene kadar hep evlenmeyi düşündüyse de buna cesaret edememişti. Onun için böyle susadığı zamanlarda soğuk çay getirip hâlini soran karısı da yoktu. Çiftçilikte kullanılan atı, danası hem de sabanı, hatta yumurta veren bir tavuğu bile yoktu. Yalnızca çiftçilikte gerekli olan kullanışlı bir kazması, bugün ilk defa kanola biçmede kullandığı işte o başucundaki dut ağacına saplanmış keskin orağı ve iki çuvalı vardı. Ancak çiftçilik için kullanılan büyük aletleri olmasa da, köydeki çiftçilerin hiçbirinde olmayan bir sürü aleti vardı.

Siz bu köyün güney tarafındaki kanal boyunca giderseniz, sokağa bakan duvarları yıkılmış, ot basmış, beş-altı kök acı erik ağacı olan, ortasındaki gövdesi kurumuş, ama dibinden yine koyu dalların bittiği küçücük şeftali bağına göreceksiniz. Bağın kuzey tarafındaki balkonu yıkılmış tek odalı eve girip bir bakınız: Ocakta paslanmış küçücük bir tencere var. Evin ortasında bir kişi yatacak kadar boş yer olup, oraya atın koşumu kadar bir parça yırtık keçe serilmiş. Keçe yere yapışmış. Muhtemelen eskiden beyaz olsa gerekti. Şimdi beyaz dersek kimse inanmaz. Çünkü toz duman ve küllerden ötürü siyahımsı kül rengine bürünmüştü. Evin rastgele bir yerinde demircilik, marangozluk, ayakkabıcılık ve berberlik için gerekli olan çeşitli aletler birbirine karışmış olara dağılmıştı. Ocağın başı ve oyuklara eskiden kalan demir kutular, paslanmış kırık usturalar, ufak vida, somun, eski nal ve çiviler konulmuştu. Oyukta kalın, kenarı kıvrılıp yağlaşmış eski cenkname kitabından iki adet vardı. Tavanın her yerinde ve dumandan kararmış duvarlarda asılı duran el testeresi, tahta delen delgi, kalıbı çekip çıkarıcı alet gibi şeylere örümcek ağı bağlamıştı.

Metniyaz’ın demircilik, marangozluk, ayakkabıcılık ve berberlik işlerine eli yatkındır. O ayakkabıcılık yapacak olursa, çizmenin kalıbını kendisi yapardı. Törpü, kesici, çuvaldız ve iğneleri de kendisi yapardı. Eğer berberlik yapacak olursa, usturadan tutun da kulak silgice kadar her türlü aleti kendisi yapardı.

O köydeki insanların ayakkabılarını yamar, tas ve kovalarını tamir eder, kırılmış yük eyeri ve çiftlik koşum takımlarını düzeltirdi. Ama ücretini verilerse tartışmadan alır, hiçbir şey vermeden sadece teşekkür ederlerse, buna da sevinirdi. Bir kase kaymaklı çay veya yemeğe davet ederlerse çok mutlu olurdu. Ama bir şey tamah edip kimsenin kapısını çalmazdı. Kısacası, onun fayda veya zarar ile o kadar ilgilenmediği herkesçe bilinirdi. Böyle olmasına rağmen, insanlar Metniyaz’a iş yaptırmaya fazla rağbet göstermezlerdi. Bunun sebebi nedir?

Metniyaz’ın asıl mesleği berberlikti. O bu mesleği şehirde babasından öğrenmişti. Babasının teşvikiyle Metniyaz bu mesleği 10 yıldan fazla sürdürmüştü. İşte gevşediği zaman kulağını çeken babası öldükten sonra, Metniyaz bu mesleği bırakıp berberlik dükkanını çerez satılan tezgah hâline getirdi. Bu tezgâh da fazla geçmeden boş kaldı. İlkbaharda Metniyaz kendi yaptığı çeşitli uçurtmalarla bu tezgâhı tekrar açtı. Ama bu şeylerle dükkanın kirasını ödeyemediği için sahibi dükkanı geri aldı. Dolayısıyla o birkaç yıl önce babasından miras kalan köydeki o tek odalı evi olan bağa taşınıp gelmişti. Metniyaz her şeye çok meraklı olduğu için ne görürse onu yapmaya çalışırdı. Onun için berberlikten başka meslekleri çiftçilerin ihtiyacına göre deneye deneye kendiliğinden öğrenmişti. Ancak başladığı işi sonuna kadar götürmezdi. Eğer o ara sıra bir işi bitirdiyse, o iş, yirmi otuz kez yarıda bırakılıp, iş yaptıran kişinin bıkmadan usanmadan gelip yalvarması sonucunda bitirilmiş bir iş olurdu. Bir çiftçi Metniyaz’a eşek arabasının bir tekerleğini tamire verip onun yanına altı ay boyunca gitmek zorunda kaldı. Ona birkaç kere yalvardı, birkaç kere küfretti. Metniyaz’a küfretsen de, iyi laf etsen de gülüp dururdu. Dolayısıyla kimse onunla kavgaya edemezdi.

Her hâlde bu çiftçi çok ısrar ettiği için tekerleği tamirden çıktı. Metniyaz bazı vakitlerde çiftçilerin saçlarını kesip, sakal bıyıklarını düzeltirdi. Ona saç kestiren kişinin acil işi olmaması ve kendisi de bıkmaması gerekir. O kapı önündeki taşta oturan kişinin başını önce 10-15 dakika kuru olarak ovardı. Sonra avucuna aldığı suyu parmaklarının arasından akıtarak tekrar ovmaya başladılar. Bu hareket hayli uzun devam ederdi, saç kestiren kişinin kulak arkalarından ve kaşlarından sarkarak akan kirli su,

gömleğini de ıslatırdı. Berber ise buna aldırmazdı, cenknameden kıssalar anlata anlata ellerinin durduğunun da farkına varmazdı. Taş üzerinde eğilip oturan kişi:

“Ustam saç kurudu yahu” dedikten sonra, Metniyaz tekrar saçları ıslatıp ovmaya başlar ve ardından yine bitmeyen kıssalarını anlatmaya devam ederdi:

“Padişah-i Cemşit Leyliveş ile oynadığı kumarda her şeyini kaybettikten sonra, en güzel hanımı Prenses Dilsuz’u bahis koydu. Leyliveş bu ince belli güzeli de kazandı, hi...hi...hi.....” Metniyaz kendi anlattıklarından kendisi zevk alarak gülerdi. Ama ona bakan kişinin onun güldüğünü ya da ağladığını ayırt etmesi zordu. Onun badem gözleri dürülüp, uçları dudak kenarına doğru eğilen küçücük seyrek bıyıkları kalkardı. O, başı biraz öne doğru eğik, uykuyu seven cana yakın şakacı insandı. Onun için kimse ona pek kötü gözle bakmaz, ama can sıkıcı işlerini gördüğünde alay edip gülmeden de duramazdı. Ama o başkalarını da, hatta kendini de hicvederdi.

Yöneticiler toprak reformu sırasında bu köydeki zorba toprak ağasının 550 dönümlük toprağını fakir çiftçilere paylaştırıp verdi. İşte ondan Metniyaz’ın payına da 60-70 kilogram tohum ekilecek birinci dereceli toprak sayılan bir tarla düşmüştü. 1953 yılında, o kırk yaşına bastığı zaman ilk kez burada çiftçilik yapmıştı. “Metniyaz çiftçilik yaptı” diyoruz ama o toprağı sürmeye cesaret edememişti.

Bütün canlılara hayat zevki bahşeden ilkbaharın ılık rüzgârının estiği bir sabah, Metniyaz iki elini arkasından bağlayarak güzel, dümdüz tarlayı seyredip geziniyordu. Güneş gittikçe kızdıran ışıklarını toprağa cömertçe saçıyordu. Toprağı kabarıp dinlenmekte olan tarlalardan nem toprak kokusu ile şivak²⁶’ın keskin kokusu buruna vuruluyordu.

Kış boyunca hareketsiz yatan börtü böcekler deliklerinden çıkıp yeniden kımıldanmakta; kışı geçirmek için sıcak bölgelere giden kanatlı hayvanlar da geri dönüp yaz boyunca yapacağı işlerin planını düzmekteydi. Çiftçiler ise, ciddi bir şekilde toprak sürmeye hazırlanmaktaydı. İşte bugün yeni çiftçimiz de tarlada gözüktü. O bir kenarda durup “Bu toprağı ne eksem acaba?” diye düşünürken yanına gelen Hemra’yı farketmedi.

“Evet, ustam! Bu toprağı ne ekmek niyetindesiniz?” dedi Hemra gülerek.

“Ortasını bağ, çevresini dağ yapsam mı acaba diye düşünüyorum, ne dersiniz Hemracan” dedi Metniyaz şakayla.

“Bahçenize sığmayan yabancı otları getirip dikeceksiniz buraya o hâlde.”

“Bezci helvacı olursa, gözünü çapak basar” derler ya, bu iş bize kaldıysa, başka ne olabilir dersiniz?”

Metniyaz başkalarının karşısında kendisinin kaygısızlığını ve mız mızlığını espiriyle hiç çekinmeden itiraf ederdi. Dolayısıyla o: “Ben biz saplasam, ucu çizmenin kösesine girip uyuya kalır” derdi. Hemra Metniyaz’ın bu açık yürekliliğini severdi. Ancak onun yanlışlarını sürekli eleştirir, onu daha ciddi iş yapmaya teşvik ederdi.

“Elinizdeki fare pisliği soğudu. Onu ağzınıza koysanıza” dedi Hemra Metniyaz’ın epey bir süredir içmeden avucunda tuttuğu tütüne işaret ederek. “Umutsuzluk şeytanın işi, bunu kendiniz iyi bilirsiniz.”

Metniyaz tütünü dudaklarının altına koyup diliyle aşağıya doğru bastı. İyi yerleştiremediği iki tanesini püskürtüp çıkardıktan sonra garip bir sesle konuştu:

“Bu toprağı ne yapsam acaba? Alacak müşteri çıksa satıp yağını balını yesem mi yahu.”

Hemra’nın güneşte çörek ekmeği gibi kızaran yüzü ciddi bir hâl aldı. O siyah gözlerinin üzerindeki gür kara kaşlarını çatarak:

²⁶ Şivak: Tuzlu yerlerde yetişen bir bitki. Latince karşılığı: Achnatherum’dur. - aktaran

“Parti, fakirlere toprağı satıp ticaret yapmak için vermedi. Ekip biçmek için verdi” dedi.

“Evet, öyle.”

“Evet, öyleyse bu toprağa bir şey ekin. Ürün aldıktan sonra onu ister yiyin, ister satın, o kendi işiniz.”

“Tekrar alıp satacağım diyeceğime yağın kendisini ekeyim o zaman” diye hırıltıyla güldü Metniyaz.

Hemra önce onun şaka yaptığını düşündü. Sonra onun kanola ekmek istediğini anlayınca gülmekten kendini alamadı:

“Peki ustam, buraya kanola ekin” dedi Hemra kurşun gibi ağır avucuyla Metniyaz’ın omuzuna vurup “Ben toprağınızı sürüp tohum saçmanıza yardım ederim. Siz sadece bir kova kanola bulun, iş tamam.”

İşte ondan beri Hemra’nın teşvikiyle Metniyaz çiftçiliğe başlamıştı. Hemra onun için 6-7 dönümlük tarlası²⁷ nı sürüp kanola tohumunu saçtı. Bunun karşılığında Metniyaz kendiliğinden ona bir çift ayakkabı dikme sözü vermişti.

Metniyaz bir zengin çiftçiye yük eyeri yaparak ondan on kadak²⁸ darı almıştı. Bunu diğer bir çiftçinin çizmesini yamama karşılığında bir dönümlük²⁹ yerine saçtırmıştı. Darı bitmedi. Ama kanolası iyice büyüyüp sapsarı çiçek açarak kendine özgü hoş kokusunu saçıyordu. Geri kalan bir dönümlük yere patates ekeceğim, kavun ekeceğim diye sonunda hiçbir şey ekmeden boş bıraktı. Metniyaz’ın çiftçilikle ilgili olarak yaz boyunca yaptığı iş kanolayı üç kere sulamak oldu. Sulama işi de çok kolay oldu. Çünkü Metniyaz’ın bütün tarlası sadece iki kanaldan sulanıyordu, kanolanın ekildiği tarla sadece bir kanaldan sulanırsa yeterli olduğundan, onun eziyet çekip su bendi yapmasına da gerek yoktu. O geceleri sudan korkardı. Onun için sadece gündüz üç kere tarlayı suladı. Ama ilk defasında su onun kontrolünden çıkıp yollara, başkalarının tarlalarına taşıp onu epey uğraştırmıştı. O gün suya, çamurlara birkaç kere düşüp elbiseleri berbat bir şekilde ıslanmış ve çamur olmuştu. O kimselere gözükmeyen evine sokuldu. Öyle olmasına rağmen o yine de bazı kişilerin alay ve küfürlerinden nasibini almıştı. Bu alaylara espirili bir şekilde: “ ‘Şeytanın şeftali yemesine hayret ediyorum’ derler ya, bu suyun kendi tarlasını aşır başkalarının tarlasına gittiğine hayret ediyorum, kardeş, hi...hi...hi...” diye geçiştirmişti. Metniyaz geceleri sudan korkardı, şimdi de kanolayı biçme zamanında gündüz güneşten korkup “armut piş, ağzıma düş” diye işte gölgede sırtüstü yatıyor.

O başını yavaşça kaldırıp uzaktaki tarlalara bakmıştı: İşbirliği Grubu’ndaki çiftçilerin koyu buğdaylarının başaklarını eğerek güneşte altın gibi ışıdayıp durduğunu gördü. Tarlanın bir kenarında birkaç kişinin durmadan kımıldanmakta olduğu biliniyordu. Onlar İşbirliği Grubu üyeleri olup, dün akşam buğdayları toplama konusunu müzakere etmiş, bugün tanyeri ağarır ağarmaz hep birlikte buğday biçmeye girişmişlerdi. Bu insanların durmadan kımıldanışları, bu yetmiyormuş gibi, ara sıra şakalaşır eğlenmeleri, yankılı türküleri onu hayran bırakırken, diğer taraftan can sıkıntısını gidermek için kendine çekiyordu. O hüznü gözlerini İşbirliği Grubu üyelerinin çalıştığı tarladan kaçırıp başka tarafa çevirmişti: Uzun boy almış siyahımsı yeşil, geniş yapraklı arpaları, kavun bostanlarını, kanalların kenarına konulan ot yığınlarını gördü. Kanal boyundaki patika yolda birkaç kadın gidiyordu. Onların ellerinde kova, bazılarının omuzlarında heybe ya da büyük büyük su kabakları vardı. Onlar elbette İşbirliği Grubu üyelerinin aileleri olup, buğday biçmekte olan grup üyelerine kaymaklı sütlü çay, ekmek ve gece yapıp soğuttuğu soğuk çayları götürüyorlardı. Metniyaz onların önünde gitmekte olan kırmızı etekli kadını

²⁷ Orijinal metinde “yette sekiz çarek uruq baridigan birinci yer hesavidiki bir etiz” ifadesi vardır. Biz bunu 60-70 kilogram tohum ekilecek kadar birinci dereceli bir tarla” diye çevirebilirdik. Çünkü Uygur Türkçesinde 1 çarek 8.96 kg’a eşit ağırlık ölçüsüdür. Ama bunu daha anlaşılır kılmak için “7-8 dönümlük birinci dereceli tarla” diye aktarmayı uygun bulduk.

²⁸ Kadak: Ağırlık birimi olup 409,5 grama eşittir. - aktaran

²⁹ Orijinal metinde “bir putluk yer” ifadesi geçmektedir. Buradaki “putluk” kelimesinin yüzölçümünü ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ancak ne kadar yüzölçümüne denk gelir, pek emin değiliz. Biz bunu “bir dönümlük yer” diye aktardık. Burada sözlük anlamıyla “bir adımlık yer” diye aktarsaydık pek anlaşılmazdı.

tanıdı. O başörtüsünü bağlayıp, kulaklarına çiçek takmıştı. Yanındaki kadınlara şaka yapıp onları kahkahaya boğuyordu. Metniyaz, Hemra'nın kız kardeşi olan bu şakacı İzzethan'ın yaptığı lezzetli yemekleri yiyip kaymaklı sütlü çayını birkaç defa içmişti. İşte şimdi o su kabağındaki buz gibi soğuk çayı getirirse ne güzel olurdu. Metniyaz arzuyla baktı; ama utancından bağırmaya cesaret edemedi. O kuruyan damakları arasındaki susuzluk derdini içine yutarak başını yine yavaşça yerine koyup İzzethan'ı düşünmeye başladı. İzzethan çok güzel bir kadın idi. O da tıpkı ağabeyi gibi fakirlere şefkatle bakardı. Allah öyle kadınlardan birini "Al kulum" diye verseydi ne olurdu. Metniyaz İzzethan'ın ağabeyininki gibi kara eğik kaşlarını, koyu kirpikli siyah gözlerini, nar gibi kızarmış benzini, güzel boyunu göz önünde canlandırdı. İlkbaharda İzzethan'ın ayağını kanola ipiyle ölçerken tombul bacağının bileğine değıp içine ateş düşürdüğünü anımsayarak kendini fena hissetti. O İzzethan'ın yıkayıp astığı çiçek desenli basma eteğini görürken de kendinde acayip tuhaf bir sıcaklığın belirmediğini fark ederdi. Hatta İzzethan için dikmekte olduğu ayakkabı da onun ayağına henüz geçmeden evdeki diğer eşyalardan daha farklı, hoş, sıcak gözüküyordu. Metniyaz sık sık "Bunu giyecek, değil mi?" diye avuçlarıyla ayakkabını okşuyordu. Kulca derisinden dikilmiş olan bu ayakkabının süslenmesi Nisan ayında bitip Mayıs ayında kalıba çekilmişti. Köselesi yapıştırılıp ökçesi çekilmiş, sadece parlatılıp kalıptan çıkarılacağı anda bırakılmıştı. Metniyaz ayakkabıyı bu zamana kadar götürüp vermediği için utanmaya başladı. O yine başını kaldırarak kadınların gittiği yere bakıp oturdu.

2

Metniyaz kanola biçmeyi bırakıp İzzethan'ın ayakkabısını parlatıp bitirdi. Şimdi bu ayakkabıyı sahibine götürmek için ayağına kalktı ve onu avuçlarına koyup biraz bakıp durdu. Çok güzel parlatılmış, baksana, nasıl parlıyor! O ayakkabının ucunu yenile tekrar silip onu karagül değımiş kirli mendiline sardı. Mendilden ter kokusu, ayakkabıdan ise tutkal kokusu geliyordu.

Akşamüstü Hemra'nın bütün ailesi kabak çardağının altında toplanıp yemek yerken Metniyaz ayakkabıyı eline alarak geldi. Avluya girer girmez burnuna içine maydanoz ve nane konulan erişte çorbasının lezzetli kokusu geldi.

Hemra onu güler yüzle karşıladı:

"Vay ustam, buyrun, şöyle buyrun." Hemra Metniyaz'ı masaya davet etti. "Atınız yorulmuş mu ne?"

"Rahatsız olmayın, ben döneyim" dedi Metniyaz ayakkabıyı uzatarak "Bunu getirmiştim."

İzzethan gülümseyerek gelip ayakkabıyı aldı. Hemra ise Metniyaz'ın elinden çekip onu masaya oturarak:

"Bugün güneş hangi taraftan doğdu ustam?" diye sordu.

"Ben gerçekten kum çiçek açtığında, devenin kuyruğı yere değıdiğinde biter bu ayakkabı diye düşünmüştüm" dedi İzzethan şakayla. Metniyaz bu tür söz oyunlarına cevap vermede oldukça usta olmasına rağmen, böyle bir durumda, özellikle İzzethan'ın yanında şaka yapmaya cesaret edemezdi. Dolayısıyla o hiçbir şey demeden çekingenlikle yemeğini yemeye devam etti. Diğerleri ise ayakkabını kontrol edip övüyorlardı. Sonunda İzzethan'ın dört yaşındaki oğlu Erkin ayakkabının tekini alıp kaçtı. Annesi onun peşinden takip ederken o kaçarak Metniyaz'ın kucağına çıktı.

"Bunu bana getirdiniz değil mi?"

"Evet."

"Bunu ben giyeceğim değil mi, Hemya Amca?"

"Bunu annene ver oğlum, ben sana bundan daha güzel kırmızı bir ayakkabı alacağım."

"Buraya getir! Canım oğlum, onu eve götürüyüm."

“Evet, hoppa, sana vereceğim.”

İzzethan oğlundan ayakkabıyı çekerek alırken, Metniyaz’ın yüzüne onun sıcak ve yumuşak nefesi vurdu. Metniyaz neredeyse civa gibi titreyen vücudunu zar zor tuttu. O bu durumun biraz daha devam etmesini diliyordu. Ama İzzethan ayakkabıyı oğlundan alıp odasına gitti. Metniyaz, annesinin kokusu sinmiş çocuğun kulaklarını koklayıp onu şımartıyordu. Çocuklar başını okşayan ve kendisine samimi davranan insanları severler. İzzethan’ın oğlu da kendisini kucağında oturtan bu sevecen kişiyi seviyordu.

Erkin altı aylıkken babası ölmüş, annesi onu Hemra’nın evine alıp gelmişti. Onun için o baba şefkatine muhtaç olarak büyümüştü. İzzethan ise kocasının vefatından sonra dört yıl dul yaşadı. O eski kocasını sevdiği için tekrar evlenmeye pek meraklı değildi. Karşısına çıkan kısmetlerin bazısını kavgacıymış, beni üzecek diye, bazısını çocuğu varmış, oğlumu dışlar, üvey sayar diye reddediyordu. Şimdi Metniyaz’a gelince, ondan bu konularda endişe etmeye gerek yoktu. Ama İzzethan Metniyaz’ın tembelliğini ve kaygısızlığını sevmiyordu. Eğer Metniyaz başkaları gibi biraz daha aktif olup çalışmalara katılacak olursa, İzzethan onunla evlenmeye hazırdı.

Hemra yemek yenilen tabakları toplayıp bir kenara sürdükten sonra, Metniyaz’ın kanolası hakkında konuştu:

“Ustam ne yaptınız, kanolayı perişan edip yine bırakmışsınız yahu?”

“Ekin biçme de hünere benzer. Ben bu hüneri bir türlü öğrenemiyorum.”

Metniyaz’ın kendi dayanıksızlığını “hüner” sözcüğü ile örtbas etmeye çalıştığının farkında olan Hemra ona bıyık altından gülerken:

“Bir bakıma haklısınız, bir bakıma kurnaz adammışsınız” dedi “Öyle diyeceğinize güneşe dayanamadım desenize.”

“O da öyle” dedi Metniyaz, Hemra’nın tam üstüne bastırmasından utanarak “Ama lakin, onu biçmek de bir mesele imiş, işte bakın.” Metniyaz orağın kestiği elini gösterdi.

Hemra onun eline bakmadan can yakıcı bir şekilde konuştu:

“Elbette, ekin biçmesini bilmek gerek. Onu güneşten ve işten korkmayan insan bir iki günde öğrenir. Ama bu canı isterse yapılıp, istemese bırakılan pabuç dikmeye benzemez. Şu anda tembellikle geçirdiğiniz her bir gün aylarca yapılan işleri zarara sokar.”

“Evet, evet. Haklısınız. Şimdi ne yapsam acaba?”

“Ben dedim ya, böyle yapsam mı pişirsem, öyle yapsam mı pişirsem diye hayal kurup oturacak zaman değil. Bu işe baş koyup biçmek toplamak gerek.”

“Toplamasını toplarsınız, ama doğrusunu söylersem, bana zor geliyor.”

“Ey ustam!” dedi Hemra ona acıyarak “Ekini biçip harmanlamak onu biçip yıkmaktan kolay değildir. Hepsi için gayret gerek, gayret.”

“Gayret gerek, demek.”

“Ha, işte şimdi buldunuz. Gayret gerek. Onun için sabahleyin kalkıp, güneş kızdırıncaya kadar ekin biçeceksiniz. Güneş yaktığı zaman sarı söğüt ağacının gölgesine gidip biraz uyuyabilirsiniz. Serin olduğu zaman yine biçeceksiniz. Şu anda geceleri ay ışığı var. Gayretiniz yerinde ise, mehtaplı gecelerde de biçeceksiniz. Geceleri kanolanın sapı pişi gibi yumuşar. Biçmek de kolay hem taneleri o kadar dağılmaz. Kendiniz de güneşte yanmazsınız. Böyle gayret ederseniz her iş zamanında biter.”

Metniyaz kanolası Hemra’nın gösterdiği gibi biçmeye gayret göstereceğine söz vererek evine döndü. Onun bu gayreti Hemra’nın haklı öğüt ve nasihatlarından mı, yoksa İzzethan’ın oğlunun elinden ayakkabıyı alırken yüzüne vurulan sıcak nefesinden mi geldi, bu pek belli değil. Neyse onun vücudunda yeni bir ilham doğmuştu. Bugün sabah erken kalkmaya niyetlendiği için caminin önündeki tahtada geç

saatlere kadar boş laf etmeyi bırakıp köydeki herkesten önce yatmıştı. Ama köydeki herkes istirahata çekilip tatlı uykuya dalarken, Metniyaz hâlâ uyumamıştı. O alına yazılmış kanolanın zorluklarını, bir de İzzethan'ın demin yüzünü okşayarak geçen tatlı ve sıcak nefesini, onun güzel yüzünü hayal ediyordu. Bu tatlı hayaller ona uyku vermiyordu. Sonunda o birkaç defa sağa sola dönüp ilk horoz ötmeye başladıktan sonra uyuyakaldı.

Metniyaz derin uykuya daldığından şafak sökerken uyanamadı. Pencerede güneşin al ışığı yansıyor, evin içinde sivrisinekler vızıldaıyor uçmaya başladığında, Metniyaz zar zor ayağa kalkıp yüzünü bile yıkamadan çay için ateş yakmaya çalıştı. Metniyaz o zaman çiftçilerin çoktan işe gittiklerini fark edince, onlar gibi çalışmaya niyetlendiği ilk gün geç kaldığına üzüldü. Aynı zamanda başkalarının akşama kadar çalışıp yorgun düşmelerine rağmen, yine de sabah erken kalkabildiklerine hayran kaldı. “Evet, doğru, onlarda gayret var da ondan” diye düşündü. Bu yeni çiftçi sabah erken kalkmaya alışık değildi. O her gün güneş mızrak boyu yükseldiğinde gözünü açar, sonra iki saat hayal kurar, ayağa kalkamazdı. Neyse bugün diğer günlere göre erken kalktığı için sevinmemiz gerekir. O da artık işe gitmeye acele ediyordu. Ateşi çabuk yakmak için durmadan ateşe üflediğinden acı dumandan gözlerinden yaş akmaktaydı.

“İlebet yanmayasın inşallah” diye söylendi gözlerini ovarak. Şimdi çay kaynatmaktan da vazgeçerek ayakkabıyı sardığı o mendile bir parça sertleşmiş ekmeği koyarak koltuğunun altına sıkıştırdı ve eline orağı alıp tarlaya gitti. Onun terliği ayağının arka tabanına yumuşak bir şekilde vuruyordu. Terlik sahibinin olağandışı bir şekilde hızlı hareket etmeye başladığını sezince, sanki gülüyor gibi “şak şak” diye ses çıkarıyordu.

Sabah esen serin rüzgâr çoktan kesilmişti. Güneş yükseldikten sonra ataların anlattığı “Geyik suskunluğu” yine başladı. Ağaçların en tepesindeki yapraklar da kımıldamadan hareketsiz duruyordu. Metniyaz ilk kez ekin biçmeye giriştiğine göre, epey çaba gösterdiği onun belini doğrultamamasından belliydi.

“Vay, vay, vay, çok acıyormuş ya.” O iki yanını tutup gövdesini doğrulttu. Bir kaç dakika belini ovduktan sonra tekrar orağı eline aldı. Bu biçici o kadar gayret gösterdi ki, eğilip beli ağrısa, dizüstü oturarak, bazen diz çökerek biçmeye devam etti. Göğüs ve omurga aralıklarından şırıldaıyor ter akıyordu. Islanıp vücuduna yapışmış gömleğini vücudundan çekip yakasından başını sokarak üflüyordu. Kaşları boyunca durmadan aşağıya akan teri silip elini silkiyordu. Sonunda ağzı kuruyup kımıldayacak hâli kalmadıktan sonra, başını eğip terliğini dut ağacının gölgesine doğru sürükleyerek yürüdü. O üç evin yeri kadar alandaki kanolayı biçmişti.

Sabahleyin buğday biçmeye girişen İşbirliği Grubu'ndaki çiftçilerin her biri o zaman Metniyaz'ınkinden on kat geniş alandaki buğdayı yere sermişti.

Hemra öğlen dinlenme zamanında Metniyaz'ın tarlasına gelip onun durumuna bakmıştı. Onun için İşbirliği Grubu üyelerine bu akşamki mehtaplı geceden yararlanarak onun kanolasını biçmesine yardım etmeyi teklif etti. Herkes Hemra'nın teklifini kabul ederek: “Tamam, onunkini hemen biçiveririz” diye söz verdiler. Ama bir kişi buna itiraz ederek söylendi ve gitmeyeceğini bildirdi. O “Sabamı önce benim tarlama sürmediniz”, “Benim atım semiz hem arabam da diğerlerinkinden geniş, onun için bana başkalarına göre daha fazla puan vermelisiniz” diye ikide bir pürüz çıkaran Seyit Ahun idi. O dedikodu ve menfaat çatışmalarından zevk alıyordu. O Hemra'nın yönetim işlerine de birkaç kere sebepsiz yere karışıp rezil olmuştu.

Bu İşbirliği Grubu sekiz aileden oluşmuş olup, altı aile fakir, iki aile orta halli çiftçiydi. Sadece orta halli çiftçi olan Seyit Ahun'dan başka herkes toprak reformu sırasında toprak sahibi olmuşlardı. Fakir çiftçi olan Hemra grup başkanı idi. Bu köydeki çiftçiler bu İşbirliği Grubuna “Hemra Grubu” derlerdi. Hemra çalışkan, doğru sözlü, soğukkanlı olduğu için, grup üyeleri onu çok severdi. Grup, bu sene kurulur kurulmaz, toprakları iyi işleyip ürünü herkesten önce zamanında teslim etti. Yaz boyunca grup üyeleri işte ve aile yaşamlarında birbirlerine yardımlaştilar. Sadece Seyit Ahun'un ürün teslimi sırasında sergilediği cimriliği hesaba alınmzsa, köydeki çiftçileri etkileyebilecek bir sorun çıkmamıştı.

Şimdi de Metniyaz'a azıcık yardım elini uzatma önerisinin Seyit Ahun'a hoş gelmemesi grup üyelerini hiç etkileyemedi. Grupta şu anda buğday biçmekte olan on beş iş gücü vardı. Onlar (Seyit hariç) on dört günlük ayın süt beyaz aydınlığında Metniyaz'ın kanolasını göz açıp kapayıncaya kadar biçiverdiler.

X

İşlerin yoğun olduğu vakit geldi. Çiftçiler sabahtan akşama kadar buğday tanelerini samandan ve toz topraktan ayıklamaya çalışmaktaydı. İşte o harmanda Hemra Grubu'nun üyeleri buğday savurmaktaydı. Saman ardı ardına fontan gibi yükseliyor, inci gibi buğday taneleri ise çiftçilerin önlerine şarıl şarıl dökülüyordu. Bugün gruptaki çiftçilerin hanımları ve işe yarayan çocukları da harmanın yanındaki arpalığa toplanmıştı. Onlar İzzethan'ın önderliğinde, tarlayı sarsacak şekilde şarkı söyleyerek arpa başaklarını kesiyorlardı. Böyle coşkulu bir toplu hareket çalışma temposunun zirveye ulaştığını gösteriyordu.

O anda Metniyaz da dört demet kanolayı ipe bağlayarak yakın civardaki harmana götürüyordu. İp onun omuzuna battıkça beli bükülüyor, kanola ve ipe küfrediyordu. Sık sık taşıdığı yükü yere koyup üzerine oturuyor ve arpalıktan gelen şarkı ve eğlence seslerini dinliyor, oraya gidesi geliyordu. "Böyle bir zamanda kanola toplamaktan bin kez vazgeçmez mi insan? Onların yanına gidip doyuncaya kadar muhabbetleşip şakalaşıp çalışsam ne güzel olurdu!" diye düşündü. O İşbirliği Grubu'na üye olmayı o kadar istemiyordu. Çünkü ciddi iş temposu onu ürkütüyordu. Canım istediği zaman çalışıp, canım istediği zaman uyuyup özgürce dolaşamam diyordu. Ama o insanların bir arada şarkı söyleyerek, şakalaşarak ve gülüşerek çalışmalarının eğlenceli olduğunu gittikçe idrak etmeye başladı.

Siz Metniyaz'ın yukarıdaki davranış ve düşüncelerini alay mı edersiniz ya da başka şekilde mi değerlendirirsiniz, sayın okuyucular, ben sizin takdir hakkınıza karışmak istemezdim; ama onun sonraki merakı ile diğer düşüncelerini karıştırmamak gerekir. Çünkü kolektif çalışmanın güzel yönlerinden biri çalışmanın sanat seviyesine doğru yükselmesidir ki, bu insanların canlanmasını temin eder. Hiçbir iş, eğer ilgi ve canlılık olmazsa, iyi sonuç vermez.

Şimdi Metniyaz'ı yalnızlık, ruhi bunalım ve can sıkıntısı bezdirip kolektif çalışma ortamının zevki, kendine çekiyordu. Onun için Metniyaz'ın bu merakı alay mı edilmeli? Hayır, her çeşit düşünceye karşı önyargıda bulunmaktan kaçınmak gerekir.

Güz iyi geldi. Bu köyün bütün çiftçileri ürünlerini ziyan etmeden topladılar. Sadece sara hastalığına yakalanan bir hususi çiftçi ile Metniyaz, ürününü epey zararla toplamış oldu. Metniyaz'ın kanolayı biçme zamanını epey geçirdiği için baya döküldü. Sonra o kanolanın büyük bir kısmını bağlayıp harmana taşımış, geri kalan kısmını ipe sıkı bağlayıp taşıırken onun bastığı topraklara kanola dökülmüştü. Bağlanmayan bir kısım kanolası ise, buzağı, sığır ve danalar gelip ayaklarıyla çiğneyip onun işini çabucak bitirdi.

Kısacası, bizim yeni çiftçi bu sene kendi çiftçiliği ile köyde dedikodu ve dalga konusu oldu.

3

Geçen yaz bazı İşbirliği Grubu üyeleri içerisinde hayvanlarını daha fazla çalıştırıp kendileri az çalışmaya yeltenme, yalandan hasta numarası yapıp çalışmaya katılmama veya kendi yerine küçük çocuklarını çalıştırma, başkasının işinde ciddi olmama, kendi hayvanlarını koruyup, başkasınınkini haddinden fazla çalıştırma, kadınların çalışmasını küçümseme gibi durumlar görülmüştü. Hemra Grubu'nda ise, her iş halkçı temelde herkesin onayı ile planlı yürütüldü ve üyelerin ücret paylaşımında adil davranıldı. Böylece bu grup ürün toplamada ve birlik beraberlikte diğer İşbirliği Gruplarına örnek oldu. Şimdi Hemra Grubu kış boyunca eğitim çalışması yaparak bir adım daha ileri gitti ve Daimi Yıllık İşbirliği-Çalışma Grubu'na dönüştü.

Hemra Metniyaz'ın ilgisini itibara alarak onun eğitime katılmasına izin verdi, şimdi ise üyelerin çoğunluğunun onayı ile Metniyaz'ı Daimi İşbirliği Grubu'na kabul etti. Ama onun Gruba katılmasıyla Hemra'nın şahsiyetine dokunan sözler ortaya çıktı.

“Hemra dul kardeşini Metniyaz'a vermek için ona arka çıkıyor”, “Çiftçilikte kullanabileceği hiçbir aleti veya hayvanı olmayan, kendisi ise hiçbir işe yaramayan birinin gruba alınmasında, elbette başka amaç var”, “Gruptaki başka üyelerin menfaatini tembele kurban etmek istiyor.” Bu sözler gruptaki bazı üyeleri Hemra'nın adilliği üzerinde tereddüte düşürmeye başladı.

Partinin yönetiminde çiftçileri örgütlendirmek için durmadan çalışan memurlar Hemra'nın başkanlığındaki grubu kooperatife dönüştürme amacıyla eğitmekteydi. Dolayısıyla grup üyelerinin eğitim işlerinden sorumlu genç yönetici tereddütlenmeye başladı. Aslında bu dedikodu ve endişeye Seyit Ahun sebep olmaktadır. O bir taraftan çiftçiler arasında deminki dedikoduları yayarken, diğer taraftan da yöneticilere biri on göstererek iletiyordu.

Bu yıl şubat ayının sonunda havalar ısınınca köy sokaklarında karlar, buzlar eriyip akmaya başladı. Kış boyunca kar altında yatan yapraklar kalınlaşmıştı. Elmalı bağlardan hoş kokular geliyordu. Nemleşen meyve ağaçlarının kokuları sokaktaki ak kavak ağaçlarının belirli belirsiz kokularıyla karışık köyü çok hoş bir hava sarmıştı.

Hemra yine iki çiftçi ile üç arabada tarlaya gübre taşımaktaydı. Onlar mahallenin kenarına geldiğinde Seyit'in avlusundan elinde sarılmış kâğıdı olan yuvarlak yüzlü bir delikanlı çıkıp hızla Hemra'nın yanına geldi. Bu deminki tereddüte düşen genç yönetici Savutcandı.

“Hemra ağabey, eliniz boşaldığında bize gelin, biraz konuşalım.” dedi Savutcan.

“Olur, konuşalım.” dedi Hemra gülümseyerek. “Bugün kanalın kenarları açılmış, karın fazla canı kalmadı her halde. Arabaya binmez misiniz, tarlaları görüp gelelim.”

Savutcan karşılık göstermeden arabaya çıkıp oturdu. Araba mahalleden çıkıp tarlaya doğru yöneldi. Önlerindeki iki araba epey uzaklaştıktan sonra, geniş kırdaki mavileşip suya dönüşmeye başlayan kar denizini seyretmekte olan Savutcan , Hemra'ya bakmadan konuşmaya başladı:

“Geçen sene iyi ürün topladınız, şimdi bu yıl Daimi Yıllık İşbirliği Grubu'nu daha da sağlamlaştırıp ürün toplamada örnek olsanız çok iyi olurdu.”

“Elbette” dedi Hemra karlı yolda arabayı zor çekmekte olan atın dizginini silkerek .“Parti ve halk hükümetimiz sizin gibi yöneticileri gönderip yardım ederken, bol ürün toplamak için biz de bütün gücümüzle çalışacağız, Savutcan.”

“Siz çalışırsınız.”

“Ya başkaları?.”

“Bашkaları da çalışacak. Ama Metniyaz'ın size katılması pek iyi olmayacak galiba.”

“Neden?” diye sordu Hemra hayret ederek.

“O hiçbir işe yaramaz sahtekâr bir adammış.”

Hemra'nın bir kaşı biraz yukarıya doğru kalktı ve yüzü ciddi bir hâl aldı. O değişen ses tonuyla:

“Metniyaz'ı bu şekilde değerlendirmeniz pek doğru değil.” dedi başını sallayarak “O giderek kendini yetiştiriyor ya? Şu anda onun ne işe yaradığına bakmak gerekir. Gerçekten sahtekâr ise sadece kuru teşekkür için çalışmaz, insanları kandırır.”

“Evet, o yalnız size öyle görünse gerek Hemra ağabey.” Savutcan zoraki kibarlıkla alayla karışık güldü.

“Neye göre böyle diyorsunuz?”

“Geçen yazdan beri onun ne yaptığı herkesçe malum ya.” Savutcan sosyal işlerde daha tam yetişmediği için, bazen insanları değerlendirirken ve meseleyi tahlil ederken yeterlilik gösteremiyordu. İşte şimdi de Metniyaz ile ilgili meselede, üç kişi onun tasavvurunda nasıl farklı değerlendirme yaptılar.

İlk olarak, Seyit Ahun Metniyaz’ın davranışlarını anlatıp hem onun Daimi Yıllık İşbirliği Grubu’na katılmasına karşı itirazları ileterek samimiyetle grup menfaatini koruyordu. Hemra ise, Metniyaz’ı maksatlı halde koruyup, onun kusurlarını örtbas ederek çoğunluğun menfaatini ona kurban etmek istiyordu. Metniyaz’ın kendisi ise, gerçekten hiç işe yaramayan sahtekar, hazıra konan bir kişiydi. Bu değerlendirmeye delil olan işler işte şöyle olmuştu:

Geçen sene Metniyaz çiftçilik işleriyle ilgili iki yanlış yaptı. Biri, ekmede ve biçmede yardım almasına rağmen tembelliği nedeniyle kanolasını bir sürü ziyan ederek topladı. Bunu herkes bilir. Diğeri, çiftçiler büyük kanalı tamir etmeye giderlerken Metniyaz olmaması gereken bir hata yaptı.

Ürünler toplanıp bittikten sonra kanal ve ovalıkları sapsarı anız kaplamış bir sonbahar sabahı köy hükümeti başkanı mahalledeki tüm çiftçileri kanal kazmaya çağırdı. O gün Metniyaz da kazmasını omuzuna alıp herkesten önce kanalın bulunduğu yöne doğru gidiyordu. O adımını gittikçe hızlandırıp diğerlerinden epey uzaklaşınca bir duvarın civarındaki kısa ve koyu yetişen erik ağaçlarının arasına gizlenivermez mi! Arkasından gelenler yüz adım uzaklıktan onun ağaçlar arasında kirpi gibi dürülüp oturduğunu fark ettiler. Herkesin onu fazla zahmete katlanmadan hemen fark etmesinin sebebi şuydu: O erik ağaçlarının arasına sokulup girerken beyaz koyun derisinden yapılmış eski montunu dikenli dallar ters çevirerek “İşte Metniyaz burada” diye gösteriyordu. Onun bu ahmakça oyunu kanal kazmaya gidenler tarafından hayli alaya alınmıştı.

“Hey, burada semiz bir koyun ölmüş ya” dedi keçi sakallı bir şakacı Metniyaz’ın montunu göstererek.

Kişiler gülerken onun etrafına toplandılar.

“Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar” derler ya. Bu sürüden ayrılan koyun olsa gerek. Zavallıyı bir şey kapmış, vay, vay.”

“Durun bir dakika!. Siz buna koyun diyorsunuz, ama omzunda kazması var bunun?.”

“Çiftçiliği öğrenmiş koyun olsa gerek.”

“Bakın, canlıymış, kıvırdıyor.”

Metniyaz dikenli dallardan zor kurtularak gerisin geri sıyrılıp çıkarak ayağa kalktı.

“Eyvah, acayip bir iş oldu ya bu, gizlenmeme rağmen fark ettiniz” dedi utanarak. O gülerken yere baktı.

“Kabahat sizde değil, ustam!” dedi deminki keçi sakallı Tömür “Kabahat işte bu montta. Mont sizi koyun suretinde işte burada diye göstermeseydi, biz sizi asla fark edemezdik. Peki, bu yaptığınız nedir Metniyaz Ahun?”

“Şimdi, şimdi, eğlence olsun diye...Doğrusunu söylersem, ben kusurluyum.” dedi Metniyaz elini bağlayıp.

Deminden beri duvara yaslanarak oturup eğlenceyi seyreden Seyit Ahun kedi gibi keskin gözlerini oynatıp birden kalabalığın önüne geçti:

“Evet, anlaşıldı, Metniyaz’ın bu davranışı eğlence için değilmiş, kanal kazmaya gitmekten kaçmakmış. Bu ne sahtekarlık. İşte görün” dedi.

“Evet, bir garip fikir aklıma geldi, ondan kanal kazmaya gitmekten kaçmak için gizlenmiştim.”

“Şimdi buna ne yapmak gerek?” dedi Seyit Ahun elini Metniyaz tarafa uzatarak.

“Gurbetçinin köpeği gibi boynumuzu büküp durduk, ne yapacaksınız yapın.” dedi Metniyaz elini bağlayıp boynunu bükerek.

“Hani kazmayı omzunuza alın, ustam” dedi keçi sakallı Tömür “Gurbetçinin köpeği de, kurdun kaptığı koyun da değilsiniz, kanal kazmada örnek olup bu kusurunuzu çalışarak giderin yeter. Biz size kazma vurmaktan başka bir şey öneremeyiz.”

O zaman Metniyaz herkesle birlikte kanal kazmaya gitmiş ve on gün çalışıp dönmüştü. O gerçi örnek olacak kadar çalışmamışsa da, orta derecede çalışmaya gayret göstererek kazma vurdu ve zembille toprak taşıdı. Kendisi de kalabalıkla çalışmanın eğlenceli olduğunu fark edince daha da içi açılarak sözde ve şakada herkesi hayran bırakmıştı.

Metniyaz’ın davranışları diye adlandırılan bu eğlence ve şakalar Seyit Ahun’un onun hakkında ileri geri konuşmasına malzeme olmuştu. O bu malzemeyi Savutcan’a şışirerek göstermişti. Seyit Ahun’un böyle yapmasındaki amacı ise, bu vesile ile Hemra’nın grup üyeleri arasında gittikçe artmakta olan itibarının etkisini azaltmaktı. Çünkü Hemra’nın adilliği Seyit Ahun’un hoşuna gitmiyordu. Oysa Seyit de adillik hakkında çok söz etmiyor muydu?

Hemra adillik hakkındaki sözlerini gerçeğe dönüştürürken, Seyit Ahun neden ona kötü gözle bakar oldu acaba?

Geçen bir toplantıda Hemra önemli bir meseleyi çözmüştü.

Hemra:

“Yoldaşlar! Biz eskiden çiftçilikte kullanılan hayvan ve diğer aletlere verilecek olan puan³⁰’ı fazla yüksek tutmuştuk Şimdi bunu aşağıya çekmemiz gerek” dedi.

Seyit dudakları titreyerek ayağa fırladı ve:

“Bu çok garip! Hayvan olmasa toprak nasıl sürülür? At ve araba olmasa her şey yerinde saymaz mı? Şimdi her şeyi halleden böyle bir gücün puanı aşağı çekilirse, kim verecek onları? Onlar olmadan çiftçilik yapın görelim?” diyerek yerine oturdu.

“İzin istiyoruz, izin istiyoruz” diye iki üç kişi ayağa kalkmıştı. Tömür avuçları geniş açılmış elini uzatarak onların konuşmasına fırsat vermeden söze başladı:

“Durun bir dakika, bir saniye. Ben konuşacağım... Hey Seyit, sana göre hayvanları ve aletleri olanların karşısında insanların hiçbir değeri yok, öyle mi? Hani, o zaman senin atların toprağı sürüp, tohum eksin, biz de görelim!”

İzin isteyenlerden biri:

“Doğru, at ve danalar hiçbir zaman çiftçilik yapmış değillerdir, çiftçiliği insanlar yapmışlardır.”

“Arabalar kendiliğinde gübre taşıyıp bağ çekmiş mi desene?” diye ilave etti yine birisi.

Hemra temkinlikle ayağa kalkarak:

“Buraya bakın, yersiz tartışmanın faydası yok” diye herkesin dikkatini çekti.

“Her şeyi halledenin insan olduğu doğru. Kullanılacak alet ve hayvanlar olmadan bol ürün toplamanın mümkün olmadığı da doğru. Ama bizim konuşmamız bununla ilgili değil, biz tek başına yapılamayacak işleri hep birlikte bütün gücümüzle yapmak, topraktan daha iyi ürün almak, böylece herkesin yaşamını iyileştirmek için işbirliği yapıyoruz. Başkalarına ne olursa olsun, kâr sadece benim olsun diye hepimiz kendi menfaatimizi düşünecek olursak, siz söyleyin, o zaman birleşmenin ne gereği vardı? Madem ki bir araya geldik, o zaman ağır olsun, hafif olsun, her türlü işte birbirimize yardım etmemiz ve destek olmamız, karşılıklı menfaat sağlamamız gerek. Hayvanları ve aletleri fazla olan üyeler

³⁰ Ücret için verilen puan. Çiftçilere yıl sonunda o yıl topladıkları puana göre belli bir miktar ücret verilir.- aktaran

hiçbir şeyi olmayanların az puan aldıklarına insafla bakmaları gerekir. Biz hayvan ve aletlerin puanını fazla yüksek tutmadan, uygun ölçüde biraz aşağı çekersek, hayvanı ve aleti olmayanların durumuyla da ilgilenmiş hem çoğunluğun menfaatini göz önünde bulundurmuş olacağız. Bunun için hepimiz fikir birliğine varmamız gerekir.”

İşte o toplantıda çiftçilik için kullanılan hayvan ve aletlerin puanını aşağı çekmeye herkes razı olmuş ve bu iş gerçekleştirilmiş idi.

Ondan beri Seyit iki at, bir öküz ve bir arabasına dayanarak az çalışıp çok ürüne sahip olmayı istediği gibi gerçekleştiremediği, ayrıca Metniyaz İşbirliği Grubu'na alındığı için (O Gruba hiçbir şeyi olmayanlar katılırsa beni “çekemez” diye düşünüyordu) Hemra'ya kızgındı. Ama o ilişkilerde tatlı sözlerle iç sırrını kimseye fark ettirmeden Hemra'ya yöneticiler aracılığıyla darbe vurmaya çalışıyordu.

İş Seyit Ahun'un planladığı gibi olmadı.

Hemra, Savutcan ile konuştuğu günün ertesi onu Metniyaz'ın avlusuna götürdü. Metniyaz'ın birkaç seneden beri çatısı yıkılmış olan dış odasının üzeri örtülüp önüne balkon yapılmıştı. Üzerine alçı konulup sıvanmamış ise de, bir kaç senelik virane görüntüsü değişmişti. İlkbaharın ılık güneş ışığının düştüğü balkon insanı kendine çekiyordu. Ayrıca, bu evin sahibi de hayli değişmişti. O bundan iki sene önceki bir ilkbaharda şimdiki balkonun bulunduğu yerde sırtını güneşe vererek toprakta yatıyordu veya kendi deyimiyle “gurbetçinin eniği gibi başını eğip” hayal kurarak oturuyordu. Şimdi farklı. Buraya Savutcan ile Hemra girdiğinde Metniyaz balkonda sandalyede oturmuş yük eyeri yapıyordu. Kazıkta yeniden yapıp astığı çiftlik koşum takımı, tahtada katlanıp konulan bir kaç yeni ve tamir edilen yük eyeri vardı. Bir kenarda Tömür ile İzzethan söğüt çubuklarından zembil dokuyorlardı. Onlar zembil dokumayı dün Metniyaz'dan öğrenmişlerdi. Onun için iyi yapamadığı zaman arada bir “Ustam, bunu nasıl yapalım?” diye soruyorlardı. Ustam ise yapmakta olduğu işi bırakıp acele etmeden oturup nasıl yapıldığını onlara gösteriyordu. Şunu gizlemenin hiçbir gereği yoktur ki, zembil dokumayı öğrenmekte olan İzzethan'a hüner öğretmek Metniyaz için ne kadar zevikli olduğunu siz de bilirsiniz.

“İşte buna bakın Savutcan” dedi Hemra Tömür'ün yanındaki bitirilmiş zembili kaldırıp “Şimdi eli boşalan kişiler akşama kadar duvara yaslanıp oturamazlar. Ek üretime geçmek için ustamdan yararlanmak istiyoruz.”

Savutcan zembilin iki sapından tutup bakarak:

“Biraz yamuk mu ne bu?” diye gülümsedi.

“İlk işimiz de ondan kardeşim” dedi Tömür “Dün bunu dokuyacağız diye akşama kadar uğraşıp ancak bu kadar yapabildik. İşte buna bakın.” Tömür ayağa kalkıp yarısı dokunmuş zembili Savutcan'a sundu.

“İşte, bu hayli güzel. Bunu dokumayı kimden öğrendiniz?”

“İşte ustamız da yanımızda” diye Metniyaz'ı gösterdi Tömür.

“Böyle hünerim de var desenize ustam.”

“Bu hüner olur mu, nasıl dokunduğunu bir gören insan dokuyabilir” dedi Metniyaz.

“Elbette bunu dokumak da hüner, onu görüp öğrenmeyen insan yapamaz.”

“Ustamda hüner çok Savutcan” dedi Hemra “Ustam bize hüner öğretir. Biz ustama çiftçiliği öğretiyoruz. Böylece araba koşum takımı, çiftlik koşum takımı, yük eyeri için pazara koşmayız.” Hemra, Metniyaz'ın önündeki yük eyerini eline alarak “İşte bu yapılmakta olan şeyler herkesin yararlanacağı aletler olacak.”

Savutcan Metniyaz'ın sonraki işlerini iyice öğrendikten sonra, Seyit Ahun'un sözü ile onu “Hiçbir işe yaramaz adam” değerlendirmesinin doğru olmadığını kabul etti. Metniyaz'ın çalışmada ve manevi yönde ilerleme kaydetmesinde Hemra'nın gerçekten yardım etmekte olduğunu fark etti.

Ondan sonra Savutcan cesaret bulursa elinden iş gelen, ama kendini bırakmış, kötü yaşamı olan bir adamı çalışma yaşamına çekerek, onu dayanıklı, çalışkan kişilerin arasına kazandırmanın güzelliğini çiftçilere anlatmayı düşündü.

4

Hemra grubu kooperatife dönüşünce gene bir kaç çiftçiyi kendine dahil etti. İş gücü, İşbirliği Grubu'na nazaran üç kat daha arttı. Yer, hayvan ve çiftçilik aletleri de yeterli derecede çoğaldı. Birkaç iş hayvanı, iki karasaban, bir biçme makinası ve bir kaç ufak alet herkesin kullandığı aletler oldu.

Hemra'nın teşviki ile oluşturulan Ek Üretim Grubu Metniyaz'ın ustalığı ile boş zamanlardan yararlanıp araba koşumu, çiftlik koşum takımı, kanola ipi, zembil ve sepet gibi şeyleri hayli çok sayıda üretti.

Şimdi ise, elli iş gücünden oluşan bu kooperatifin üyeleri seferber olup çalışarak yaz boyunca ekip yetiştirdiği ürünlerini toplamak için hep birlikte geniş ve güzel tarlalarına toplanmışlardı.

Bu kooperatifin temeli olan Hemra Grubu ürün toplamada her sene geri kalmadan örnek olduğu için kooperatifin adı da "Alga"(ileri) oldu. Herkesin onayı ile Hemra kooperatif müdürü seçildi.

Bölge parti komitesi Hemra'nın toplumsal hareketlerde yetiştiğini, her işte adil olduğunu ve toplum menfaatini düşündüğünü göz önüne almıştı. Şimdi Hemra parti üyesi. O köydeki parti örgütü ve yöneticilerle sıkı ilişkide bulunup "Alga" kooperatifini adına layık olarak daha da ileri götürmek için aktif çalışmaktaydı.

Metniyaz da "Alga" kooperatifinin göze çarpan üyelerinden biri oldu. Onun sizin evvel gördüğünüz virane hayatı tamamen değişti. O geçen sene İşbirliği Grubu'nda yavaş çalışmışsa da, sonuna kadar dayanıp gruba bir kişilik katkı sağladı. Güzde çiftçilik ve ek olarak çalışıp yaptığı şeylerden çok ürün aldı.

Metniyaz'ın anlatıp bitirilemeyecek bir sevinci daha var. O, İzzethan ile evlenip muradına erdi. Böylece ana, baba, çocuk olan mutlu bir ailenin zevkini tattı. Şimdi onun yanında çalışan şefkatli hanımı, önünde "baba, baba" diye koşturup duran tatlı dilli sevimli oğlu Erkinan var.

Bize tanıdık olan evinin duvarları süt gibi bembeyaz ağartılmıştı. Ocak başı ise sarımtırak alçı ile düzgün bir şekilde sıvanmıştı. İzzethan'ın siparişi üzerine Metniyaz'ın kavak ağacından düzgün bir biçimde yaptığı yatak kenarları işlenmiş beyaz çarşaf örtülmüş, yatağın baş tarafında iki beyaz yastık güzelce konulmuştu. Metniyaz'ın rastgele koyduğu aletler tahtadan yapılmış sandıklara konulup balkonda kendi yerini bulmuştu. Oyuktaki kovalar, kazıktaki keçeler ve evin diğer göze çarpan eşyalarının tertemiz, derli toplu halde konulması bu evi idare eden kadının çalışkan ve titizliğini gösteriyordu.

Metniyaz'ın kanola ektiği sene susuzluğa dayanamayıp gölgesinde yattığı kocaman dut ağacının yanında şimdi heybetli iki çardak var. Çardağın etrafında kına çiçeği, papatya ve mızıgül³¹ler bitip açmış.

"Alga" kooperatifinin üyelerinin yaptıkları bu çardakların önüne gelip etrafa bakacak olursanız: Gözün ulaşabildiği yerlere kadar uzayan bostanlar arasında otlamakta olan koyun kuzuları gibi gözüken kavun, karpuz ve kabakları, sebzelikte büyük kase kadar olan kıpkırmızı domatesleri, soğanları, çardakta çok sık bir şekilde aşağıya doğru sallanan su kabaklarını ve civardaki güzel açmış çiçekleri görüp içiniz açılacaktır.

İşte o tarlada kooperatifin çok verimli buğdayları da, çanaklarını gerip, bıyıklarını dikerek başaklarını kaldıramadan eğilip duruyorlardı. Rüzgar onları sallayıp başaklarını birbirlerine vuruyordu. Onların bu görüntüsünden: "Evet, yiğitler, bizi yetiştirinceye kadar ter döküp çok çalıştınız! Karşılığında

³¹ Mızıgül: Bir çiçek türü - aktaran

biz de muardımıza erdik. Şimdi bizi çabuk evinize götürmez misiniz” diye fısıldaşyormuş gibi hissediliyordu.

Onun için bugün “Alga” kooperatifinin üyeleri herkesten önce bütün gücünü organize ederek çalışmaya koyulmuştu. Onlar güneş iyice kızdırınca dinlenip kavun karpuz yemek için dut ağacının gölgesine ve çardaklara geliyorlar.

Bu çardakları yapmada ve buğdayları yetiştirmede Metniyaz’ın katkısı vardı. Onun için, o da diğerleriyle birlikte güvenle çardağın altına gelip durdu.

Çardağın içinde bir kaç hanım şakalaşıp gülüşerek kavun yiyorlardı. İzzethan çardaktan yarım kavunu alıp Metniyaz’ın karşısına çıktı.

“Bunu yiyin! Çok tatlıymış.” dedi kavunu kesip.

Metniyaz şeker gibi, suyu damlayan etli kavunu yerken:

“Şeker gibiymiş, şeker gibi” dedi.

Çardağın içerisindeki hanımlardan birisi:

“Şirinin eli değdi de ondan, Ustam” diye bunlara duyurmadan şaka yapmıştı, hepsi kahkahayla güldüler.

“Ne oldu bunlara! Derilerine sığamıyorlar ya” dedi Metniyaz çardağa bakarak.

İzzethan kendine gıyabında şaka yaptığını fark ederek:

“Hey, orada bir turgay ötüyor” diyerek biraz ileri giderek dut ağacının altında oturdu. Kavun bostanlığından bir keleşini alarak 3-4 çocukla birlikte “baba!, anne!” diye çığlık atarak Erkin çıkageldi.

Bu baba, anne ve evlat dut ağacının gölgesinde birbirine bakıp oturup deminki şeker gibi, suyu akan kavundan bir tane daha yiyip susuzluğunu giderdiler.